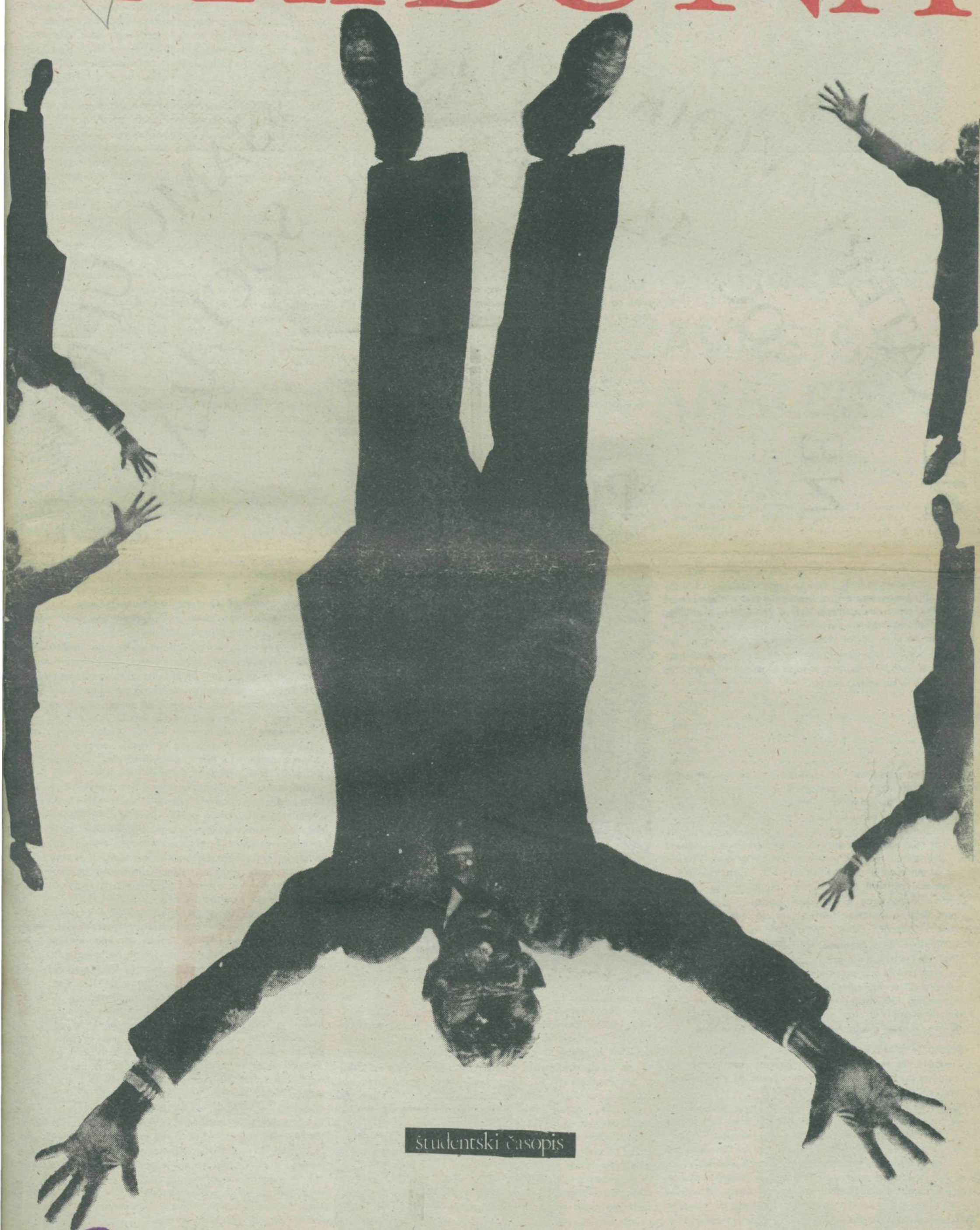


TRIBUNA



študentski časopis

uvodnik

NE KATERI VIDIKI NAŠE NE SOCI ALISTIČNE« POLITIKE

„Mi tovarnarji, storimo za vas vse, kar moremo, ko množimo kapital, od katerega se morate preživljati; ostalo morate storiti vi s tem, da svoje število prilagodite življenjskim potrebščinam.“

T.R. Malthus

Izločiti je treba prehodne rešitve, to se pravi, tiste kompromise, ki so bili na začetku nujno potrebni, ki pa bi-če bi še ostali pri življenju-postali cokla za naš gospodarski razvoj. Tu so na primer krediti iz inflacije mogoče celo prevelike pravice ali vsaj premalo stimulativen sistem in odnosi v zdravstvenem in socialnem zavarovanju.

Stane Kavčič
(ob reformi leta 1966)

»SAMO SOCIALNE UPRAV- NE

Stara marksistična resnica je, da produkcija razpada v produkcijo stvari in produkcijo ljudi. Njuno razmerje je določeno z vsakokratnim družbenim karakterjem produkcije stvari. Kapitalistični produkcijski proces je produkcija ljudi po eni strani navidezno popolnoma ločil od produkcije stvari, toda to je storil po drugi strani samo zato, da bi jo čimbolj vezal na delovanje svojih lastnih zgodovinskih pogojev, rezultatov in vzrokov, to je na produkcijo profita, širše na produkcijo kapitala, oziroma konkretno na produkcijo delovne sile v vedno večjem obsegu.

Z razvojem razrednega boja proletariata je ta posegel tudi v produkcijo ljudi, oziroma v spremembe pogojev produkcije ljudi. Po eni strani je to rezultiralo v izboljšanju materialnih pogojev življenja, oziroma v dvigu standarda delavskih množic, skratka v takoimenovano „socialno državo“ v razvitem kapitalističnem svetu, kot po drugi strani v spreminjanje pogojev celotne družbene produkcije, torej v nastanek socializma. Prvo je še vedno v osnovi vezano na tendenco, ki deluje v tretjem svetu, torej na takoimenovani svetovni periferiji kapitalističnega produkcijskega procesa, nasprotno od tendence v svetovnem centru in ki ne znižuje vrednost delovne sile samo relativno temveč absolutno, kar se manifestira v izredno nizkem življenjskem standardu, če o tej kategoriji lahko sploh govorimo, v izredno visoki nataliteti in v izredno visoki smrtnosti otrok.

Toda nas zanima predvsem tisto drugo, torej proces socializma, še bolj proces samoupravnega socializma. Ali se v tem procesu revolucionirajo tudi predpostavke produkcije ljudi in ne samo produkcije stvari, kajti tudi tu ni na delu, vsaj tako nas uči zgodovina, nekakšen vseobsežen determinizem in avtomatizem.

Odgovor je da in odgovor je začuda tudi ne. Zakaj tudi ne? Kje so argumenti za ta odločni ne? Argumente nam ponuja nov samoupravni sporazum o uresničevanju pravic do porodniškega dopusta.

Ključna točka tega samoupravnega sporazuma je, da pravica do porodniškega dopusta izhaja iz dela. Vse lepo in prav. Toda tako je le na prvi pogled, kajti ta nova zmaga naše samoupravne zakonodaje in „socialne pravičnosti“, ni nič drugega kot utrjevanje že v kapitalistični produkciji sproducirane podrejenosti produkcije ljudi produkciji stvari, kjer produkcija ljudi postaja, podrejena zakonitostim blagovne produkcije, produkcija ljudi — stvari. Na ta način lahko rojevajo le ženske, ki so v delovnem razmerju za nedoločen čas, v vseh drugih primerih je biološka reprodukcija absolutno privatna zadeva in družbeno nezaželena, dejansko gledana zgolj kot biološka reprodukcija, ki jo dotični sam. sporazum mirno enači z



reprodukcijo na primer papagajev ali mestnih kužkov. Ista hladnost, ista nezainteresiranost. V tem pogledu je samoupravni sporazum o uresničevanju pravic do porodniškega dopusta dosledno dosleden. V kolikor se z njim ne strinjaš, teptaj tisto najsvetejše, to, da vse pravice izhajajo iz dela, četudi je tudi delo samo kaj protislovna dejavnost, ki poleg pravic za sedaj zagotavlja tudi pohabljenost, idiotizem, odtujenost, če naštejemo samo nekaj teh tudi nujnih, brez samoupravnih sporazumov pripadajočih pravic iz dela. Toda princip stoji in mi spoštujemo socialistično zakonitost. Četudi govorimo o produkciji ljudi, kar seveda ni popolnoma enako s produkcijo žebeljev ali samokotnic, pa se to samoupravnega sporazuma ne tiče, kajti po njem so blaga, ki imajo svojo vrednost na perspektivnem trgu delovne sile, samo tisti otroci, ki so že kot otroci v posrednem delovnem razmerju, ki torej latentno in perspektivno preko svojih staršev združujejo svoje delo, in katerih pravica, da živijo družbeno priznano življenje izhaja iz dela njihovih staršev. Ostali so bodisi plod različnih avantur, dogodivščin, ali pa življenjskih zmot, ki seveda nimajo nič skupnega s tem, da so lahko

določene ženske tudi recimo študentke, učenke v gospodarstvu, ali kmetice itd. Vse te in njih otroci so prepuščeni drugemu velikemu „socialističnemu“ principu „vsak je svoje sreče kovač.“

Toda samoupravni sporazum, o katerem govorimo, ima tudi druge zanimive specifičnosti.

Ena izmed teh je, da če se delovno razmerje prekine brez krivice določene ženske, recimo raje producentke ljudi — stvari, oziroma otroka, in če se to zgodi do 56. dne obstoja tega blaga posebne vrste, tedaj ima producentka pravico do plačila za 28 dni pred in 56 dni po porodu, torej skupno do 84 dni priznane sreče v družbeni nesreči. Če „višje sile“ delujejo kasneje, tedaj preneha tudi ta kanček sreče in ostane samo nesreča. Toda, izhaja iz samoupravnega sporazuma, tako je pač življenje pod pogoji zaostrenih razmer gospodarjenja, kjer vsi zategujemo pas, zakaj ga ne bi tudi tisti, ki živi že celih 56 dni.

Isto se dogaja tudi tistim zvitim, oziroma nepredvidnim ženskam, ki stopajo v delovno razmerje za določen čas in si hočeje s tem ali „neupravičeno“ priboriti pravico do 246 dni plačanega porodniškega dopusta (v SR Srbiji je ta podaljšana na 365 dni, kar priča, da imamo v Jugoslaviji resnično iste pogoje življenja in da je SR Slovenija zgled „napredne“ socialne politike), ali pa si to pravico zapravijo zaradi lastne neučakanosti in seksualnih spozab, ki v tistem obdobju niso v interesu združenega dela, seveda če rezultirajo v novonastalo družbeno breme — v otroka.

Povsod je potrebna strpnost in zrelost. Ti dve kategoriji sta še posebej cenjeni v novem samoupravnem sporazumu o uresničevanju pravic do porodniškega dopusta, saj producentkam ljudi — stvari po novem zaračunavajo osnovo do nadomestila OD v času porodniškega dopusta na podlagi povprečja OD iz prejšnjega leta in v katerega se po novem šteje tudi pripraviški OD, če to sploh je OD. Če ta spretna operacija zmanjša nadomestilo za OD za časa porodniškega dopusta v primerjavi s prejšnjim načinom obračunavanja in to za velik del upravičenk, kajti ženske še vedno, kljub administrativnim ukrepom rojevajo mlade, tedaj to pomeni dvoje: discipliniranje producentk ljudi—stvari, da se bodo za produkcijo odločale takrat, ko bo ta družbeno priznana, oziroma priznana po delujočih zakonih blagovne produkcije, torej da bodo v svojem početju strpne in zrele, oziroma ekonomične in učinkovite in drugič bo s to operacijo vnešen nov prispevek v načrtovanje nove zrele „socialistične“ družine, ki se zaveda, da brez „družbeno potrebnega dela ni jela,“ ki se zaveda pomembnih zahtev blagovne produkcije, da v produkcijski proces vstopa delovna sila, neobremenjena s telesnimi hibami kot je takoimenovano „drugo stanje“ in ki se zaveda da v zaostrenih pogojih gospodarjenja mora mo gospodariti tudi s svojimi reprodukcijskimi potencami, vse v skladu s širšimi družbenimi interesi. Na delu je tretji veliki „socialistični“ princip „vse ob svojem času.“

Na koncu bi omenili še nekaj nedoslednosti v pravni izpeljavi te „svobodne“ menja e dela, v kateri je izvajalec skupnost otroškega

varstva, četudi bi v tem primeru lahko rekli, pač glede na usluge, ki jih nudi, da bi to bil lahko tudi SDK ali skupnost skupnih služb na primer Viatorja. Te nedoslednosti so: 1. samoupravni sporazum o uresničevanju pravic do porodniškega dopusta je bil sprejet na skupščini SIS za otroško varstvo 24. 12. 1980, začel pa je veljati s 1. 1. 1981. Ob tem bi poudarili dvoje:

- da samoupravni sporazum začne praviloma veljati po tem, ko ga sprejme 2/3 občinskih SIS za otroško varstvo. V samoupravnem sporazumu, niti v razlagi tega sam. sporazuma, ni razvidno, kdaj se je to zgodilo. Razvidno je le to, da bi se to moralo storiti do 31. 12. 1980 v skladu z zakonom o družbenem varstvu otrok. Ker močno dvomimo, da se je to zgodilo v borih 7 dneh po skupščini tik pred novim letom 1981, je seveda krivica na strani strokovnih služb SIS za otroško varstvo in bi ta morala nositi posledice svoje nedelavnosti, ne pa da z malo čarovnijo prepričajo ljudi, da imamo lahko tudi ilegalne pravne postopke.
- da je bil samoupravni sporazum objavljen v Uradnem listu šele 3. 2. 1981. Ker je pri nas kot demokratični družbi udomačeno neko, kot vidimo, ne posebej priznано načelo, da pravni akti začenejo veljati šele 8 dni po objavi v Uradnem listu, zato da bi se z njim seznanila zopet neka demokratični imanentno pripadajoča kategorija javnosti, oziroma javnega dela, smo soočeni s stanjem, v katerem je ta sam. sporazum že sam po sebi bil kot vidimo demokratično sprejet in ki sam zase že dokazuje resnično javnost dela. Njemu pač ni potreben noben „birokratski postopek“ kot je obvezna objava v Uradnem listu, važno je da začne veljati 1. 1. 1981 v skladu z zakonom, ki bi ga morale prve spoštovati prav strokovne službe SIS za otroško varstvo.

2. samoupravni sporazum, o katerem pišemo, vsebuje tudi neko povsem novo pravno maniro, da so v njem izpuščene prehodne določbe, tako da ni jasen pravni status tistih producentk ljudi — stvari, ki so izdelovale to blago posebne vrste v letu 1980. Vse to zopet izhaja iz zadrege po uskladitvi z zakonom o družbenem varstvu otrok, kajti v neizmerni hitrosti po uveljavitvi naše zakonodaje je prišlo do tega, da se je naenkrat zazdelo, da prehodne določbe niso pomembne, saj smo ja vsi uprti v svetle zarje nove socialne politike, ki jo je tako „socialistično“ zakoličil novi samoupravni sporazum. Ob tem se lahko samo vprašamo, ali za te producentke velja prejšnje pravno stanje? Nikakor.

3. Samoupravni sporazum trdno in ne oziraje se na vse drugo začenja s 1. 1. 1981, kajti to je rok, v katerem se je bilo potrebno uskladiti z zakonom in ni je stvari, ki bi strokovno službo SIS za otroško varstvo prepričala v kaj drugega. Če so nekatere producentke rodile v letu 1980 so bile pač rojene pod nesrečno zvezdo urejevanja pravnega stanja po nepravni postopkih. Ker velja ta samoupravni sporazum tudi za njih (vsaj za tiste, ki so rodile poleti ali jeseni 1980) in sicer od 1. 1. 1981, tedaj smo soočeni z novim mučnim zapletom, z novo mučno zapreko, ki jo je prebrnila strokovna služba SIS za otroško varstvo. Soočeni smo s problemom retroaktivnosti. Če ta velja v samoupravnem socializmu samo v tistih primerih, ko z novo pravno ureditvijo izboljšujemo najširše rečeno pogoje življenja delovnih ljudi, tedaj za ta primer lahko rečemo, da temu ni tako, kajti z njim se določenemu delu upravičenk in še večjemu delu neupravičenk pravice zožujejo. Retroaktivnost, ki ima drug značaj od prej navedenega, pa tudi če gre to na račun uskladitve z zakonom in na račun zaostrenih pogojev gospodarjenja, v katerih se je tudi SIS za otroško varstvo znašel z okrnjenim proračunom, oziroma z manjšo dinamiko rasti sredstev, s katerimi razpolaga, ne sme biti uveljavljena. S tem ne samo, da nismo v skladu s tistimi osnovnimi principi pravnega urejevanja v samoupravnem socializmu, temveč odpiramo prakso, ki načinja revolucionarno substanco celotnega družbenega razvoja. Ni slučajno, da so takšno pravno prakso uveljavljali praviloma najbolj nazadnjaški režimi.

3. V razlagi določb tega samoupravnega sporazuma se govori ne samo o izgubi statusa delavke, temveč tudi o izgubi statusa delovnega človeka. Po tem, kar smo navedli poprej, pač ni nič čudnega, če je obrazložitev v nasprotju z ustavnimi opredelitvami, kajti status delovnega človeka je nekaj, kar se v samoupravnem socializmu ne da odpraviti, razen v zelo izjemnih pogojih. Smatramo, da to niso pogoji, ki so naštet v tem sam. sporazumu. Toda le kaj sploh hočemo, ko pa je razmerje med neko Ustavo in konkretno dejanskostjo neke strokovne službe nekega SIS-a popolnoma jasno?!

P.S. Novi samoupravni sporazum pa v nečem le ni bil dosleden, četudi bi v svoji imanenci moral biti. Zato predlagamo, da se vsem tistim nosečnicam, ki niso v delovnem razmerju za nedoločen čas, katerih pravice torej ne izhajajo iz dela, onemogoči brezplačni medicinski tretman v porodnišnici, da ne dobijo tistega znanega paketa, da jih ne obiskuje patronažna sestra. Za vse to naj plačajo in sicer po veljavnih cenah. Pravična kazen za evidenten zločin. Toda dovolj ironije. Ali se vam ne zdi, da je delavski razred zopet dobil krepko zaušnico in to „v imenu“ nadaljnjega prodora samoupravnega socializma in na „samoupraven način.“ Vse to dokazuje, da samoupravljanje in njegovi mehanizmi niso nekaj že samo po sebi socialističnega in da se kaj lahko spremenijo v golo participacijo in birokratsko poigravanje, če se skozi njega ne prebijajo interesi delavskega razreda. Ti pa vsekakor niso na liniji oženja (kratenja) pravic v okviru socialne politike.

NAJ ŽIVI DELAVSKO SAMOUPRAVLJANJE!!!

uredništvo TRIBUNE

BIROKRACIJA JE



»NAJTEŽAVNEJŠA TOČKA ANALIZE«

V zadnjem času je v našem prostoru (in širše v Jugoslaviji) vse bolj prisotna dejavnost „kritike“ birokracije, institucij, države... najpogostejše izrečena v Marxovem, Engelsovem ali Leninovem imenu ali bolj splošno s pozicij „marksizma“. Tudi „nove“ teorije o „novem razredu“ — birokraciji, neo-stalinizmu, restalinizaciji, samoupravnem etatizmu, samoupravljanju na papirju, hiperinstitucionalizaciji... samoupravljanju kot ideologiji, šminki novega vladajočega razreda... itd. niso redke. Takšne „kritike“ niso ravno redke niti s strani odgovornejših funkcionarjev, ki hočejo zajahati „samokritiko“ tako, da kritizirajo „druge“.

Najmanj, kar se lahko reče o teh živih in vse intenzivnejših „kritikah“ je to, da niso zrasle na nebu, marveč imajo realna tla pod nogami da so izraz zaostrenih razrednih protislovij in boj za in proti samoupravljanju. Prav tako je očitno, da večina tistih, ki „kritizirajo“, to delajo iz prepričanja, da so njihove plemenite želje tiste, ki lahko pomagajo in z upom da se bodo tako okrepile proletarske barikade razrednega boja.

Toda, že na samem „začetku“ je treba napraviti pomemben korak dalje. Plemenite želje in njihovi vitezi si morajo (v kolikor želijo okrepiti razredni boj proletariata) postaviti vprašanje: ali subjektivne želje in akcija objektivno ustrezajo tistemu čemu subjektivno težijo? Oziroma, ali to plemenito stremenje popljuje proletarsko orožje ali zamegljuje njegov položaj?

Ker se „kritika“ države in birokracije najpogostejše vrši v imenu marksizma, mislim, da je v tem zgodovinskem trenutku potrebno posebej poudariti zelo pomembno mesto iz globokega rezervoarja revolucionarne misli Karla Marxa samega. To mesto se nahaja v „Kritiki Heglove filozofije državnega prava“, kjer Marx pravi, da je birokracija „najtežavnejša točka analize“.

Te tri težke besede morajo vsakemu tistemu, ki hoče marksovsko govoriti o birokraciji in se kititi s tem sijajnim peresom zgodovine ne da bi ga ob tem blatil, zadostovati za globok predhodni premislek, ki mora biti zasidran v trdem teoretičnem in praktičnem delu.

Navdušenje, dobronamerno hotenje, vročevrtno misli niso nikoli v zgodovini zadostovale za premik njenega kolesa naprej. Z lepimi željami se ne da utreti „ozka pot“, ki vodi iz barbarstva in mimo njega. Tako se sicer da graditi cesarska cesta toda le cesta iluzij in solza za proletariata.

Birokracija (kot tudi religija, pravo, morala, filozofija...) nima lastnega bivanja v sebi, temveč izven sebe. Nje same iz sebe se ne da zgrabiti. Hkrati to ne pomeni, da birokracija ne uživa vseh privilegijev navidezne relativne samostojnosti in neodvisnosti. To pomeni, da deluje po relativno samostojnih zakonih notranjega samogibanja.

Birokracija kot pojav (ki ga „vidimo“ tu in zdaj pred seboj) je privid, videz. Toda, zato, ker je privid, to ni nič manj realen privid. Birokracija (kot pojav) je realni, zgodovinski pogojeni privid. Srce, bistvo birokracije se, če se izrazim v prisposobi, nahaja v njeni „peti“, „peti“, ki je znotraj bivanja (tega, kar Marx po Heglu imenuje „die burgerliche Gesellschaft, mi pa prevajamo s „civilna družba“) iz katerega klije in razvija svojih „sedem glav“ — ki jih mi „vidimo“ zdaj in tukaj.

Revolucionar z „Marxovo puško“ ne strelja v eno od teh glav, ki so sposobne regeneracije, marveč cilja srce, bistvo birokracije. Treba je zadeti to srce, bistvo, resnico birokracije. Zato je birokracija „najtežavnejša točka analize“. Pravilničnih „sedem glav“ birokracije je čutna gotovost, varljiva empiričnost mesnatnega birokrata (ki ga „vidimo“), ki se ji ne pride do živega s streljanjem iz pištole in podobnimi metodami „prave“ revolucije. Nekoč debeli, danes elegantni stereotip birokrata je spolzka utvara. Zdravorazumski revolucionarji so najpogostejše prepričani, da birokracijo drže v svojih rokah, ko trdijo — zdaj in tukaj jo imam, treba ji je le zavrteti vrat. Tudi že naslednji trenutek jim je v rokah ostal prazen „zdaj“ in „tukaj“ iz katerega je izpuhtel tudi sam videz birokracije.

Na zgodovinsko nastale privide se ne da odgovarjati z ahistorijskim razumom (sicer se da, vendar po pravilu tragično), temveč z reflektirano zavestjo zgodovine, kar subsumira spoznanje privida in s tem tudi njegovega bivanja.

Zato je danes Marxova misel, da ima birokracija, ki je „najtežavnejša točka analize“, svoje bistvo izven sebe, neprecenljive vrednosti. Vsi tisti, ki se hočejo stlačiti pod njegov široki (ozki) dežnik revolucionarne misli, so najprej njegovi veliki dolžniki, in ta dolg obsega od njegove doktorske disertacije do Kapitala, ne da bi se preskočilo „manjvredno“.

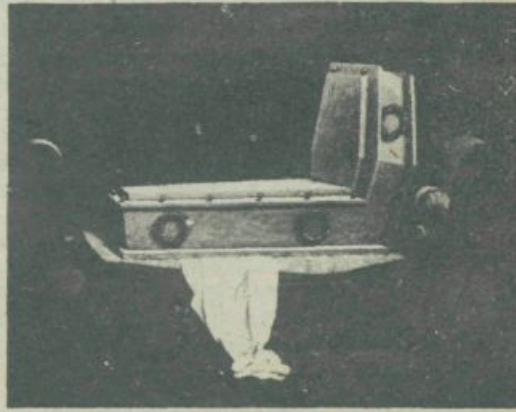
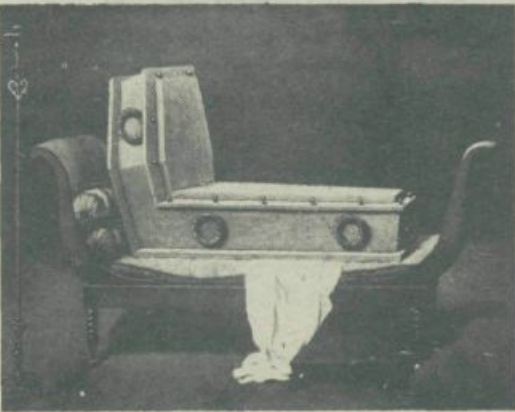
Kaj torej pomeni Marxovo opozorilo o „najtežavnejši točki analize“ birokracije — danes?

Njegov trud moramo zdaj izkoristiti najprej v tem smislu da ne zapravljamo prepotrebne energije v lovu na privide, na čarovnice in da ne podlegamo zdravorazumskim prepričevanjem. Pristop k problemu birokracije, ki to obravnava le z njene pojavnosti strani je stranpot, ki nikamor ne vodi. Bolj „konstruktivno“ rečeno: Enostavna negacija birokracije ali pljuvanje in jamranje je lahko pozitivno le toliko, kolikor „prebudi“ negacijo same sebe. Dobra je kot jutranja budilka toda nezadostna in prazna brez spreminjanja bivanja in vzrokov, ki jih ona nevede zapostavlja. Še več: Sama gola in suha negacija lahko skozi neko daljše zgodovinsko razdobje postane velika ovira v procesu proletarskega boja za samoosvoboditev s tem, ko prikriva jedro problema. Subjektivne „dobre želje“ morejo postati svoje nasprotje — objektivna ovira.

Hkrati nam Marxova kritika politične ekonomije danes odpira vrata analize bivanja birokracije... znotraj družbe, ki z mukami vstaja iz kapitalistične postelje. Tu je potrebno ostriti in uporabiti svoje mlade revolucionarne zobe. Še več: Edino tako se je mogoče prebiti iz praznega carstva čutne gotovosti, enostavne negacije in pljuvanja na birokracijo. To je edina stezica iz carstva zdravega razuma v višine/globine revolucionarne teorije kot predpostavke revolucionarne akcije.

Velika „škoda“ je, da se zgodovinski nastali odnosov med ljudmi ne da ukiniti z dobro voljo ali poravnati z orožjem, še večja škoda pa je za tiste, ki to poskušajo. Največja škoda se lahko napravi prav z nezavedno, zdravo razumsko ali „pravo“ revolucionarnostjo — ki, prepričana v svoje pridigarsko-osvobodilne zmožnosti, skriva realne probleme, ko jih vzdiguje v sinje modrine neba, ne da bi to hotela in znala.

Toni Molnar



KAJ NAM BODO POVEDALI REZULTATI LETOŠNJEGA POPISA

Prvih 10 dni letošnjega aprila smo v Jugoslaviji opravili popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj. Prvi rezultati so bili medtem prav tako že objavljeni. Zato ne bo napak, če v tem članku opozorimo na nekaj metodoloških značilnosti popisa in tako pokažemo, kaj nam ti rezultati v resnici lahko povedo. To lahko izrazimo še drugače: premislek o metodologiji nam pove, kako moramo brati „proti“ predstavljenim rezultatom.

Naši analizi daje smisel dejstvo, da sta že Karl Marx in Friedrich Engels opozorila na „dvojno“ naravo tovrstnih statističnih rezultatov. V „Kapitalu I“ je Marx kot začetnika statistike označil Williama Pettyja, torej osebo, s katero se — po Marxu — začne klasična politična ekonomija. O njegovi brezobzirni drznosti, kadar piše o tem, kako bi se najučinkoviteje ustvarjal dobiček, najdemo poučno opombo v tekstu „H kritiki politične ekonomije.“ V drugačnem smislu poučno misel pa je zapisal Engels v predgovoru k ponovni izdaji svoje knjige „Položaj delavskega razreda v Angliji“. Engels opiše dejavnost državnih statistikov takole: „Ali so se kdaj potrudili, da bi sestavili iz svojih plesnivih modrih knjig eno samo čitljivo knjigo, iz katere bi se slehernik brez težav lahko malo poučil o razmerah, ki v njih živi velika večina „svobodno rojenih Britancev“? Ne, tega niso storili.“ (MEID I—556)

Vendar statistike ne moremo odpraviti s temi očitki. Kajti to je institucija, ki ima vendarle dokajšen ekonomsko-političen pomen. O njem najdemo nekaj zgovornih misli v mariborskem Večeru, ki je 21. marca posvetil svojo sobotno prilogo popisu. V uvodniku izvem, kaj je popis: „Ta popis ni kaka nepotrebna novotarija — že Egipčani so 3.000 let pred našim štetjem izvajali popise, in sicer kar vsaki dve leti, zato, da so ugotovili, koliko davkoplačevalcev imajo in koliko za vojno sposobnih mož.“ Pravi razmah statistike v današnjem smislu pa postavi Večerov uvodnik prav tako v obdobje prvotne akumulacije: „Šele od 16. stoletja naprej se je zaradi povečane vloge države, razvoja trgovine in zavarovalništva, državnega računovodstva ter moderne znanosti ponovno okrepilo zanimanje za statistiko, še zlasti za statistiko prebivalstva.“

Tovrstno argumentiranje je potrebno neizogibno analizirati, da bi nam bilo kasneje razumljiveje, kaj pomenijo metodološke odločitve pri letošnjem popisu — odločitve, ki nikakor niso poljubne ali naključne. Torej moram v tem začetnem delu opozoriti na „dvojni“ značaj statistike — na značilnosti tega ideološkega aparata države. V navedenem odlomku iz Večera namreč niso navedene dejanske spremembe ekonomske strukture, torej spremembe, ki so vzpostavile nova razmerja med družbenimi sferami in med oblikami človeške produkcije. Predvsem ni omenjeno, da so našete institucije kot državne institucije morale opravljati nalogo sprave razrednega protislovja. Zadostovalo bi, če bi avtor bežno preletel nekatera poglavja v „Kapitalu I“, tista, v katerih opisuje Marx historičen proces prvotne akumulacije in boj za skrajšanje delovnega dne. V tem procesu je bilo potrebno, da se vsa delovna sila izkoristi, ta delovna sila popiše in s tovarniško zaposlitvijo doseže konec potepuštva tistih, ki smo jim pred tem vzeli obdelovalno zemljo (prim. Kapital I, MEW 23—765). Prav tako dobro je znano, zakaj je Louis Bonaparte očistil središče Pariza, zgradil dovolj široke ceste in izvedel oštrevilčenje hiš. Prav zato, da bi lahko uspešneje zatrl vsakršen upor delavskega razreda. (Prim. Braco Rotar, Način gradnje II. Problemi—Razprave 184—186, str. 117).

Ko tako omenjam eno stran delovanja ideološke institucije, moram neizogibno še drugo stran. In tudi za to bom našel podkrepitev pri Marxu in Engelsu. V omenjenem predgovoru k ponovni izdaji knjige „Položaj delavskega razreda v Angliji“ je Engels opozoril, kakšen napredek se je dogodil v življenjskih pogojih angleških delavcev v obdobju po izidu prve izdaje njegove knjige. Marx je v poglavjih o historičnem procesu prvotne akumulacije prav tako opisal položaj delavskega razreda — in sicer oblikovanje boljših življenjskih pogojev. Pri tem so pomembno vlogo opravili pošten in borbeni popisovalci in opisovalci stanj. Marx je jasno opozoril na razlike med posameznimi pooblaščenici za te popise, ki so svoje interpretacije zmeraj uskladjali s svojo pripadnostjo določeni stranki in njenemu trenutnemu položaju v vladi. Razlika med statistikom in proletarsko-razredno opredeljenim raziskovalcem pa je opisal v opombi 48 v Kapitalu I (MEW 23—254), ko je primerjal Engelsovo knjigo in modre knjige (uradna poročila popisovalcev).

Obstaja pa še en razlog, zaradi katerega smo pri nas izvedli popis. Slovenski tednik 7D je teden dni pred popisom objavil prispevek o zgodovini popisov. V njem je navedena vrsta zgovornih podatkov. Med drugimi ta, da nas bo stal letošnji popis samo v Sloveniji skoraj 160 milijonov dinarjev. Dodano pa je, da ga v Nemčiji in Franciji ne bodo izvedli zaradi prevelikih stroškov. Toda dejanski razlog je drug, ne stroškovni. V teh državah imajo tako že vse iskane podatke zbrane v računalniških spominih. Zato bodo popis izvedli enostavno s povezavo teh spominov. Slovenski zavod za statistiko načrtuje v prihodnje nekaj podobnega. Trenutno pa je to pri nas še neizvedljivo.

Zakaj? Vrnimo se k temi, zakaj mora institucija opraviti popis. Če pomislimo, katero gradivo so različne institucije že zajele in popisale, postane nadvse vprašljivo, zakaj je potrebno še posebno, ponovno zbiranje podatkov. Obstajajo sezname oseb, ki so se prijavile, odjavile oziroma spremenile svoje bivališče. Zabeleženi so različni lokacijski in zemljiški dokumenti, gradbene in stanovanjske odločbe. Imamo matične sezname prebivalstva in geodetsko kartografsko gradivo. Toda vse to gradivo ni popolno, še več, je pogosto dokaj pomanjkljivo, kot smo lahko ugotavljali med popisom. In edaj pride poanta. Gradivo, ki je zajeto s popisom, je uradna tajnost in se bo uporabilo le za statistične namene. Hkrati pa je že asno in znano, da se bodo z dobljenimi podatki izpopolnili vsi mnenjeni sezname. Vprašanje, ki se zastavi, je, zakaj moramo birati po dveh poteh isto gradivo in kako je mogoče, da je gradivo, ki je tako zbrano, še zmeraj nepopolno. Zame je to sreča, ker mi je blizu Enzensbergerjevo opozorilo, da je življenje tako pestro, da revalike sisteme informacij z večanjem njihove velikosti vedno bolj ogroža entropija informacij, ki jih vsebujejo.

Opis statistike kot ideološkega aparata države nam je razgrnil jeno dvojnost. Najbolje pa razberemo dvojnost letošnjega popisa, če preberemo knjižico, ki ima zvonec naslov „Strokovno-metodološka navodila za organiziranje in izvajanje popisa“. Kajti z definicijami in opredelitvami v tej knjižici je določeno, kaj nam povedo rezultati letošnjega popisa in česa ne.

Od sprejetih oblik vprašanj in možnih odgovorov je odvisno, kakšna bo „statistična laž“, kajti razumljivo je, da mora popis nujno zreducirati pestrost življenjskih situacij in okoliščin. Zato je žalostno, da je v knjigi posvečeno dosti prostora preprostim tehničnim opriavlom in postopkom, ki so pogosto napisani tako, kot da bi bili namenjeni nekoliko omejenim osebam; hkrati pa so bistvene definicije skope, protislovne, predvsem pa prekratko obdelane — zato je ves čas popisa prihajalo predvsem do teh vsebinskih nejasnosti.

Kako je teklo zajemanje podatkov? Ko je prišel popisovalec v neko stanovanje, je moral najprej ugotoviti, ali stanuje v njem eno ali več gospodinjstev — ali pa tudi nobeno. Pri določitvi gospodinjstva tega ni smel mešati z osebami v stanovanju, z zakonsko skupnostjo, z družino. Pri določitvi se je opiral na dve definiciji. Prva opredeli gospodinjstvo nasploh:

mejna oblika zakonske skupnosti), se zgodi to, da imajo poročeni študentje v študentskem naselju svoje gospodinjstvo, ostali študentje pa ne, pa čeprav ne hodijo domov, prejemajo svojo štipendijo ali delajo preko servisa.

Da se študentom ne prizna lastno gospodinjstvo, čeprav izjavijo, da imajo kot najemniki ali podnajemniki nekega stanovanja povsem svoje oblike zadovoljevanja osnovnih življenjskih potreb, to nepriznavanje kaže, da se skriva v pojmovanju gospodinjstva načelo pripadnosti svojemu rodu, pa tudi nepriznavanje odraslosti tako imenovanim mladim.

Mnogi mladi se ne morejo stalno prijaviti v drugem kraju prav zaradi statusa podnajemnika ali zaradi vojaških nabornih obveznosti, vendar je njihov življenjski načrt in cilj lahko, da se čimprej osamosvojijo in ostanejo v Ljubljani, oziroma se odselijo iz družine, v kateri so bili rojeni. Odločitev v metodologiji nikakor ni naključ-



KABARET: SKUPINA EV 112/15



ŠKUC* 16. - 27. MARCA * GORAN ĐORĐEVIĆ, GOST 12 BEOGRADA FOTO: D.P.RUP

„Gospodinjstvo je vsaka družinska ali druga skupnost oseb, ki izjavi, da skupaj stanuje in skupno troši svoje dohodka za zadovoljevanje svojih osnovnih potreb (stanovanje, hrana ipd.), ne glede na to ali vsi člani stalno živijo v kraju, kjer prebiva gospodinjstvo, ali pa kdo od članov dalj časa živi v drugem naselju zaradi dela, šolanja ali drugih vzrokov.“ (Navodila . . . , str. 65.)

Z zadnjo omembo, da je lahko nekdo v drugem kraju, kot v tistem, v katerem gospodinjstvo sicer stalno živi, popis doseže, da izgine vsa problematika delavcev in študentov, ki žive kot podnajemniki. Kajti naslednja definicija, ki opredeljuje samsko gospodinjstvo, je izrecno povezana s stalnim bivališčem osebe, ki ima samsko gospodinjstvo:

„Gospodinjstvo je tudi vsaka oseba, ki v kraju popisa živi sama in ki nima svojega gospodinjstva v drugem kraju (samsko gospodinjstvo). Takšna oseba, ki lahko prebiva v posebnem ali deljenem stanovanju, kot podnajemnik, v samskem domu ipd., je gospodinjstvo, ne glede na to ali stanuje sama ali pa je v sobi z drugo osebo ali člani gospodinjstva, ki je stanodajalec, vendar z njimi ne troši svojih dohodkov.“ (Navodila . . . , str. 65.)

Ker se v podrobnih opredelitvah gospodinjstva vedno znova izkaže, da je odločilno za gospodinjstvo, če so njegovi člani zakonska družinska skupnost (kadar te ni, je definicija speljana kot

na in se lepo ujema z dejanskim stanjem šolajoče in študirajoče mladine (prim. Rastko Močnik, Uvodnik. Problemi — Razprave 138—139, str. 1—13).

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

Za popis dobijo študentje kot podnajemniki status osebe, ki živi pri nekem gospodinjstvu. Toda v Ljubljani zadovoljuje študent bolj poredko svoje potrebe skupaj z gospodinjstvom, ki mu je oddalo sobo. Še več, le izjemoma uporablja celotno površino stanovanja, ki ga uporablja gospodinjstvo, vendar bo v popisu prikazano, kot da uporablja celotno površino.

Rezultat teh opredelitev je, da je v občini Maribor-Tabor več stanovanj kot gospodinjstev. Torej ni stanovanjskega primanjkljaja; še več, imamo celo presežek stanovanj. Če obstajajo nerešeni stanovanjski problemi, tu je priložnost za novi Zahodni Berlin. Pustimo ironijo; kajti v resnici so študentje in delavci iz drugih republik lepo izginili kot samostojna gospodinjstva, ker pač niso stalno prijavljeni in so jih zato popisovalci uvrstili v druge sezname oseb kot osebe v gospodinjstvu. V nekem pogovoru je bilo sicer povedano, da zavod za statistiko ne pojmuje s stalnim bivališčem tistega, kar piše na osebni izkaznici; popisovalcem je vendarle ostalo nejasno, kaj pa se s tem misli. In zgolj zaradi tega je lahko prišlo do številčnega presežka stanovanj.

Prikrilo pa se je še nekaj: privatne samske domove. Med popisom smo namreč našli na primer, ko je močan obrtnik postavil svojim delavcem delavsko barako. Ko smo jo hoteli popisati kot skupinsko stanovanje, tega nismo smeli, češ da ne gre za družbeno upravljan samski oz. delavski dom. Ti ljudje so vpisani v seznam 2, kar pomeni, da žive pri nekem gospodinjstvu zaradi dela oz. šolanja v drugem kraju. Težava je le v tem, da se ve, kdo in kako je to neko gospodinjstvo.

Ko je popisovalec popisal gospodinjstvo, je moral še vse osebe, ki so bile takšni ali drugačni člani gospodinjstva 31. marca ob polnoči. V popisnici za osebo je bilo več sklopov vprašanj. T okrat se bomo dotaknili le dveh.

Potem, ko je popisana oseba odgovorila na vprašanje o doseženi šolski izobrazbi, je sledilo vprašanje o poklicu. Kot se pri vprašanju o šolanju verjetno ni posebej zapletalo nikjer, se je prav pogosto pri poklicu. Kaj je za popis poklic:

„Poklic je vrsta dela, ki ga oseba opravlja zato, da si zagotavlja sredstva za življenje.“ (Navodila . . . , str. 109.)

K temu je dodana važna posebna opredelitev, ki postane zgovorna, ko povežemo ta odgovor na 13. vprašanje z odgovori na vprašanja 17 – 19 in 30.

„Poklic se določa samo po vrsti del, ki jih oseba opravlja, ne pa po šolski ali strokovni izobrazbi. Osebe, ki so končale isto šolo, imajo lahko različne poklice.“ (Navodila . . . , str. 111.)

Te določitve so se zapletle pri vprašanju, kako opisati brezposelne osebe. Na vprašanje republiških inštruktorjev, kaj se naj vpiše pri osebah, ki iščejo zaposlitev prvič, je bilo obvezujoče tolmačenje zavoda za statistiko: zapišite, na primer, gimnazijski maturant.

Dodatno nejasnost glede nezaposlenih pa je povzročila zahteva, da se med te uvrsti, ob osebah, ki iščejo zaposlitev preko zavoda za zaposlovanje, še osebe, ki so zaporniki, in osebe, ki so vojaki. Ker je bilo to verjetno že piscu navodil nekoliko neprimerno združevanje, je v knjižici zapisan tudi naslednji stavek:

„ . . . ta podatek,“ namreč, da je oseba nezaposlena, „velja le za osebe, ki so zaradi služenja zaporne kazni ali vojaškega roka prekinile delo.“ (Navodila . . . , str. 110.)

Popisovalci so zastavljali pogosto vprašanje, kako in kam naj vpišejo vojake in zapornike. Obvezujočega tolmačenja do konca popisa nismo prejeli in verjetno bo zaradi tega podatek o nezaposlenih oz. brezposelnih bolj slabo uporaben. Med pogovori pa se je pokazalo, da je mišljeno naslednje: med nezaposlene se uvrsti tiste osebe, ki so že pred svojim odhodom na služenje vojaškega roka prekinile delovno razmerje, in tiste osebe, ki služijo zaporno kazen, ki traja dlje kot 6 mesecev.

Z odgovorom o poklicu, ki ga oseba opravlja, pa sta povezana še odgovora o delovni organizaciji, kjer ga opravlja, in o strokovni usposobljenosti. Pri slednjem odgovoru je zgovorna že grafična razvrstitev odgovorov, ki nam pove, da je pri nas še jasno ohranjeno razlikovanje umskega in fizičnega dela in s tem razlikovanjem povezano vrednotenje.

Podatke o strokovni izobrazbi so ljudje dobili določene že v svoji delovni organizaciji. Primerjanje strukture kadrov v posameznih delovnih organizacijah, ki jo omogočajo posebni obrazci

(P-1/B), pa vendar ne bo tako poučno, kot bi lahko bilo, ker so popisovalci pogosto opazili nenavadne dodelitve strokovne izobrazbe. Kar ni presenetljivo — če so se v podjetjih opirli na navodila zavoda za statistiko.

V knjižici navodil je namreč izrecno poudarjeno, da strokovna izobrazba ni niti šolska izobrazba niti ni odvisna od poklica, ki ga oseba opravlja. Zastavi se vprašanje, s kakšnim potrdilom, spričevalom oz. dokumentom se naj popisana oseba izkaže popisovalcu, da bo popisovalec verjel izjavi. In vendar je presenetljivo pri tem to, da vsakdo dobro ve, v katero rubriko sodi. Pri nobenem poskusnem spraševanju ljudje niso omahovali. Sklepam torej, da gre pri tej opredelitvi za prav posebno povezovanje šolske izobrazbe in poklica. To povezovanje lahko poteka na različne načine, saj se razvrstitev zavoda za statistiko razlikuje od tiste iz zavoda za zaposlovanje.

Kot omenjeno, je zgovorna že grafična razporeditev: levo so postavljene izobrazbe od nižje do visoke strokovne izobrazbe, desno pa od nekvalificiran do visokokvalificiran. Pri tem se zgodi naslednje v razvrščanju: dekle, ki je končalo poklicno šolo oblačilno-frizerske smeri, se uvrsti v rubriko kvalificirana; dekle, ki pa je končalo srednjo administrativno šolo, v rubriko srednja strokovna izobrazba. Prav tako se visokokvalificiran delavec, ko konča delovodsko ali upravno šolo, premesti iz rubrike visokokvalificiran v rubriko srednja oz. višja strokovna izobrazba.

Kot je tu opazno višje vrednotenje umskega dela, je to delo povsem izpuščeno pri drugih vprašanjih: katere dohodke prejema oseba in kakšna dela opravlja občasno — ne glede na to, ali je redno zaposlena ali ni. Tako sledi navednim vprašanjem o strokovni izobrazbi vprašanje o drugih delih, ki jih je oseba opravljala v minulem letu. Ponujene so naslednje možnosti:

1. kmetijska dela in prodaja kmetijskih pridelkov
2. obrtna dela (na primer: gradbena, avtomehanična, krojaška, domača obrt ipd.)
3. dela v zvezi z izdajanjem sob in stanovanj turistom in drugim osebam
- 0 (nič) ni opravljal nobenega od navedenih del.

Prim. vprašanje 20 na popisnici P — 1 in Navodila . . . , str. 120 n.

Pri teh odgovorih je najprej nejasno, kdo so DRUGE OSEBE v točki 3, ki se jim je oddajalo sobo ali stanovanje v minulem letu ob turistih. Vendar je osrednja poanta teh odgovorov ta, da se tiste, ki ob rednem delu prevajajo, pišejo knjige ali radijske oddaje, uvrsti v rubriko „i“. Tam so zabeleženi skupaj z onimi, ki ne delajo ob redni službi ničesar, kar bi socializirali, torej na trgu menjali.

Po eni strani pišemo v časopisju o obsežnem izplačevanju različnih avtorskih honorarjev, po drugi strani nas to ne zanima in po tretji nismo izvedeli niti tega, kar je verjetno zastavljalec vprašanja hotel izvedeti: kako se preživljajo ljudje glede na realni padec rednih osebnih dohodkov. Kajti ljudje so večinoma zanimali, da bi opravljali katero od navedenih del, čeprav je popisovalec vedel, da temu ni tako.

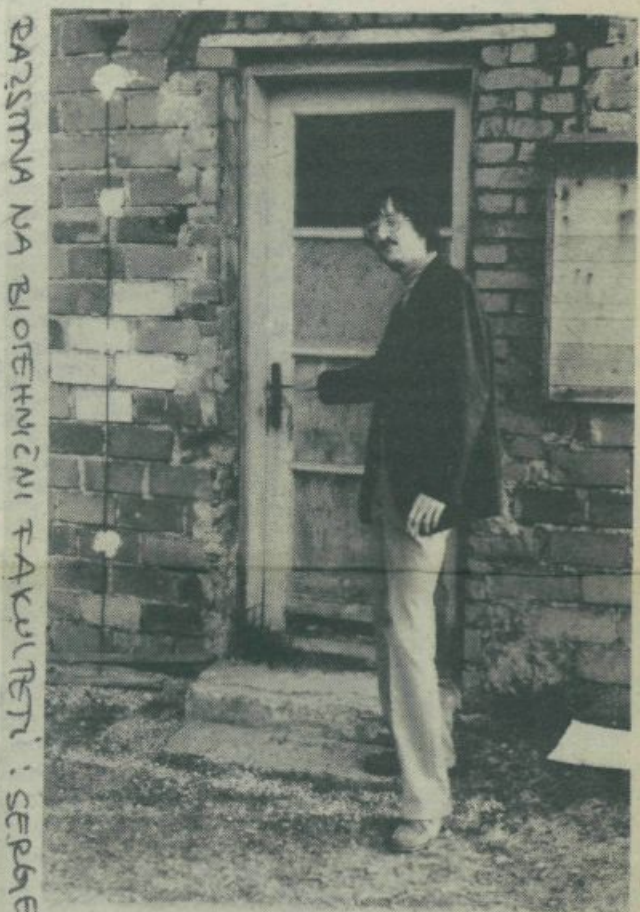
To je pa že druga tema: nezaupanje, ki ga vzbuja zavod za statistiko. Med potekom popisa se je pokazalo, da je nanj najslabše pripravljen zavod za statistiko, ki je prepozno, nepovezano posredoval svoje želje, gradivo, navodila. Tako smo imeli v občini Maribor-Tabor nadvse resno in zavzeto pripravljene občinske inštruktorje in popisovalce po posameznih krajevnih skupnostih, vedno znova pa se je zapletlo z zavodom, ki se je spomnil različnih želja običajno naknadno. Ob tem pa se je vedel do oseb, ki so pri popisu sodelovale, vzvišeno, da ne zapišem žaljivo. Zato je bilo zgovorno omahovanje tistih sodelavcev zavoda, ki se ne istovetijo z odnosom zavoda do ljudi, kajti zavodovo obnašanje do ljudi vzbuja občutek, da statistika niti ne sluti, kdo so ljudje — če primerjamo obliko vprašanj na popisnicah z obliko, v kateri so jih morali zastaviti popisovalci, če so hoteli dobiti odgovor. Največji nesporazum pa je bila „kontrola merjenja vpliva popisovalca na popis“, ki je bila izvedena diletantsko: po zasnovi in v izvedbi, tako da bo več povedala o onem, ki si jo je zamislil, namesto o popisovalcih. Zgovorna je utemeljitev te kontrole v 6. bitenu, ki ga je zavod za statistiko izdal tik pred zaključkom popisa.

Igor Kramberger

V Mariboru, 23. aprila 1981



SKULPTURE LUJA VOOPIVCA



KARUS-ENTRANCE TO HISTORY

DAN, ZA KULTURO VRŽEN STRAN

Dan po kulturnem plenumu, ki naj bi odgovoril na nekaj enigmatičnih vprašanj uzaveščanja in delovanja mladih na področju kulture, smo imeli priliko videti in slišati, kako se tako delovanje uresničuje v bazi. Filozofska fakulteta nam je namreč pripravila tradicionalni kdovekateri DAN KULTURE, to je dan, na katerem naj bi se pokazalo najširše snovanje mladih na področju kulture. Fakulteta je za en dan prekinila svoj učno vzgojni proces in svoje prostore /beri pritličje/ naj bi prepustila v uporabo mladim kulturnim delavcem iz različnih umetniških praks.

Tako se je naša vrla Filozofska fakulteta nekaj po deseti pričela prebujati iz vsakodnevnega zaspanosti, po njeni avli pa je bilo videti nekaj več študentov kot pa je to običajno. Nekaj tistih, ki si je zadalo Siziſovo delo, to je posel z organizacijo te manifestacije, pa je hitelo urejati zadnje podrobnosti. Vsemu temu je dajalo svečano vzdušje vzdajanje spominske plošče na enega izmed stebrov, ki podpirajo hram učenosti. Plošče sicer ta dan niso svečano predali svojemu namenu, kajti to je bil dan kulture za ŠTUDENTE, ostali delavci na Fakulteti z njim — razen povsem nujnih, službenih — seveda niso imeli nobenih opravkov.

Začelo se je z literarnim ringom, na katerem naj bi se predstavili in predvsem konfrontirali mladi literati. Da ne bo pomote, niso se pretepali, ampak so mirno sedeli na svojih stoli, med njimi pa so se ob zvokih temu primerne glasbe pretakale besede, ki so jih z zadostno dozo patetike plasirali eden drugemu. No, besede so se neobjeno izgubljale, nikakršnih reakcij niso povzročale in tako je literarni ring povsem tiho crknil, neda bi to pri komurkoli pustilo kakšne sledove. Če se spomnimo prese- netljivega dejstva, da je bil prav ta ring včasih

nosilna prireditve kulturnih dnevo, da je privabil največ poslušalcev, moramo žalostno konstatirati dejstvo, da je literatura — še posebno „mlada“ — zares v globoki krizi.

To smo lahko ugotovili tudi ob mizici z različnimi literarnimi in teoretskimi izdelki; ta je namreč tiho samevala med štanti nekaterih patentiranih hipijev, ki jim je Dan kulture na FF enkratna možnost, da se vsako leto srečajo v polnem številu, predvsem pa prodajajo svoje terapevtske izdelke v obliki uhančkov, zapestnic, ogrlic, nepogrešljivega kadila „made in India“, izrabljeni plat iz „zlatih“ šestdesetih let in seveda obveznega čaja, po želji z mlekom. Nekateri teh izjemnih primerkov nekega preživelega časa je v bogatih pričeskah krasilo nekaj sivih las, ki so jasno pričali o težkih, na tej fakulteti prebitih časih, ko se je še nekaj dogajalo, ali pa se je vsaj njim tako zdelo. Medtem je v veliki predavalnici potekala projekcija različnih amaterskih filmov, ki so — tudi po zaslugi glasbe — pritegnili kar precej gledalcev.

To pa je bilo tudi vse, kar se je v dopoldanskih in zgodnjepopolnanskih urah dogajalo, če ne omenimo majhne skupine, ki nam je nazorno prakticala težke stanovanjske razmere študentov, saj je bila prisiljena igrati razne družabne igre /beri karte in monopoli/ v za to posebej prirejenem prostoru poleg vratarne. Ti so se menda ves dan tudi najbolj zabavali in kulturno osveščali. Povsem evidentno je bilo, da nam slab vtis, ki smo si ga nabrali v prvih urah kulturne polnega dne na FF, lahko popravi samo še tisto, kar so nam pripravili različni bendi take ali drugačne smeri. Tega so se očitno zavedali tudi obiskovalci, ki jih je bilo v popoldanskem času precej več kot zjutraj.

Začela sta Projektno biro in pisarna Aleph. Zadnja je vsaj malo zanimala prisotne s svojimi literarnimi in teoretskimi diskurzi, če ne drugače pa z glasnostjo, saj so imeli za razliko

od literarnega ringa v rokah pomembno orožje — ozvočenje.

To pa je že tudi napovedovalo nastope različnih rockerskih zasedb, med katerimi so prevladovali punkerji, ki so se — vsaj nekateri — tudi prvič javno predstavili, prav gotovo pa so bili najzanimivejši del dogajanja na Kulturnem dnevu. Ob desetih zvečer je bilo tudi hišniku dovolj „razbijanja“ in rajanja in po dvanajstih urah je z nazornimi svetlobnimi znaki najavil konec kulturni posvečenega dne. Ostala je prazna avla FF, nastlana z različnimi parafernalijskimi naše civilizacije in kulture v obliki plastičnih kozarcev in papirjev.

Če smo na začetku zapisali, da nam je Kulturni dan pripravila FF, se moramo sedaj popraviti: kulturni dan je pripravilo nekaj entuziastov, ki jim je vsaj malo do tega, da bi se na fakulteti dogajalo še kaj drugega kot goli učno-vzgojni proces. Tako smo že spet pri tistih osnovnih vprašanjih, ki si jih zastavljamo — kot kaže povsem neuspešno — menda že leta. Gre namreč za popolno neaktivnost in ignoranco, ki jo manifestirajo študenti, saj jih je od preko 2000 le nekaj pripravljeno preseči svojo povsem pasivno vlogo. Ob vsej tej množici kadrov različnih humanističnih(!) usmeritev, ki jih producira FF, je prav gotovo osupljivo, da ni nihče pripravljen (ali ne čuti potrebe) organizirati tudi kakšne teoretske osvetlitve kulturne problematike mladih in da tako vsi po vrsti pristajajo zgolj na konzumiranje nekaterih pojavnih oblik znotraj tako imenovane množične kulture. Razlaga, ki se ponuja, je, da je sam način dela na FF tako zanimiv, bogat in vsestranski, da je vsako razpravljanje o problematiki študija povsem nepotrebno.

Pokazalo se je tudi, da večina konzumentov takih in podobnih prireditev noče misliti, ker je to tako naporno, poleg tega pa imajo tako druge, da mislijo namesto njih. Tako o Kultur-

nem dnevu na FF ne moremo zapisati kaj dosti pohvalnega. Poslušali smo nekaj dovolj zanimive glasbe, odkrili eno ali dve novi skupini; vse to pa ob zelo slabih akustičnih pogojih. Samega študentskega delovanja znotraj kulture pa je bilo zelo malo. Tako kot je, torej Kulturni dan vsekakor ne opravičuje svojega obstoja, in če ne bo kakšnega bistvenega premika, bi bilo potrebno v bodoče trikrat premisliti, če je sploh še potreben, saj je — kakor kaže — z našo kulturo tudi brez njega vse v redu.

Jure Potokar

DAN
ZA
KULTURO
VRŽEN
STRAN

SQUATTERSTVO

Novembra 1977 je začela v Londonu nastajati brošura, ki je prav tam izšla konec lanskega leta (1980) in v kateri so zbrana raznovrstna pričevanja in prispevki pripadnikov gibanja, čigar poglavitna odlika je različnost pristopov in taktik boja, prav ta pa jih združuje v enotno fronto in (pogojno) dovoljuje, da jih družno stlačimo pod oznako „squatterji“, pogoji je ta, da v oklepaj postavimo specifičnost družbenega prostora in zgodovinskega časa, v katerem se pojavljajo, vsakokratne nosilce in njihovo družbeno pozicijo — ne, da jih odmislimo, ampak jih domislimo vsakič konkretno, v ožjem in širšem družbenih kontekstih ki determinirajo pojave oblike gibanja.

Čeprav je bila (ali pa je še) večina (številnih) avtorjev squatterjev, pa v knjigi nikakor niso poskušali doseči soglasnega mnenja glede pomena in relevantnosti gibanja. Posamezne poglede in sodbe, ki jih izrekajo, gre torej pripisovati posameznim avtorjem.

Nadaljnja pripomba iz uvoda pa opozarja na to, da brošura ni namenjena praktični uporabi kot vodič skozi squatterstvo po metodi napravi — si — sam(a). (Za uporabo v britanskih razmerah pa priporočajo svežo edicijo Squatterskega priročnika s temeljnimi informacijami in navdili, kako se lotiti stvari).

Omenjena brošura se začne z izrazito „čustveno obarvanimi“ izpovedmi brezdomcev, ki so si vzeli pravico do bivališča lastnoročno, mimo hierarhične strukture državno-pravnih aparatov, ki jih je docela onemogočila, da bi si izborili „streho nad glavo“ po institucionalno uhojeni poti, zoperstavili so se stanovanjski stiski kot „... proizvod buržoazne družbene oblike“, saj je vsaj od Engelsa dalje znano, da „... ne more biti brez stanovanjske stiske, v kateri je velika množica delovnih ljudi navezana izključno na delovno mezo (...), v kateri zganjajo delavce trumoma v velika mesta, in sicer hitreje kakor rastejo v teh razmerah, nova stanovanja kakor rastje v veliki mesta, dosti najemnikov tudi za najbolj svinjske bloge, v kateri ima naposled vsak hišni posestnik kot kapitalist ne le pravico, temveč navsezadnje zaradi konkurence med najemniki tako rekoč dolžnost, da brezobzira izbija iz svoje hišne lastnine najvišjo najemnino. V taki družbi stanovanjska stiska ni naključje, temveč nujna institucija, ki jo je mogoče z njenimi posledicami vred odpraviti le, če iz temelja preobrne mo ves družbeni red, iz katerega ta stiska izhaja...“

„Ta stanovanjska stiska nikakor ni posebnost današnjih dni; niti ni ena izmed nadlog, ki so posebnost sodobnega proletariata v nasprotju z vsemi prejšnjimi zatiranimi razredi... na zatirane razrede vseh časov... je ena izmed neštetihi manjših drugotnih nepravil, ki izhajajo iz sedanjega kapitalističnega načina produkcije;“

... V današnji družbi ga rešujejo prav tako, kakor se rešuje vsako drugo družbeno vprašanje: s postopnim ekonomskim izenačevanjem med povpraševanjem in ponudbo, torej z rešitvijo, ki sama isto vprašanje vedno znova obnavlja, ki torej ni nikakoli rešitev. Kako bi socialna revolucija rešila to vprašanje, ni odvisno le od vsakokratnih razmer, temveč tudi od mnogih vprašanj, ki segajo doli dlje...

... Vendar pa ni dvoma, da je že danes v velikih mestih dovolj stanovanjskih hiš, da bi lahko takoj odpravili vsako resnično stanovanjsko stisko, če bi te hiše racionalno izkoristili. To pa je mogoče doseči le z razlastitvijo dosedanjih lastnikov oz. s tem, da bi naselili v

... stanovanjsko vprašanje, ki nikakor ni zgolj delavsko vprašanje... najsi ga goljufija zadene huje kot bogatejši družbene razrede, kakor zadene sploh ves siromašnejši razred, vendar to ni zlo, ki zadeva samo njega, ni zlo ki je posebnost njegovega razreda. To je zlo, ki v kužnem ozračju kapitalistične ekonomije inficira tudi druge razrede ali vsaj njihove določene sloje.

V naslednjih poglavjih se avtorji kritično spopadejo s posameznimi aspekti gibanja, analizirajo konkretne primere zasedb, zbirajo podatke o gibanju po svetu, primerjajo različne pristope, izvajajo konsekvence in izdelajo povzetek ki pa nikakor ni dodelan, dokončen in neomajen rezultat, ampak ga neprestano dopolnjujejo z nadaljnjimi informacijami in novimi razmišljanji.

Pri squatterskem gibanju niso važne le razlike v načinu zasedanja, (morebitnih) izrecnih političnih opredelitvah in moči akterjev, ter kasnejših načinih življenja, ampak zlasti med nosilci akcij, ki pripadajo zelo različnim slojem, ob čemer se zastavlja vprašanje dometa njihove potencialne revolucionarnosti. Prav tu se lahko vprašamo tudi o pomenu in učinku tega razmišljanja.

Nobena brošura ne more nuditi uporabnih pravil za vsako priložnost, saj „... gonilna sila delavskega gibanja niso nikjer „principi“... razvoja, akumulacija in koncentracija kapitala na eni in proletariata na drugi strani“... kar pa se manifestira v specifičnih (zgodovinskih) pojavnih oblikah. Zanje velja, „... da si bo morala skrajna socialna revolucija pomagati s tem, s čimer bo razpolagala in odpravljati najhujše zlo z obstoječimi sredstvi.“

Engelsov odgovor na „Kako torej rešiti stanovanjsko vprašanje?“ je najprej vprašanje o vprašanju, pri čemer premakne teren spraševanja v območje politične ekonomije: „... rešitev stanovanjskega vprašanja ne rešuje hkrati socialnega vprašanja, marveč bo z rešitvijo socialnega vprašanja, t.j. z odpravo kapitalističnega načina produkcije, obenem omogočena rešitev stanovanjskega vprašanja (...).“

... V današnji družbi ga rešujejo prav tako, kakor se rešuje vsako drugo družbeno vprašanje: s postopnim ekonomskim izenačevanjem med povpraševanjem in ponudbo, torej z rešitvijo, ki sama isto vprašanje vedno znova obnavlja, ki torej ni nikakoli rešitev. Kako bi socialna revolucija rešila to vprašanje, ni odvisno le od vsakokratnih razmer, temveč tudi od mnogih vprašanj, ki segajo doli dlje...

... Vendar pa ni dvoma, da je že danes v velikih mestih dovolj stanovanjskih hiš, da bi lahko takoj odpravili vsako resnično stanovanjsko stisko, če bi te hiše racionalno izkoristili. To pa je mogoče doseči le z razlastitvijo dosedanjih lastnikov oz. s tem, da bi naselili v

njihovih hišah ljudi brez strehe ali delavce, ki stanujejo sedaj v prenatrpanih stanovanjih. Kakor hitro si bo proletariats osvojil politično oblast, bo tak ukrep, narekovan zaradi javne blaginje, prav tako lahko izvesti, kakor lahko današnja država izvaja druge razlastitve in naseljitve.“

„V resnici ima buržoazija eno samo metodo, da reši stanovanjsko vprašanje na svoj način — namreč tako, da njena rešitev to vprašanje vedno znova obnavlja.“

„Squat: čepeti, počepniti, sedeti s spodvitimi ali prekrižanimi nogami; naseliti se, vseliti se brez dovoljenja, brez zakonite pravice; (austral.) naseliti se na nenaseljeni zemlji; za katero nima squat: naseljenec na zemlji; zakonite pravice; ljudje, ki so se l. 1946 v Londonu nasilno naselili v prazne hiše zaradi pomanjkanja stanovanj. (iz: Veliki angl. — slov. slovar)“

Stanovanja si jemljejo na nezakonit način! je povprečna odrešilna fraza buržoaznih ideologov, ki jim pomaga, da v to prepričajo predvsem same sebe in s takimi utemeljitvami nastopajo proti predrznejšem, ki so odgovorili pokorščino „sveti lastnini“. S takšno ideološko konvencijo so pretežno okuženi tudi informacijsko-manipulativni mediji, ki trosijo v svet resnice z de-tajlnimi opisi razvrata, ki da ga zganjajo brez-ker bi od resnejših obravnav pričakovali takoz-imenovani poskus analize, ki bi nekoliko podre-zala v zakulisje evidentnih resnic.

Taista logika dosledno degradira squatter-sko gibanje na raven kriminalnega dejanja. Nekaj tehtnosti pridobi šele v okviru politične organizacije ali stranke ali pa ko samo izrecno eksplicira svoja politična stališča.

Zahteva po radikalni spremembi stanovanjske politike je nesmiselna, če se omeji le na ta aspekt spreminjanja družbe, saj se celovit spo-prijem z družbeno totalnostjo slej ko prej izkaže prav za objektivno nujno, kar stalno dife-rencira squattersko gibanje znotraj njega samega.

(Tik pred zdajci še predgovor v za-govor materinščini in njenemu brezmadežnemu spočetju jezikovnega pravosodja: prevod bo vseskozi kazila angleška „spakedrunka“, squat & CO., ker se je ta kljub vztrajnim poskusom s slovenskim „zasedanjem, zased(bel)niki, zased-bami“ izkazala za najmanj licemerno in potuh-njeno. To pa so gotovo kvalitete, ki ji dovolju-jejo vstop tudi na terro prohibitio).

Literatura: F. Engels: O stanovanjskem vpraša-nju MEID IV, str. 356-9, 373-4, 387-8, 396-418, 423

opomba 1: Engelsovi citati so v dvojnih naved-nicah, ostali v enojnih

SQUATTERSTVO

V tem poglavju dajejo avtorji nekaj informacij o squatterstvu po svetu, pri tem pa opozarjajo, da nikakor ne gre za izčrpen pregled vseh pojavov squatterstva, pač pa za prikaz obsega različnih pristopov in taktik, ki so jih uporabljali.

Ločili bi lahko dva tipa squatterstva: zasedanje zemljišč in pa praznih zgradb. Prvi pojav je mnogo bolj razširjen kot drugi, toda tu ga bomo obravnavali le na kratko, ker o njem že obstaja obširna literatura.

ZASEDANJE ZEMLJIŠČ

Ker desetina svetovnega prebivalstva živi v urbanih squatterskih skupnostih. Na obrobju vseh večjih mest Azije, Afrike in Amerike se širijo velika squatterska naselja. (Imenujejo jih različno, npr. shanty towns — barakarska naselja, bidonvilles — konzervna naselja; v Tuniziji — gourdévilles, v Braziliji favelas, v Mehiki colonias paracaidistas — dežnikarske kolonije itd.) Največkrat predstavljajo prav squatterji večino prebivalstva teh mest. Sredi šestdesetih let je bilo npr. v Limi 45 % prebivalstva (ali več kot milijon) squatterjev, v Dakarti 25 % (750.000 ljudi) in v Ankari približno 50 %. Migrantje, ki zaradi dela bežijo s podeželja v mesto, živijo v začetku pod milim nebom ali pa si najdejo skupaj s sorodniki ali prijatelji zasilna bivališča. Edini način, da si zagotovijo primerno streho nad glavo, je ta, da si sami zgradijo barake na še nepozidani zemlji na robu mesta. Dela se navadno lotijo v skupinah in zasedejo zemljo tako, da čez noč postavijo bivališče; včasih obstajajo celo majhna podjetja, ki se specializirajo za takšne skrivne operacije.

V nekaterih avtoritarnih sistemih, kakršni so južnoafriški, čilski, ali indonezijski, oblasti navadno takoj porušijo taka naselja, ne da bi se ukvarjale z vprašanjem nadomestnih bivališč. V večini držav pa sta množica squatterjev in neučinkovitost „reševanja stanovanjskega vprašanja“ prisilila vlade, da so se „sprijaznile“ s squatterskimi naselji in jim s težkim srcem pomagale priskrbeti vodovod, elektriko in kanalizacijo. Prav ureditev komunalnih naprav je prelomna točka v boju za primeren življenjski prostor, kajti dotlej so življenjski pogoji navadno neznosni.

Squatterji nato postopoma nadaljujejo z dograjevanjem svojih hiš in počasi naselja postanejo priznani deli mesta.

Ta proces je v glavnem omejen na tretji svet, čeprav poteka tudi na periferijah južneevropskih mest, npr. v Atenah, Madridu, Lizboni in Neaplju in v bidonvilles okrog Pariza.

Skupaj z izjemno hitro rastjo mest v tretjem svetu se razvija trgovina z zemljišči. Po nekajletni zasedbi zemlje se imajo squatterji za lastnike in včasih oddajo ali pa prodajo svoja bivališča. Čeprav je „squatterstvo tretjega sveta“ drugačen pojav od zasedanja praznih hiš npr. v Britaniji, pa ju vežejo pomembne podobnosti. V obeh primerih gre za nezakonito akcijo ubožnejših slojev in oba pomenita grožnjo za veleposestnike.

Tudi zasedanje praznih hiš je vse pogostejši pojav po vsej zahodni Evropi. Takšen tip squatterstva pogojujejo prazna bivališča, brezdomstvo in neugodne življenjske razmere.

ZAHODNA NEMČIJA

V Nemčiji je zakon Hausfriedensbruch (kar pomeni zavzeti del stavbe ali zemlje) precej podoben zavrženemu predlogom kazenskih členov o prepovedi vstopa na zasebno zemljišče v Britaniji. Squatterji so lahko takoj, ko jih lastnik prijavi, aretirani. Lastniki zlahka dosežejo tudi odloke za izdelitev, ki jo navadno izvršujejo s pomočjo policije.

Poleg izselitve in aretacije po zakonu Hausfriedensbruch pa squatterje v Nemčiji navadno obtožijo še drugih prekrškov: vloma, kaznivega uničevanja in zarote. Pravni položaj in moč nemške policije sta glavna vzroka, da je squatterstvo tu zelo skrivna dejavnost. Skrbno je treba izbrati stavbo in jo zavzeti naskrivaj — v upanju, da lastniki ne bodo takoj izvedeli, saj je moč pričakovati takojšnjo silovito konfrontacijo. V vsakem primeru lahko squatterji preživijo le, če se naslanjajo na organiziran politični boj (...)

Kljub neugodnim pogojem se je squatterstvo v Nemčiji močno razvilo. Cerkevna in univerzitetna vodstva so se deloma sprijaznila s prisotnostjo squatterjev in policijske akcije.

Prva znana zasedba po vojni se je zgodila septembra 1970 v frankfurtskem West Endu, ko je bilo zasedenih 23 stanovanjskih zgradb.

V letih 1973-74 so frankfurtske oblasti izvedle uspešno akcijo, s katero naj bi zatrli squatterstvo, in ki je dosegla vrhunec, ko so policaji pri izdeljevanju uporabili solzilec. Leta 1976 so zatrjevali, da sta v vsem mestu le še dve zasedbi.

Mnogi squatterji in tudi večina tistih, ki niso hoteli plačevati najemnine, so bili turški ali italijanski emigrantje, čeprav je bil zanje položaj še veliko težji, če so se vpleli v neposredno akcijo. Njihov pravni status v sistemu „gostujo-

čih delavcev“ omogoča, da jih z najbolj bednim izgovorom izženejo ali pa jim ne podaljšajo dovoljenja za delo.

Druga velika nemška mesta, kakor Munchen, in Hamburg, so imela le nekaj zasedb. Zahodno-nemška javna občila so vedno pohitela in označila vse squatterje za „teroriste“ in s tem upravičevala uporabo kakršnihkoli represivnih metod.

S hitro rastočimi najemninami in (relativnim) upadanjem antiterorističnih napetosti so se v letih 1979 in 1980 pojavile nove squatterske pobude. Kot v številnih drugih evropskih deželah so bile tudi tu večinoma bolj izraz bega od atomiziranega načina življenja — tega predpostavlja in vsiljuje sistem planiranja — kot pa izraz stanovanjske stiske. Poleti 1979 je zahodni Berlin preplaval val zasedb, in sicer okrožje Kreuzberg, imigrantski predel, kjer so squatterji zavzeli in popravili precej zanemarjenih stanovanj. Tak način zdaj imenujejo Instand(ber)setzung. (...) Široka podpora squatterjem in tamkajšnja politična situacija sta preprečevali, da bi jih policija izselila. Prav tako so zasedli bivše nacistične filmske studije, in spomladi 1980 so jim oblasti dovolile, da ostanejo tri leta in plačujejo najemnino.

Približno v istem času so študentje zavzeli opuščeno očesno kliniko, ki je bila povezana z univerzo v Göttingenu, kjer je vladala akutna študentska stanovanjska stiska. Sprožili so veliko kampanjo, s katero so hoteli prisiliti oblasti, da bi jim dale dovoljenje za najem. Februarja 1980 je na kliniki potekala konferenca squatterjev. Izkazalo se je, da squatterstvo obstaja vsaj v dvanajstih nemških mestih, kjer prej tega pojava sploh niso poznali. Konferenca so se udeležili squatterji iz šestindvajsetih mest. Poleti 1980 so zasedli hiše v desetih ulicah Cologneja, ustanovili pa so skupine v Aachnu, Braunschweigu, Tübingenu, Freiburgu, Frankfurtu in Giessenu.

Čeprav tu squattersko gibanje ni tako množično kot na Nizozemskem, Danskem ali v Britaniji, pa pravna in politična situacija zahteva dobro organizacijo in politično osveščenost, v času vse globlje stanovanjske krize pa so vsekakor zmožni učinkovito poseči na nemško politično sceno.



NIZOZEMSKA

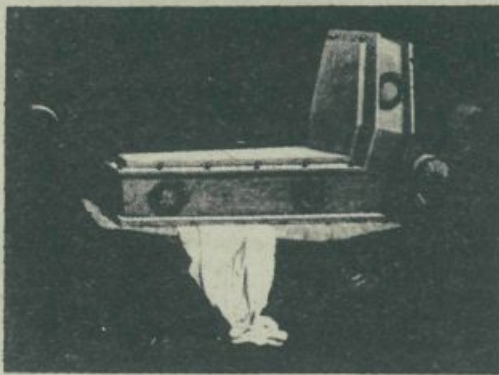
Squatterstvo je tu sicer osredotočeno na Amsterdam, razširjeno pa je tudi v vsakem večjem nizozemskem mestu. Od 70.000 prebivalcev Amsterdama jih je 5.000 na čakalnem seznamu za stanovanje, čakati pa je treba štiri leta, da se znajdeš pri vrhu. Squatterstvo se je pojavilo sredi šestdesetih let, od takrat pa število pripadnikov nezadržno raste. Spomladi 1980 so oblasti ocenjevale, da je samo v Amsterdamu 6000 — 7000 zasedenih hiš, nekaj manj pa na preostalem teritoriju Nizozemske. Squatterji so dobili močan vpliv na odločitve pri načrtovanju mest, osredotočajo pa se na gradnjo cest, načrtovanje hotelov in uradov ter na boj za poceni stanovanjsko gradnjo v centru mesta.

Ena najbolj dinamičnih in spektakularnih squatterskih skupin je delovala v okrožju Neumarkt, v centru Amsterdama. V poznih šestdesetih letih se je mestni svet odločil graditi podzemno železnico pod tem okrožjem, kar pa bi zaradi močvirnih tal pomenilo, da je treba porušiti stavbe nad predlagano traso (večinoma cenejša najemniška stanovanja). Mnogo ljudi je nasprotovalo načrtom, ne le zato, ker bi to pomenilo obsežno uničevanje starega mestnega predela, ampak jim je bilo tudi jasno, da bi na tem področju nato zgradili urade, banke in hotele, stanovalce pa preselili v gigantska stanovanjska področja zunaj mesta.

Kakih tristo squatterjev je zasedlo hiše na načrtovani trasi. Leta 1975, ko jih je skušal mestni svet izseliti, je boj prikipel do viška. Squatterji so zabarikadirali poslopja z zvarjenimi železnimi ploščami in s posebnimi zavesami proti solzilu. Med dve hiši so obesili nekakšen dvizni most iz jeklenih vrvi in ga okrasili s karikaturami, živo poslikan „ljudski tank“ pa je poskušal zmesti policijo. Okrog stavbe so sklenili obroč, prevrnilo policijska vozila in jih pobarvali s sprayi.

Policija je, težko oborožena s solzilcem, vodnimi topovi in oklepnim avtomobilom, končno zavzela stavbo, ki so jo nato v eni uri porušili. Več ljudi je bilo aretiranih (in kasneje zaprtih), nekateri so dobili manjše kazni. „Pogreb“ je bil naslednjega dne — kakih tri tisoč ljudi je prišlo položiti cvetje na ruševine.

Čeprav so squatterji izgubili neposredno bitko za rešitev stavb, pa so večino prebivalstva zbudili in šokirali besni spopadi, ki so jih kazali na TV, tako da so bile oblasti navsezadnje prisiljene zavreči načrte za gradnjo kakršnekoli podzemne proge v mestu.



Podobni, čeprav ne tako spektakularni boji so omogočili zavrnitev vladnih predlogov za gradnjo uradniških poslopij in za načrte novih cest. V vseh spopadih so se squatterji združili z neposredno prizadetimi in predstavljali gonilno silo akcije predvsem zato, ker so imeli dovolj časa in vztrajnosti.

Neumarktski squatterji so razvili zelo učinkovite oblike organizacije. Njihova ključna odlika je bil skupni fond. Vsak squatter naj bi plačeval po 10 gilderjev (2 funta) na teden, od tega so 3/4 porabili za stanovanjske usluge, 1/4 pa za plačilo „stroškov akcije“, npr. za plakate, letake in druge bojne izdatke. Da bi se izognili centralizaciji, niso imeli samo enega fonda, ampak je zbirala denar vsaka hiša oz. stanovanjski blok. Nekaj časa so odločitve o izdatkih sprejemali na skupnih srečanjih, kasneje pa so ljudje, ki so potrebovali denar, predstavili svoj načrt vsakemu gospodinjstvu, ki se je nato odločilo, koliko bo prispevalo. Sklad je bil izraz solidarnosti, in je omogočil izvedbo mnogih projektov, ki se jih drugače ne bi bilo mogoče lotiti, npr. zasedbo uradov in trgovskih hiš, ki so jih v enem ali v dveh mesecih preuredili v stanovanja. Skupina je imela tudi kavarno, tiskarno, knjigarno in ilegalno radijsko postajo. Leta 1977, ko so se squatterji v Villa Road v Londonu borili, da jih ne bi izselili, so jim amsterdamski squatterji poslali denarno pomoč. Le redke britanske squatterske skupine so kdaj imele toliko skupnega denarja.

Na srečanjih predstavnikov so se posamezne skupine v Amsterdamu povezale med sabo, hkrati pa tudi z drugimi nizozemskimi skupinami. Leta 1980 je bilo v Amsterdamu 15 informativnih centrov za vse bodoče squatterje, mesečno pa so izdajali obsežen bilten. Ker je bilo v Amsterdamu mnogo špekulantov s stanovanji iz Velike Britanije, so squatterji občasno odhajali tudi na obiske v Združeno kraljestvo, kjer so prisostvovali konferencam o načrtovanju gradenj in poskušali dobiti informacije o posameznih razvojnih načrtih. Informacijsko omrežje imajo bolj razvito kot britanske skupine, stalno objavljajo podatke iz notranjih virov, uporabljajo pa tudi računalnike, da sledijo spremembam v lastništvu. Leta 1977 so začeli izdelovati izčrpen seznam gradbenih dovoljenj v Amsterdamu, ki jim omogoča, da poznajo lastnike praznih zgradb in njihove načrte. Špekulantje in politiki na Nizozemskem so večkrat poskušali zatreti gibanje, vendar jim ni uspelo. Med leti 1977 in 1979 so squatterji na Nizozemskem organizirali vrsto krajevnih in nacionalnih demonstracij in zased proti predlogom zakonov proti squatterjem. Pod geslom „Kraak de anti-kraak wet“ („Zrušimo proti-squatterski zakon“) je januarja 1978 korakalo 1500 squatterjev iz 30 različnih mest po ulicah Amsterdama. 21. septembra 1978 pa je 150 nizozemskih squatterjev naskočilo britansko ambasado v Haagu, v podporo zaporniku s Huntley Streeta 14. Z akcijo so opozorili nizozemsko vlado, da ne bodo dopustili, da bi takšen postopek prešel v ustaljen način ravnanja s squatterji. Ambasado so obili z deskami v stilu britanskih špekulantov, ki na Nizozemskem tako obijajo prazna stanovanja, in pustili v poštnem nabiralniku modelčke buldožerjev v spomin na Huntley Street. Posledice: aretirali so 57 ljudi in jih zadržali v zaporu štiri dni, kasneje pa so jih obsodili na denarno kazen.

Takšne akcije niso spontane. Na srečanjih predstavnikov iz posameznih skupin se odločijo, kdaj bodo uresničili kakšno pobudo, nato pa zberejo denar iz rednih prispevkov squatterjev in iz skladov posameznih sosesk; veliko zaslužio tudi z lastnimi kavarnami in bari.

Obseg gibanja „Kraak de Anti-Kraak Wet“ in moč squatterjev sta onemogočila vladni koaliciji, da bi sprejela zakone proti squattejem, saj bi s tem tvegala tudi svoj padec.

Konec leta 1979 je mestna organizacija amsterdamskih squatterjev dosegla nove uspehe z ustanovitvijo in obrambo organizacijskega centra za squatterje Grotte Keyser na Keyser Gracht (prekopu Keyser) v centru Amsterdama. Skupino velikih hiš so spremenili v trdnjavo iz jekla, lesa in bodeče žice, iz eksplozivnih krompirjevih piškotov in barvnih bomb. Oblasti so popustile, ne da bi poskušale prebiti obrambo, squatterji pa so tam kasneje ustanovili piratsko radijsko postajo. Grotte Keyser, ki je poleti 1980 še obstajal, je v naslednjih bojih odigral pomembno vlogo.

Marca 1980 so amsterdamski squatterji zavzeli naslovne strani svetovnega časopisa, ko so nadnje poslali tanke, da bi „očistili“ novo ustanovljeno področje „NO - GO“. Področje so squatterji zasedli tako, da so blokirali ceste in tramvajske proge v središču mesta kot odgovor na nasilno izselitev squatterjev iz ulice Vondelstraat, za katero so se oblasti bale, da bi postala novi Grotte Keyser. Stavbe na tej ulici so znova zasedli 29. februarja in ustanovili področje „NO - GO“, da bi jih ščitilo. Čeprav so 3. marca policaji, oboroženi z vodnimi topovi in tanki na bagerske priključke, porušili barikade, so pustili squatterji na Vondelstraatu pri miru. Istega večera je na shodu v centru Amsterdama demonstriralo 12.000 ljudi v podporo squatter-

jem. Le-ti so spet pritegnili pozornost „sredstev javnega obveščanja“ dva meseca kasneje, ko so skupaj z drugimi proti-monarhisti organizirali množične demonstracije proti kronanju kraljice Beatrix pod geslom: „nič stanovanj — nič kronanja“.

Kljub močnim konfrontacijam z oblastmi so squatterji uspeli ostati na ključnih področjih Amsterdamu. Oblasti se še vedno obotavljajo z vsemi silami nastopiti proti squatterskemu gibanju, ker uživa mnogo podpore. Vsekakor pa pomeni zlasti vir zamisli, iz katerega lahko črpajo tudi podobna gibanja v drugih državah.

FRANCIJA

V Franciji se je zadnje obdobje akcij začelo z gibanji maja 1968. Vendar pa je bilo squatterstvo omejeno predvsem na nekaj odločnih aktivistov. Lastniki so izseljevali neljube goste po hitrem postopku in mimo sodišč, za zakon pa, ki prepoveduje take izselitve med decembrom in marcem, so oblasti dolgo trdile, da ne velja za squatterje. Prav ta zakon pa razkriva, da je sezonsko squatterstvo in potepuštvu precej razširjeno. Ljudje, ki poleti spijo na prostem, zasedejo pozimi razmajane hiše in se spomladi spet izselijo, razen če se medtem ne organizirajo in zavejo svojih pravic.

Šele pred kratkim so ugotovili, da mora lastnik pred izselitvijo dobiti na sodišču ustrezen odlok. Od leta 1976 se je pojavilo nekaj zasedb v Parizu, Toursu, Lyonu, Lillu, Strassbourgu, Grenoblu, Caenu in Toulusu. Veliko zasedb je bilo leta 1978 v Parizu, večina v propadajočem predelu južno od Montparnassa in na vzhodu okrog Bellevilla.

V Parizu je bilo zasedenih mnogo stanovanj v razpadajočih blokih, iz katerih so izseljevali najemnike. Squatterji so skupaj s podobnimi skupinami onemogočili načrt, da bi zgradili novo avtocesto z juga v osrčje Pariza. V južni Franciji so zasedli šest kmetij, kjer sodelujejo v množičnem gibanju za rešitev 42.000 akker Larzaške planote, ki jo hočejo oblaštiti spreminiti v področje za vjaško urjenje. Ponekod so se squatterji spoprijeli z razvojnimi plani in posestniškimi špekulacijami. Leta 1979 so oblasti izselile večino squatterjev, leta 1980 pa jih je vztrajalo le še nekaj. V Franciji ne obstaja nobena prava squatterska organizacija, prav tako tudi nimajo enotne strategije. Vendar pa imajo Pariški mestni center in squatterska delavnica na Rue des Pyrenees ter druge z njo povezane ustanove široko podporo in vse možnosti, da postanejo izhodišče novega vala.

ŠVEDSKA

Na Švedskem je squatterstvo sicer le občasen pojav, vendar pa so si spektakularne zasedbe mnogokrat pridobile podporo v boju za stanovanjske pravice in so imele vpliv na odločitve pri načrtovanju.

Oktober 1977 se je okrog 60 ljudi vselilo v prazen stanovanjski blok na Krukmarkargatanu v Stockholmu, da bi preprečili rušenje. Zasedbo, znano pod imenom „Zasedeni pomol“, je v začetku ostro napadla Zveza stockholmskih najemnikov, katere predstavnik je squatterje ožigosal za „stanovanjske tatove“, po že ustaljeni metodi sejanja razdora med izkoriščanimi sloji.

„Kako so dobili stanovanja v centru mesta?

Niso čakali kot drugi poštene državljanje, da pridejo na vrsto. Vrinili so se pred vse najemnike, ki morajo čakati, da jim njihova dograjena stanovanja zamenjajo z novimi. Politike stisnjene pesti pač ne moremo izvajati na stanovanjskem področju.“

Vendar pa se „Zasedeni pomol“ ni vdal. Postal je center za pomoč brezdomcem in narokomanom, pa tudi pomemben člen v boju proti brezobzirnemu rušenju. „Zasedeni pomol“ so izselili avgusta 1978 na tipično švedski, „liberalen“ način. Policija je obkolila stavbo in dala vseljencem dva dni časa, da odidejo. Ti so ponudbo zavrnili in policija je vdrla ob spremljavi protestov tisočev privrženec, ki so priredili demonstracije v podporo izseljenim kolegom.

FINSKA

Tudi tu squatterstvo narašča. V Helsinkih je bil poleti 1979 zaseden dijaški dom Lepakko. Navsezadnje pa so oblasti le pristale na zasedbo in dale sredstva za prenavo. To je opogumilo potencialne squatterje, sledile so številne zasedbe in nekateri politiki že razmišljajo, da so se nemara uštel, ko so odobrili zasedbo Lepakka.

IRSKA

V poznih šestdesetih in v sedemdesetih letih je bil zabeležen opazen porast zasedb na obeh straneh meje. Na Severnem Irskem so množična gibanja v letih 1971-71, ki so jih povzročili sektaški konflikti, povzročila vesplošno brezdomstvo in izpraznila precej zgradb. Squatterstvo je bilo značilno za vsak izbruh sektaškega nasilja in stalna vojna, ki se na stanovanjskem področju kaže kot popolno ločevanje na podlagi religije, je povzročila množičen izbruh zasedb. Januarja 1977 jih je bilo npr. 6168 na ozemlju severno-irske stanovanjske uprave (po podatkih uradne statistike). Zasedenih je bilo tudi nekaj privatnih stanovanj, skupno pa naj bi gibanje zajemalo vsaj 30.000 squatterjev. Od takrat so številke nekoliko upadle.



Na nekaterih področjih je sredi sedemdesetih let služba izgubila kontrolo nad stanovanji in zasedbe so organizirale polvojaške skupine obeh veroizpovedi. Včasih je bilo lažje dobiti stanovanje od Irske republikanske armade ali Ulsterskega obrambnega združenja (Ulster Defence Association), ki imata celo točkovni sistem za dodeljevanje stanovanj, kot pa od državne službe.

Squatterstvo je najbolj razširjeno v katoliških področjih, zlasti v Belfastu in nekoliko manj v Derryu, kajti stanovanjska stiska je tu večja. Squatterji zasedajo različne vrste stanovanj, tako nova kot stara, najodločilnejši razlog za takšna dejanja pa je iskanje zaščite in varnosti, ne pa toliko reševanje stanovanjskih problemov. V zadnjem času se vojaške skupine vse manj vmešavajo v stanovanjske zadeve, squatterji pa se bolj usmerjajo k posamičnim, neorganiziranim zasedbam. Državna služba je spoznala svojo nemoč in nezmožnost, da bi uspešno uredila to vprašanje in je legalizirala squatterstvo. Zdaj imajo status lastnika koncesije in posebne najemniške listine za „uporabo in najem“. Izseljevanje squatterjev pa marsikje preprečuje tudi strah pred povračilnim nasiljem. Od 3781 stanovanj državne službe, ki so bila zasedena julija 1980, so začeli sodni postopek le proti 315 vseljencem in le 89 od teh lahko pričakuje, da jih bodo uradniki izselili. Sedanja zakonodaja obvezuje službo, da večini squatterjev priskrbi stanovanja, kar je seveda nadaljnji razlog, da jih ne izselijo.

Zakon proti squatterjem je skušal zaježiti val zasedb leta 1946, ki so ga povzročili vračajoči se vojaki. Sodiščem omogoča, da izrečejo največ trimesečno zaporno kazen in nizko denarno kazen, vendar se le redki znajdejo na sodišču, kjer jim največkrat izrečejo denarno kazen in prisilno izselitev.

Squatterstvo v Republiki pa je predvsem omejeno na stolpnice v Dublinu. Te so bile na hitro zgrajene po stanovanjski stiski 1963-69,

ko so odkrili, da večina stanovanjskih blokov v Dublinu ne ustreza varnostnim standardom. Stanovalci, ki so se izselili iz teh blokov, so sprožili val zasedb. Po podatkih Dublinskega mestnega sveta je bilo leta 1976 zasedenih 840 stanovanj, leta 1980 pa 500. Zaradi stalne pripravljenosti squatterjev, da se s silo uprejo poskusu izselitve, ima mestni svet do njih relativno tolerantno odnos.

Mnogim celo omogoči, da se preselijo, nekaterim pa priskrbi dovoljenja za bivanje v zasedenih stanovanjih kot neregularnim najemnikom.

Zasedenih je bilo tudi nekaj drugih poslopij v lasti mestnega sveta, nekajkrat pa so brezdomci zasedli tudi privatna stanovanja.

V Republiki squatterji niso povezani v širšo organizacijo, nasprotuje pa jim tudi močno gibanje irskih najemnikov.

nadaljevanje prihodnjič

TRIBUNA, ŠTUDENTSKI ČASOPIS
izdaja ZK ZSMS, LJUBLJANA
Trg osvoboditve 1/II, soba 86

UREDNIŠTVO: Mitja MARUŠKO — glavni urednik; Bojan KORSIKA — odgovorni urednik; Bojan KORSIKA, Igor BAVČAR — teorija; Rudi PODGORNİK, Dušan TURK — naravoslovje; Andrej DRAPAL — mater-poetika; Mojca DOBNIKAR — tajnica; Marjetka ŠUSTERŠIČ — lektorica; Danilo ANTONI — likovna in tehnična oprema; Matjaž HRIBAR — distribucija, Franc MILOŠIČ — posebne naloge. Stalni sodelavci: Ivo GULIČ, Miha KOVAČ, Jože NOVAK, Tomaž KRAŠOVEC.

IZDAJATELJSKI SVET: Bojan KLENOVŠEK, Primož HAINZ, Mile ŠETINC, Silvin LESNIK, Samo HRIBAR, Tomaž KRAŠOVEC, Jože PETROVČIČ (predsednik), Igor BAVČAR, Bojan KORSIKA, Franc MILOŠIČ, Mitja MARUŠKO.

URADNE URE so vsak dan od 10. do 13. ure v prostorih uredništva. DEŽURSTVA posameznih uredništev: ponedeljek — materpoetika, torek — univerza, sredo — prodaja in likovna oprema, četrtek — naravoslovje, petek — teorija; glavni in odgovorni urednik — vsak delovnik. Redni JAVNI SESTANKI uredništva so vsak četrtek ob 10. uri. Rokopisov ne vračamo in pisem uredništvu ne honoriramo. Pisma uredništvu ne smejo presegati 7,5 strani (pol avtoske pole). Celoletna naročnina je za dijake 50 din, za ostale 100 din. Številka žiro računa: 50101-678-47303, z obveznim pripisom: za TRIBUNO, TISK: Tiskarna Ljudska pravica v Ljubljani. Priprava za tisk: IBM Dnevnik. Oproščeni temeljnega davka na promet po pristojnem sklepu št. 421-1/70 z dne 22. januarja 1973.

NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

IN KIRITIKI

POLEMIČNE EKONOMIJE

KARL MARX:

5. NADARJEVANJE



Kakor so posestniki blag prikazali produkte svojih privatnih del kot produkte družbenega dela s tem, ko so eno reč, zlato, spremenili v neposredni obstoj občega delovnega časa in zato v denar, tako sedaj stopi prednje njihovo lastno vsestransko gibanje, s katerim posredujejo snovno menjavo svojih del, kot nenavadno gibanje neke reči, kot obtok zlata. Družbeno gibanje samo je za posestnika blag po eni strani vnanja nujnost, po drugi strani zgolj formalni posredujoči proces, ki usposobi vsakega individua, da lahko odtegne cirkulaciji druge uporabne vrednosti v vrednostnem obsegu tiste, ki jo je sam vrgel vanjo. Uporabna vrednost blaga se začne z njegovim padcem iz cirkulacije, medtem ko je uporabna vrednost denarja / (1859) zlata; ti popravki so zmeraj po MEW/ kot cirkulacijskega sredstva njegova cirkulacija sama. Gibanje blaga v cirkulaciji je le izginjajoč moment, medtem ko se brez postanka preganja v cirkulaciji denar — kar je njegova funkcija. Ta njegova neobičajna funkcija znotraj cirkulacijskega procesa podeli denarju kot cirkulacijskemu sredstvu novo oblikovno določenost, ki jo bomo sedaj podrobneje razvili.

Najprej uvidimo, da je denarni obtok neskončno razdrobljeno gibanje, saj se v njem zrcalita neskončna razdrobitev cirkulacijskega procesa v nakupe in prodaje in brezbrizen razpad dopolnjujočih se faz blagovne metamorfoze. V majhnih krogotokih denarja, kjer izhodišče sovpada s točko povratka, se sicer pokaže samonaraščajoče gibanje, dejansko kroženje, vendar, prisotnih je prav toliko izhodišč kot blag, in že s svojo nedoločeno mnogostjo se ti krogotoki izmikajo vsakršni kontroli, merjenju in preračunavanju. Prav tako nedoločen je čas med oddaljitvijo od izhodiščne točke in povratkom k njej. Prav tako je vseeno, če je v danem primeru tak krogotok opisan ali ne. Noben ekonomski fakt ni bolj obče znan, kot je ta, da lahko nekdo s eno roko izdaja denar, ne da bi ga z drugo znova sprejemal. Denar izhaja iz neskončno različnih točk in se na neskončno različnih točkah vrača, vendar je sovpadanje izhodiščne točke s točko povratka naključno, ker v gibanju B — D — B ni neizogiben pogoj, da se kupec znova spremeni v prodajalca. Še manj pa prikazuje denarni obtok gibanje, ki iz nekega centra izžareva proti vsem točkam periferije in ki se od vseh točk vrača k temu centru. Tako imenovani krožni tek denarja, kakršen lebdi kot na sliki pred nami, je omejen na to, da je na vseh točkah vidna njegova pojavitev in njegovo izginotje, njegovo nenehno menjavanje mesta. Pri neki višji, posredovani obliki denarne cirkulacije, npr. pri cirkulaciji bankovcev, bomo naleteli na to, da vključujejo pogoje izdaje denarja pogoje njegovega povratnega toka. Za enostavno cirkulacijo je nasprotno naključje, da postane isti kupec znova prodajalec. Kjer se v njej kažejo dejanska krožna gibanja, so zgolj zrcaljenje globljih produkcijskih procesov. Npr. tovarnar vzame v petek pri svojem bankirju denar, izplača v soboto svoje delavce, ti izplačajo večji del kar takoj kramarjem itd., in ti ga v ponedeljek vrnejo bankirju.

Videli smo, da realizira denar v prostorsko pisano drug ob drugem dogajajočih se nakupih in prodajah hkrati določeno množico cen in menja le enkrat mesto z blagi. Po drugi strani pa, v kolikor se v njegovem gibanju pojavi gibanje celotne metamorfoze blag in prepletenost teh metamorfoz, realizira isti kos denarja cene različnih blag in izvrši tako večje ali manjše število krogotokov. Če torej vzamemo cirkulacijski proces neke dežele v danem obdobju, npr. enega dne, potem bo denarna masa, ki jo zahteva realizacija cen in torej cirkulacija blag, določena z dvema momentoma, po eni strani s celotno vsoto teh cen, po drugi strani s povprečnim številom obtokov istega kosa denarja. To število obtokov ali hitrost denarnega obtoka je s svojo strani znova določeno oziroma izraža le povprečno hitrost, s katero pretečejo blaga različne faze svoje metamorfoze, s katero se te metamorfoze nadaljujejo kot veriga in s katero so blaga, ki so svoje metamorfoze pretekla, nadomeščena z novimi blagi v cirkulacijskem procesu. Medtem ko je pri podelitvi cene menjalna vrednost vseh blag idealno spremenjena v kvantum zlata iste vrednostne velikosti in je v obeh izoliranih cirkulacijskih aktih /akt — dej. prim. pojasnilo prevajalke/ D — B in B — D ista vrednostna vsota dana/razpoložljiva podvojeno, na eni strani v blagu, na drugi v zlatu, ni obstoj zlata kot cirkulacijskega sredstva določen z njegovo izolirano vezanostjo na posamezna mirujoča blaga, temveč je z njegovim razgibanjem obstojem v procesirajočem blagovnem svetu; s svojo funkcijo, da s svojim menjavanjem položaja prikazuje oblikovno menjavo blag, torej s hitrostjo svojih menjav položaja hitrost njihove oblikovne menjave. Njegova dejanska prisotnost v cirkulacijskem procesu, tj. dejanska množina zlata, je torej zdaj določena z njegovim delujočim/dejavnim obstojem v celotnem procesu samem.

Predpostavka denarne cirkulacije je blagovna cirkulacija, in sicer /spravila denar v/ cirkulacijo blaga, ki imajo ceno, tj., so idealno že izenačena z določenimi kvantitetami zlata. V cenovni določenosti blag samih je vrednostna velikost kvanta zlata, ki se jo uporablja kot merno enoto, oziroma vrednost zlata predpostavljena kot dana. S to predpostavko torej je kvantum zlata, ki ga zahteva cirkulacija, najprej določen s seštevkom blagovnih cen, ki naj se jih realizira. Ta seštevok pa je sam določen 1. z ravniho cen, relativno višino ali nizkostjo menjalnih vrednosti blag, ki se cenijo v zlatu, in 2. z

množino blag, ki cirkulirajo z določeno ceno.⁷⁴ Če stane quarter pšenice 60 šilingov, potem je potrebno za to, da bi se ta cena realizirala ali pšenica cirkulirala, še enkrat toliko denarja, kakor če bi stal le 30 šilingov. Da bi cirkuliralo 500 quarterjev po 60 šilingov, je potrebno še enkrat toliko denarja, kakor za cirkulacijo 250 quarterjev po isti ceni. Slednjič, za cirkulacijo 10 quarterjev po 100 šilingov je potrebno le pol toliko denarja, kakor ga je za 40 quarterjev po 50 šilingov. Iz tega sledi, da lahko kvantiteta zlata, ki jo zahteva blagovna cirkulacija, pade, čeprav cene rastejo, če se zmanjšuje množina blag v obtoku v večjem razmerju/obsegu, kakor narašča seštevok cen, in da, nasprotno, se lahko večja množina cirkulacijskega sredstva, čeprav množina blag v obtoku pada, če raste vsota njenih cen v večjem obsegu/razmerju. Lepe angleške detajlne raziskave so npr. pokazale, da se v Angliji večja množina cirkulirajočega denarja v prvih stadijih dražitve žit, ker je cenovna vsota zmanjšane množine žit večja, kakor je bila cenovna vsota večje žitne množine, ob tem pa se cirkulacija ostale množine blag še nekaj časa nemoteno nadaljuje. V kasnejšem stadiju dražitve žita pa nasprotno pade množina cirkulirajočega denarja ali zato, ker se ob žitu proda manj blaga s staro ceno, ali pa, ker se jih prav toliko za nižjo ceno.

Kvantiteta cirkulirajočega denarja pa ni, kot smo videli, določena le s seštevkom blagovnih cen, ki naj se jih realizira, temveč hkrati s hitrostjo, s katero denar kroži ali s katero opravi v določenem obdobju posel te realizacije. Če opravi isti sovereign 10 kupov v enem dnevu, vsakokrat za blago s ceno 1 sovereign, torej 10 krat menja roke, izvrši eksaktno isti posel kot 10 sovereignov, od katerih napravi vsak samo en obtok na dan.⁷⁵ Hitrost v obtoku zlata lahko torej nadomesti njegove kvantitete, ali: obstoj zlata v cirkulacijskem procesu ni določen le z njegovim obstojem kot ekvivalentom ob blagu, temveč tudi z njegovim obstojem znotraj gibanja blagovne metamorfoze. Hitrost denarnega obtoka pa nadomesti njegovo kvantiteto le do določene višine; kajti neskončno razdrobljeni kupi in prodaje potekajo v danem trenutku krajeno vzporedno.

Če skupne cene cirkulirajočega blaga rastejo, vendar v manjšem razmerju/obsegu, kakor raste hitrost denarnega obtoka, potem bo padla množina cirkulacijskega sredstva. Če pa nasprotno upada hitrost cirkulacije bolj kot skupna cena cirkulirajoče množine blag, potem bo množina cirkulacijskega sredstva rastla. Rastoča kvantiteta cirkulacijskega sredstva ob občem padanju cen, upadajoča kvantiteta cirkulacijskega sredstva ob obči rasti cene — to je eden najbolje konstatiranih fenomenov v zgodovini blagovnih cen. Vzroki pa, ki proizvedejo naraščanje višine cen in hkrati še večje naraščanje stopnje obtočne hitrosti, kakor tudi nasprotno gibanje, ne sodijo v okvir opazovanja enostavne cirkulacije. Kot primer lahko navedemo, da v obdobjih, ko prevladuje kredit, hitrost denarnega obtoka narašča hitreje kot cene blag; medtem ko pri upadajočem kreditu padajo cene blag počasneje kot hitrost cirkulacije. Površinski in formalni značaj enostavne denarne cirkulacije se pokaže ravno v tem, da so momenti, ki določajo število cirkulacijskih sredstev, kakor so množina cirkulirajočih blag, cene, rast in padanje cen, število hkratnih kupov in prodaj, hitrost denarnega obtoka, odvisni od procesa metamorfoz blagovnega sveta, ki je /proces/ znova odvisen od celostnega značaja produkcijskih načinov, populacijske količine, razmerja med mestom in deželo, razvoja transportnih sredstev, večje ali manjše deljenosti dela itd., skratka od okoliščin, ki leže vse izven enostavne denarne cirkulacije in v njej samo odsevajo.

Če je hitrost cirkulacije predpostavljena, je množina cirkulacijskega sredstva enostavno določena s cenami blag. Cene torej niso visoke ali nizke, ker je v obtoku več ali manj denarja, temveč je več ali manj denarja v obtoku, ker so cene visoke ali nizke. To je eden najvažnejših ekonomskih zakonov, in to, da ga je potrdila še v detajlih z zgodovino blagovnih cen angleška po-Ricardovska ekonomika, obrazi morda njeno edino zaslugo. Če sedaj izkusimo, da je sicer nivo kovinske cirkulacije, ali množina cirkulirajočega zlata ali srebra v določeni deželi, izpostavljen občasnim osekam in plimam 76 v celoti pa ostaja enak v daljših časovnih obdobjih in preidejo odmiki od povprečnega nivoja le v šibke oscilacije, potem lahko ta fenomen pojasnimo enostavno iz nasprotujoče narave okoliščin, ki določajo množino cirkulirajočega denarja. Njihova sočasna modifikacija paralizira njihov učinek in vse ostane po starim/nepremenjeno.

Zakon, da je kvantiteta cirkulirajočega medija določena z dano obtočno hitrostjo denarja in danim seštevkom cen blag, lahko izrazimo tudi tako, da je kvantiteta cirkulirajočega zlata, če so dane menjalne vrednosti blag in povprečna hitrost njihovih metamorfoz, odvisna od njegove lastne vrednosti. Če bi zato vrednost zlata, tj., za njegovo produkcijo potreben delovni čas, naraščala ali upadala, potem bi blagovne cene rastle ali padale v obratnem razmerju, in temu občemu naraščanju ali padanju cen bi pri enakomerni obtočni hitrosti ustrezala večja ali manjša množina zlata, ki bi ga zahtevala cirkulacija te blagovne množine. Ista menjava bi se pripetila, če bi dragocenejša ali manj vredna kovina izrinila staro vrednostno



mero. Tako je potrebovala Holandija, ko je iz nežnega obzira/nežne obzirnosti do državnih upnikov in iz bojzani prid učinki kalifornijskih in avstralskih odkritij nadomestila zlat denar s srebrnim, 14 do 15 krat več srebra, kakor je prej zlata, da bi cirkulirala ista blagovna množina.

Posledica odvisnosti cirkulirajočega kvanta zlata od menjujočega se seštevka blagovnih cen in menjujoče se cirkulacijske hitrosti je, da mora biti množina kovinskega cirkulacijskega sredstva sposobna kontrakcije in ekspanzije, skratka, da mora zlato, ustrezno potrebam cirkulacijskega procesa, enkrat vstopiti kot cirkulacijsko sredstvo v proces, drugič pa se iz njega izločiti. Kako cirkulacijski proces sam udejvanji te pogoje, bomo videli kasneje.

c. Kovanec. Znamenje vrednosti

Zlato prejme v svoji funkciji kot cirkulacijsko sredstvo lastni fason, postane kovanec. Da ne bi njegovega obtoka zadrževale tehnične težave, se ga kuje ustrezno merilu računskega denarja/ustrezno glede na merilo računskega denarja. Kosi zlata, katerih vtisk in figura kažejo, da vsebujejo utežne dele zlata, kakor so ti predstavljeni v računskih imenih denarja, funt šterling, šiling itd., so kovanci. Kakor je določitev kovne cene zadeva države, tako sodi med njene naloge tudi tehnični posel kovanja. Kakor prejme denar kot računski denar lokalne in političen značaj, ga tudi denar kot kovanec, govori jezike različnih dežel in nosi različne nacionalne uniforme. Sfera, v kateri je denar v obtoku kot kovanec, se loči zato kot notranja blagovna cirkulacija, ki jo opišejo meje občestva, od obče cirkulacije blagovnega sveta.

Toda, zlato v palicah se ne razlikuje od zlata kot kovanca nič bolj, kakor se njegovo kovno ime ne od utežnega. Kar se je v zadnjem primeru pojavilo kot različno ime, se zdi zdaj zgolj razlika v figuri. Zlati kovanec lahko vržemo v topilni lonec in ga s tem znova spremenimo v zlato sans phrase; kakor nasprotno zadostuje, da pošljemo zlate palice v kovnico, in prejeli bomo zlato/ v obliki kovanca. To spreminjanje iz ene figure v drugo se pojavlja kot povsem tehnična operacija.

Za 100 funtov ali 1200 unč 22 karatnega troy zlata prejme človek od angleške kovnice 4.672 1/2 funt šterlingov ali zlatih sovereignov; in če položimo te sovereigne na eno stran tehtnice, 100 funtov zlata v palicah pa na drugo, je teža enaka, tako je dokazano, da ni sovereign nič drugega kakor utežni del zlata, ki je s tem imenom naznanjen v angleški kovni ceni, z lastno figuro in lastnim žigom. Teh 4.672 1/2 zlatih sovereignov bo vrženih v cirkulacijo na različnih točkah, in ko jih bo ta zajela, bodo opravili v enem dnevu določeno število obtokov, en sovereign več, drugi manj. Če bi bilo povprečno število dnevni obtokov vsake unče 10, potem bi 1200 unč zlata realiziralo skupno vsoto blagovnih cen v obsegu 12.000 unč ali 46.725 sovereignov. Naj še toliko vrtimo in obračamo unčo zlata, pa ne bo zato nikoli tehtala 10 unč. V tem cirkulacijskem procesu pa tehta 1 unča dejstveno 10 unč. Obstoj kovanca je znotraj cirkulacijskega procesa enak kvantu zlata, ki ga proces vsebuje, a pomnoženem s številom obtokov. Kovanec prejme razen svojega dejanskega obstoja kot posamezen

kos zlata z določeno težo še idealen obstoj, ki ima svoj izvor v njegovi /kovanca/ funkciji. Toda naj sovereign obteče (metamorfozo blaga/enkrat ali desetkrat, v vsaki posamezni prodaji ali nakupu učinkuje le kot posamezen sovereign. Je tak kot general, ki v enem bojnem dnevu nadomesti 10 generalov, ko se pravočasno pojavi na 10 različnih mestih, je ne pa na vsaki točki en in isti general. Idealizacija cirkulacijskega sredstva, ki izvira iz nadomestitve kvantitete s hitrostjo v denarnem obtoku, zadene le funkcionalen obstoj kovanca znotraj cirkulacijskega procesa, ne zaobseže pa posameznega kosa zlata.

Denarni obtok je pa vnanje gibanje, in sovereign, čeprav non olet /ne diši/, se poja v mešani družbi. V frikciji z rokami, mošnjami, žepi, borzami, denarnicami /Katzen — gl. pojasnila/, vrečami, škatlami in zaboji vseh vrst se kovanec obdrigne, pusti tu atom zlata, drugje prav tako in izgublja tako z zdrgnjenjem v teku sveta bolj in bolj svojo notranjo vsebnost. Z rabo se obrabi. Zadržimo sovereign v hipu, ko se zdi, da je njegov samoniklo vzvišen značaj šele bolj malo načet/še skoraj nenačet.

„Pek, ki prejme danes povsem nov sovereign svež iz banke in z njim naslednji dan odplača mlinarju, ne plača istega resničnega /veritable/ sovereigna; zdaj je glede na čas, ko ga je prejel, lažji /pek je dobil težjega, kot ga je oddal.“⁷⁷

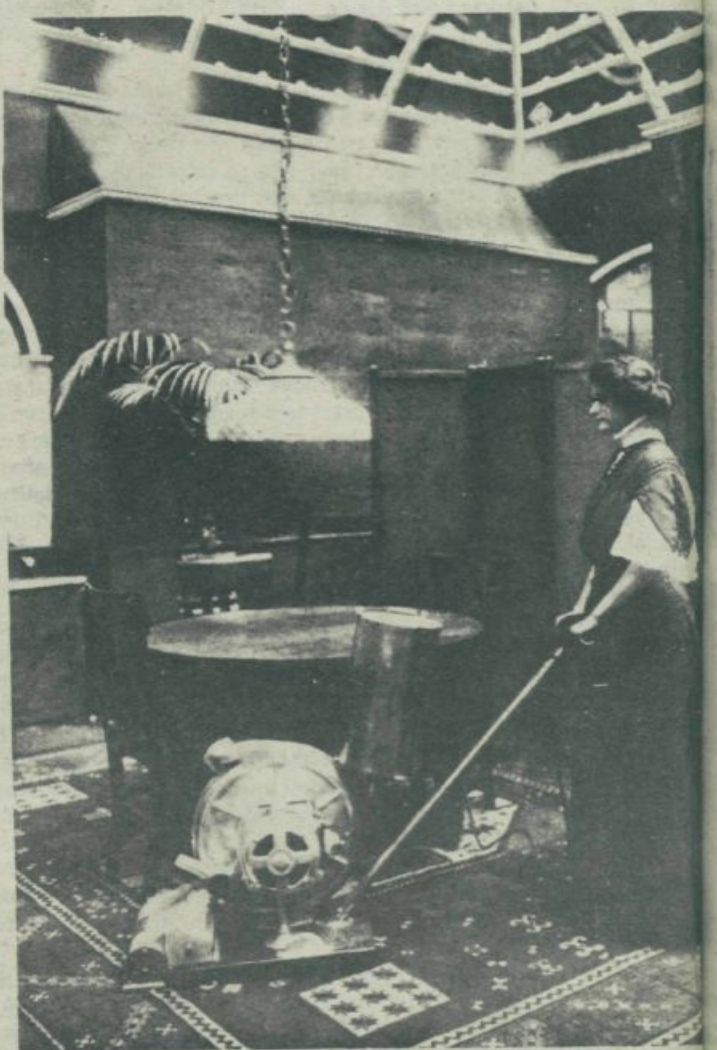
„Jasno je, da mora kovanec zaradi narave stvari zmerom bolj deprecirati, že zaradi učinka običajne in nelogične obrabe. Fizično je nemogoče, da bi lahko kovanec kadarkoli izključili samo za en sam dan povsem iz cirkulacije.“⁷⁸

Jacobi ocenjuje, da je od 380 milijonov funtov šterlingov, kolikor jih je eksistiralo v Evropi l. 1809, z zribanjem povsem izginilo 19 milijonov funtov šterlingov do l. 1829, torej v obdobju 20 let. 79 Kakor blago pri prvem koraku, ki ga naredi v cirkulacijo, že izpade iz nje, tako predstavlja kovanec po nekaj korakih v cirkulaciji večjo kovinsko vsebnost, kakor jo ima. Dlje ko je kovanec v obtoku pri enakomerni cirkulacijski hitrosti, ali kolikor je cirkulacija v istem časovnem obdobju živahnjša, toliko bolj se njegov obstoj kot kovanec ločuje od svojega zlatega ali srebrnega obstoja. Kar preostane, je magni nominis umbra /senca nekega velikega imena; Lucanus, „Pharsalia“/. Telo kovanca je samo še senca. Medtem ko je prvotno postajal v procesu težji, postaja sedaj z njim lažji, čeprav velja še naprej v vsakem posameznem nakupu ali prodaji prvotni kvantum zlata. Sovereign torej še naprej, kot navidezen-sovereign, kot navidezen-denar opravlja funkcijo legitimnega kosa zlata. Medtem ko druga bitja v trenju z zunanjim svetom izgublajo svoj idealizem, se kovanec s prakso idealizira, se spremeni v zgolj navidezen obstoj svojega zlatega ali srebrnega telesa. To drugo idealizacijo kovinskega denarja, ki jo povzroči cirkulacijski proces sam, ali ločitev med njegovo nominalno vsebnostjo in njegovo realno vsebnostjo izkoriščajo deloma vlade, deloma privatni avanturisti v najbolj pisanih ponareditvah kovancev. Celotna zgodovina kovanja od začetka srednjega veka pa globoko v 18. stoletju se razreši v zgodovino teh dvostranih in antagonističnih ponarejanj, in Custodijeva zbirka italijanskih ekonomistov v več zvezkih se večinoma vrti okrog tega.

Navidezen obstoj zlata pa pride znotraj svoje funkcije v konflikt s svojim dejanskim obstojem. En zlat kovanec je utrpel večjo, drug manjšo izgubo svoje kovinske vsebnosti v obtoku, in nek sovereign je zdaj zato dejansko več vreden kot drugi. Ker pa veljata v svojem funkcionalnem obstoju kot kovanca oba enako, sovereign, ki tehta 1/4 unče, nič več kot sovereign, za katerega se le zdi, da ima 1/4 unče, podvzamejo brezvestni lastniki kirurške posege in umetno opravijo na njih, kar se je v obtoku zgodilo naravno njihovim lažjim bratom. Okrnejo in obrežejo jih in njihova odvečna zlata maščoba odvandra v topilni lonec. Če 4.672 1/2 zlatih sovereignov, položenih na tehtnico, tehta v povprečju le še 800 /1859/ 80/ unč zlata namesto 1200, bodo, če jih prinesemo na tržišče z zlatom, kupili le še 800 /1859/ 80/ unč zlata ali tržna cena zlata se dvigne nad njegovo kovno ceno. Vsak kos denarja /verjetno: zlata — prejavalka/, tudi če bi imel polno težo, bi v svoji kovani obliki veljal manj kot v palicah. Sovereign s polno težo bi se spreminjalo nazaj v palice, ker ima v njih več zlata večjo vrednost kot manj zlata. Kakor hitro bi to upadanje kovinske vsebnosti zajelo zadostno število sovereignov, da bi to povzročilo vztrajno naraščanje tržne cene zlata nad njegovo kovno ceno, bi računski imena kovanca ostala ista, vendar v bodoče oznanjala manjši kvantum zlata. Drugače povedano/Z drugimi besedami, merilo denarja bi se spremenilo in zlato bi se v bodoče kovalo ustrezno temu novemu merilu. S svojo idealizacijo kot cirkulacijsko sredstvo bi zlato z vrnjenim udarcem spremenilo zakonsko določena razmerja, v katerih je merilo cene. Ista revolucija bi se ponovila po določenem obdobju in zlato bi tako bilo tako v svoji funkciji merila cen kot tudi cirkulacijskega sredstva izpostavljeno nenehnemu menjavanju, tako da bi v eni obliki povzročilo še ono v drugi /obliki/. To razloži prej omenjeni fenomen, da se je v zgodovini vseh modernih ljudstev isto denarno ime ohranjalo za nenehno manjšo kovinsko vsebnost. Protislovje med zlatom kot kovancem in zlatom kot merilom cen postane prav tako še protislovje med zlatom kot kovancem in zlatom kot običnim ekvivalentom, kakor cirkulira ne le znotraj deželinih meja, temveč tudi na svetovnem tržišču. Kot mera vrednosti je bilo zlato zmeraj polne teže, ker so ga uporabljali le kot idealno zlato. Kot ekvivalent v izoliranem aktu B — D pade iz svojega razgibanega obstoja nemudoma nazaj v mirujočega, vendar stopa kot kovanec v nenehni konflikt med svojo funkcijo in naravno substanco. Popolnoma se ne da izogniti spremembi zlatega sovereigna v navidezno zlato, vendar poizkuša zakonodaja preprečiti, da bi se slednji utrdilo kot kovanec s tem, ko ga /odtegnejo obtoku — prevajalka/ na določeni stopnji izgube substance. Po angleškem zakonu npr. sovereign, ki je izgubil več kot 0,747 grama teže, ni več legalen sovereign. Bank of England, ki je samo med l. 1844 in 1848 stehtala /izmerila 48 milijonov zlatih sovereignov, nima v zlati vagi gospo da Cottona le stroja, ki zazna tudi razliko 1/100 grama med dvema sovereignoma, temveč tudi stroj, ki potisne, kakor razumno bitje prelaha na podlagi, tako da se znajde pod drugim strojem, ki ga z orientalsko krutostjo razžaga.

Toda pri teh pogojih bi zlati kovanec sploh ne mogel cirkulirati, če bi ne bil njegov obtok omejen na določene kroge cirkulacije znotraj katerih se ne obrabi tako hitro. V kolikor velja en zlat kovanec v cirkulaciji toliko kot četrt unče, medtem ko tehta le še 1/5 unče, je dejansko postal samo še golo znamenje ali simbol za 1/20 unče zlata in tako spremeni cirkulacijski proces bolj ali manj vsak zlati kovanec v golo znamenje ali simbol svoje substance. Vendar nobena reč ne more biti simbol same sebe. Naslikan grozdje ni simbol dejanskega grozdja, temveč videz grozdja. Še manj pa je lahko lahek sovereign simbol za novega polne teže, tak malo, kakor je shujšan konj lahko simbol pitanega konja. Ker pa zlato je postalo simbol samega sebe, vendar ne more služiti kot simbol samega sebe, prejme v tistih krogih cirkulacije, v katerih se najhitreje obrabi, tj., v krogih, kjer se nakupi in prodaje obnavljajo najhitreje, tj., v krogih, kjer se nakupi in prodaje obnavljajo ne nehn v najmanjših proporcijah, simboličen, srebrni ali bakren obstoj, ki je ločen od njegovega zlatega obstoja. Čeprav bi se v tem krogih ne pojali zmeraj isti kosi zlata, bi se pa zmeraj določene proporcije določenega zlatega denarja kot kovanec. V tem proporcijah nadomestijo zlato srebrne ali bakrene znamenke.

Medtem ko lahko kot mera vrednosti in zato kot denar znotraj neke dežele funkcionira le neko specifično blago, lahko služijo različna blaga ob zlato kot kovanec. Ta subsidiarna cirkulacijska sredstva, npr. srebrne ali bakrene znamenke, reprezentirajo znotraj cirkulacije določene frakcije zlatega kovanca. Vsebnost srebra ali bakra v njih zato ni določena z vrednostnim razmerjem srebra ali bakra do zlata, temveč je samovoljno zakonsko določena. Izdaja



se jih sme le v kvantitetah, v katerih nenehno v obtoku diminutivne frakcije zlatega kovanca, naj si bo za zamenjavo višjih zlatih kovancev, naj si bo zaradi realizacij manjših blagovnih cen. Znotraj detajlne cirkulacije blag bodo srebrne in bakrene znamke znova pripadale posebnim krogom.

Zaradi narave stvari je njihova obtočna hitrost v obratnem razmerju s ceno, ki jo v vsakem posameznem nakupu in prodaji realizirajo, ali z velikostjo frakcije zlatega kovanca, ki ga predstavljajo. Če pretehtamo ogromen obseg drobnega dnevnega prometa v deželah, kakršna je Anglija, pokaže relativno nepomembno razmerje/obseg celotne kvantitete cirkulirajočih subsidiarnih kovancev hitrost in stalnost njihovega obtoka. Iz parlamentarnega poročila, ki je pred kratkim izšlo, izvemo, da je angleška kovnica l. 1857 skovala zlata v znesku 4.859.000 funtov šterlingov, srebra po nominalni vrednosti za 373.000 funtov šterlingov in po kovinski vrednosti za 363.000 funtov šterlingov. Skupni znesek za 10 let, ki so se iztekla 31. decembra 1857, skovanega zlata je bil 55.239.000 funtov šterlingov in 2.434.000 funtov šterlingov v srebru. Bakrenih kovancev je zneslo 1857 le za 6.720 funtov šterlingov, od tega je bilo 3.136 funtov šterlingov v penijih, 2464 v polovičnih penijih in 1.120 v farthingih. Skupna vrednost bakrenih kovancev, ki so jih skovali v zadnjih 10 letih, je bila 141.477 funtov šterlingov nominalne vrednosti s kovinsko vrednostjo 73.503 funtov šterlingov. Kot je zlatemu kovancu preprečeno, da bi se ustalil/utrdil v svoji funkciji kovanca z zakonsko določeno izgubo kovine, ki ga demonetizira, tako je srebrnim in bakrenim znamkam nasprotno preprečeno, da bi iz svojih cirkulacijskih sfer prešle v cirkulacijsko sfero zlatega kovanca in se ustalile kot denar, s tem ko je določena cenovna stopnja, ki jo zakonsko realizirajo. Tako se npr. v Angliji zahteva sprejemanje bakra le do zneska 6 penijev, srebra do 40 šilingov pri plačilu. Če bi se srebrne in bakrene znamke izdajale v večjih kvantitetah, kot to zahtevajo potrebe cirkulacijske sfere, bi s tem ne naraščale blagovne cene, temveč bi prihajalo do akumulacije teh znamk pri trgovcih na drobno, ki bi bili slednjič prisiljeni, da jih prodajo kot kovino. Tako so se l. 1798 kramarjem akumulirali angleški bakreni kovanci, ki so jih izdali zasebniki, v vrednostih 20, 30, 50 funtov šterlingov (1859) 20.350 funtov šterlingov, ki so jih brez uspeha poizkušali spraviti v obtok in so jih slednjič morali vreči na tržišče z bakrom kot blago.80

Srebrne in bakrene znamke, ki reprezentirajo zlato kovanec v določenih sferah notranje cirkulacije, imajo zakonsko določeno vsebnost srebra in bakra, vendar, ko jih zajame cirkulacija, se obrusijo kot zlato kovanec in se idealizirajo, ustrezno hitrosti in stalnosti njihovega obtoka, še hitreje v zgolj sence teles. Če naj bi se znova potegnili razmejišče razkrovinjenja, ko naj bi srebrne in bakrene znamke izgubile značaj kovanca, potem bi morale znotraj določenega kroga lastne cirkulacijske sfere znova biti nadomeščene z drugim simboličnim denarjem, recimo z železom in svinčom, in to prikazovanje simboličnega denarja z drugim simboličnim denarjem bi bilo brezkončen proces. V vseh deželah z razvito cirkulacijo zato sama nujnost denarnega obtoka primora v to, da poskrbimo za to, da je značaj kovanca, ki ga imajo srebrne in bakrene znamke, neodvisen od vsakršne stopnje izgube kovine. Tako se pojavi, kar je ležalo v naravi stvari, da so simboli zlatega kovanca, ne zato, ker so iz srebra in bakra narejeni simboli, ne zato, ker imajo vrednost, temveč v toliko, v kolikor je nimajo.

Relativno malovredne reči, kot papir, lahko torej funkcionirajo kot simbolizlatega denarja. Obstoj subsidiarnih kovancev iz kovin-



skih znamk, srebra, bakra itd., ima svoj izvor predvsem v tem, da so v večini dežel cirkulirale manjvredne kovine kot denar, kakor srebro v Angliji, baker v starorimski republiki, na Švedskem, Skotskem itd., preden jih je cirkulacijski proces degradiral v drobiž in jih je nadomestila plemenitejša kovina. Toda sicer je tako narava stvari takšna, da je denarni simbol, ki je izrasel neposredno iz kovinske cirkulacije, sprva sam znova kovina. Kakor je obrok zlata, ki bi moral nenehno cirkulirati kot drobiž, nadomeščen s kovinskimi znamkami, tako je lahko obrok zlata, ki ga nenehno absorbira sfera notranje cirkulacije kot kovanec, torej trajno v obtoku, nadomeščen z malovrednimi znamkami. Nivo, pod katerega množina kovancev v obtoku nikdar ne pade, je v vsaki deželi dan z izkušnjo. Prvotno neopazna diferenca med nominalno vsebnostjo in kovinsko realnostjo kovinskega kovanca se lahko torej nadaljuje do absolutne ločitve. Ime, ki ga ima denar kot kovanec, se loči od svoje substance in eksistira izven nje v malovrednih papirnatih lističih. Kakor se menjalna vrednost blag s svojim procesom zamenjave kristalizira v zlat denar, tako sublimira zlat denar v obtoku v lasten simbol, sprva v obliki subsidiarnega kovinskega kovanca in slednjič v obliki malovredne znamke papirja, zgolj znamenja vrednosti.

Zlato kovanec pa je zaplodil vendarle najprej svojega kovinskega, nato papirnatega nadomestnika/zastopnika, ker je bila njegova funkcija še naprej, kljub izgubi kovine, biti kovanec. Ni zaradi obrabe prenehal cirkulirati, temveč se je obrabil, ker je še kar naprej cirkuliral. Le v kolikor zlat denar sam postaja znotraj procesa znamenja lastne vrednosti, ga lahko nadomestijo gola vrednostna znamenja.

V kolikor je gibanje $B - D - B$ procesirajoča enotnost dveh neposredno drug v drugega se obračajočih momentov $B - D, D - B$ ali v kolikor blago preteče proces svoje celotne metamorfoze, razvije svojo menjalno vrednost v ceni in v denarju, da bi to obliko nemudoma z ohranitvijo znova odpravilo, da bi postalo znova blago ali mnogo bolj: uporabna vrednost. Videli smo po drugi strani, da je zlato, v kolikor funkcionira kot kovanec ali je nenehno v obtoku, pravzaprav le sklenjanje metamorfoz blag in prikazuje le njihov izginjajoči denarni obstoj, realizira ceno enega blaga le zato, da bi jo še drugemu, nikjer pa se ne pojavi kot mirujoč obstoj menjalne vrednosti ali kot samo mirujoče blago. Realnost, ki jo v tem procesu prejme menjalna vrednost blag, ki jo prikazuje zlato v svojem obtoku, je zgolj ta električna iskra. Čeprav je dejansko zlato, funkcionira le kot navidežno zlato in zato ga lahko v tej funkciji nadomesti znamenje/znak.

Znamenje vrednosti, recimo papir, ki funkcionira kot kovanec, je znamenje za kvant zlata, ki je izražen v njegovem kovnem imenu, torej znamenje zlata. Tako malo, kakor izraža določen kvant zlata že sam na sebi vrednostno razmerje, tako malo ga znamenje, ki ga nadomesti. V kolikor je določen kvant zlata kot vpredmetenje delovnega časa v posesti določene vrednostne velikosti, znamenje zlata, predstavlja vrednost. Vrednostna velikost, ki jo predstavlja, pa je vsakokrat odvisna od vrednosti zlatega kvanta, ki je z njim predstavljena. Za blaga predstavlja znamenje vrednosti realnost njihove cene, je signum pretu /znamenje cene/ in znamenje vrednosti le, ker je njihova vrednost izražena z njihovo ceno. V procesu $B - D - B$, v kolikor se prikazuje le kot procesirajoča enotnost ali neposredno obračanje obeh metamorfoz druge v drugo — in tako se prikazuje v cirkulacijski sferi, v kateri funkcionira znamenje vrednosti, prejme menjalna vrednost blag v ceni le idealno, v denarju le predstavljeno, simbolično eksistenco. Menjalna vrednost se pojavi tako kot le mišljena ali rečevno predstavljena, ni pa v posesti nikakršne dejanskosti od tisti blag samih, v kolikor je v njih vpredmeten določen kvant delovnega časa. Zdi se zato, kot da znamenje vrednosti neposredno reprezentira vrednost blag, s tem ko se ne prikazuje kot znamenje zlata, temveč kot znamenje menjalne vrednosti, ki je v ceni le izražena, prisotna/razpoložljiva pa samo v blagu. Ta videz pa vara. Znamenje vrednosti je neposredno le cenovno znamenje, torej znamenje zlata, in le po ovinku znamenje vrednosti blaga. Zlato ni, kakor jo je Peter Schlemihl, prodalo svoje sence, temveč si svojo senco kupi. Znamenje vrednosti učinkuje zato le, v kolikor predstavlja znotraj procesa ceno enega blaga za drugo ali zlato za vsakega posestnika blag. Določena relativno malovredna reč, kos usnja, papirnat listič, postane običajno sprva znamenje denarnega materiala, a se kot to lahko obdrži le, ko je njegov obstoj kot simbol zagotovljen z občo voljo posestnikov blag, tj., s tem ko prejme zakonsko konvencionalen obstoj in z njim vsiljen tečaj. Državni papirnat denar je popolna oblika znamenja vrednosti, in edina oblika papirnatega denarja, ki izraste sama neposredno iz kovinske cirkulacije ali enostavne blagovne cirkulacije. Kreditni denar pripada višji sferi družbenega produkcijskega procesa in ga uravnavajo povsem drugi zakoni/druga zakonitosti. Simbolični papirnat denar ni pravzaprav prav nič različen od subsidiarnega kovanca, le da učinkuje v širši



cirkulacijski sferi. Če sta že tehnični razvoj merila cen ali kovančeve cene in nadaljnje zunanje preoblikovanje surovega zlata v kovance povzročila/priklicala vmešavanje države in s tem vidno ločila notranjo cirkulacijo od obče blagovne cirkulacije, se ta ločitev popolno izvede z razvojem kovanca v znamenje vrednosti. Kot zgolj/golo cirkulacijsko sredstvo se lahko denar sploh osamosvoji le znotraj sfere cirkulacije.

Naš prikaz je pokazal, da ima obstoj zlata v kovancu kot znamenju vrednosti, ki je razvezano od svoje zlate substance, svoj izvor v cirkulacijskem procesu samem, ne v dogovoru ali državnem vmešavanju. Rusija je frapanten primer samoniklega nastanka znamenja vrednosti. V času, ko so kože in kožuhe tam uporabljali kot denar, je ustvarilo nasprotje med tem minljivo-okornim materialom in njegovo funkcijo kot cirkulacijskim sredstvom običaj, da se jih nadomesti z majhnimi kosi žigosanega usnja, ki so bili nakazila, plačljiva v kožah in kožuhovinah. Kasneje so bili z imenom kopejka zgolj znamenja za frakcije srebrnega rublja in so se v tej rabi obdržali do 1700, ko je Peter Veliki ukazal, da se jih nadomesti z majhnimi bakrenimi kovanci, ki jih je izdala država.⁸¹ Antični pisatelji, ki so lahko opazovali le fenomene kovinske cirkulacije, so že dojeli zlato / (1859) denarni/ kovanec kot simbol ali znamenje vrednosti. Tako Platon⁸² in Aristotel⁸³. V deželah brez kakorkoli razvitega kredita, kot Kitajska, naletimo že zelo zgodaj na papirnat denar z vsiljenim kurzom/tečajem.⁸⁴ Starejši razširjevalci/zagovorniki /Vorredner/ papirnatega denarja so izrecno opozarjali na spremembo kovinskega kovanca v znamenje vrednosti, ki ima svoj izvor v cirkulacijskem procesu samem. Tako Benjamin Franklin⁸⁵ in škof Berkeley.⁸⁶

(konec spomladanskega dela objave)
prevedla: D. Jovan; maj 1981

v /poševnih oklepajih/ so prevajalkina dopolnila in opozorila, kadar je / (poševna črta) med dvema besedama/izrazoma, pomeni obrat ali dvojnice

opombe

74. Nepomembna je množina denarja, „pourvu qu'il ait assez pour maintenir les prix contractes par les denrées /če predpostavimo, da ga je dovolj na razpolago, da se obdrže cene, ki so dane z blagi/.“ Boisguillebert, „Le detail de la France“, n.n.m., str. 209. „Če zahteva cirkulacija blag v /obsegu/ 400 milijonov množino denarja v /obsegu/ 40 milijonov in je bil ta proporc 1/10 adekvaten nivo, potem bi morala množina zlata, če se dvigne zaradi naravnih razlogov vrednost cirkulirajočih blag na 450 milijonov, narasti, da bi ostala na svojem nivoju, na 45 milijonov.“ W. Blake, „Observations on the effects produced by the expenditure of Government etc.“ London 1823, str. 80, 81.

75. „Hitrost denarnega obtoka je ta, ki stori, da se zdi, kako je na razpolago dosti ali malo denarja, in ne količina kovine.“ (Galiani, n.n.m., str. 99.)

76. Primer, kako je kovinska cirkulacija izjemno padla pod svoj povprečen nivo, je Anglija v l. 1858, kar bo razvidno iz naslednjega izvlečka iz „London Economist“: „Stvari primerno ie“ (namreč razdrobljenemu značaju enostavne cirkulacije), „da ni mogoče dobiti nikakršnih natančnejših podatkov o količini gotovine, ki fluktuirajo na trgu in v rokah razredov, ki ne zganjajo bančnih poslov. Vendar je morda aktivnost oziroma neaktivnost kovnic velikih trgovskih narodov eden najprilnejših kazalcev za spremembe te količine. Dosti se bo naredilo če o potrebe velike, in malo, če so majhne... V angleški kovnici so l. 1855 nakovali 9.245.000 funtov šterlingov, 1856: 6.476.000, 1857: 5.293.858. V letu 1858 je imela kovnica komaj kaj dela. „Economist“, 12. julija 1858. Hkrati v bančnih kletah ležalo okrog 18 milijonov funtov šterlingov zlata.

77. Dodd, „Curiosities of industry etc.“, London 1854 /str. 6/.

78. „The currency theory reviewed etc. by a banker etc.“, Edinburgh 1845, str. 69 etc. „Če bi bil nekoliko rabljeni tolar vreden nekoliko manj kot novi, potem bi bila cirkulacija ne-nehoma zaustavljena, in niti eno plačilo se ne bi zgodilo brez prepirov.“ (Garnier, G., „Histoire de la monnaie etc.“, knj. I, str. 24.)

79. Jacob, W., „An historical inquiry into the production and consumption of the precious metals“, London 1831, zv. II, pogl. XXVI /str. 322/.

80. David Buchanan, „Observations on the subjects treated of in Doctor Smith's Inquiry into the wealth of nations etc.“, Edinburgh 1814, str. 31.

81. Henry Storch, „Cours d'économie politique etc.“ avec des notes par J. B. Say, Paris 823, zv. IV, str. 79. Storch je objavil svoje delo v Petrogradu v francoskem jeziku. J. B. Say je nemudoma pripravil pariški ponatis, ki ga je dopolnil z izčrpnimi „zaznamki“, ki pravzaprav ne vsebujejo razen public ničesar. Storch glej njegove „Considerations sur la nature du revenu national“, Paris 1824) ni sprejel te neksije, ki jo je opravil „prince de la science“, rojega dela prav nič obzirno.

82. Platon, „De Republica“, knj. II. „Kovanec je simbol menjave“ (Opera omnia etc., izd. J. Stallbaumius, London 1850, str. 304) /Slov. revod: „Iz tega nastane trg z denarjem“ kot rednostnim simbolom za menjavo? „Nujno.“ 1 Z denarjem se vgnezdijo v zdravi državi pravo, a prav nujno zlo; najprej ga uporablja samo tujanji trg, medtem ko v zunanji trgovini se neraj velja naravno načelo blagovne menjave. azločevanje med trgovci na drobno in vele- govci in različno ocenjevanje njihove vloge je ljalo tudi v rimskem svetu (pr. Cicero, De off. 151). Platon, „Država“, Ljubljana 1976, str. 4, 366./ Platon je razvil le dve določitvi denarja: kot vrednostno merilo in kot znamenje ednosti, zahteva pa ob znamenju vrednosti, ki ga naj uporablja v notranji cirkulaciji, še

drugo za promet med Grčijo in tujino. (Prim. tudi 5. knjigo njegovih „Zakonov“.)

83. Aristoteles, „Ethica Nicomachea“, knj. 5, gl. 8, n.n.m. /str. 98/. „Denar je postal edino menjalno sredstvo za obojestranske potrebe z dogovorom. In ima zato ime NOMISMA, ker ni nekaj naravnega, temveč obstaja po zakonu in je naša stvar, ali to spremenimo in ga naredimo brezvrednega.“ Aristoteles je dojel denar neprimerno bolj vsestransko in globlje kot Platon. Na naslednjem mestu lepo razvija, kako izvira iz menjalne trgovine med različnimi občestvi nujnost, da se podeli specifičnemu blagu, torej substanci, ki ima že sama vrednost, značaj denarja. „Kajti ko se je medsebojno nudenje pomoči razširilo na večje oddaljenosti z uvozom manjkajočega in izvozom presežka, je iz nje prišlo do uporabe denarja... Ljudje so se dogovorili, da pri medsebojni zamenjavi ne bodo izročali in sprejemali ničesar, kot kaj, kar je že samo vredno in bi imelo to prednost /to mesto po MED 20-406, ker v izvirniku ni jasno razmerje med odvisniki/, da bi bilo priročno... kakor železo in srebro ali karkoli drugega temu podobnega.“ /Aristoteles, „De Republica“, knj. I, gl. 9, n.n.m. /str. 14./ To mesto navaja Michel Chevalier, ki Aristotela ali ni bral ali pa ga ni razumel, da bi dokazal, da mora po Aristotelovem mnenju cirkulacijsko sredstvo biti iz substance, ki ima že sama vrednost. Aristotel pa izrecno pravi, da se zdi, da je obstoj denarja kot cirkulacijskega sredstva zgolj konvencionalen in zakonski, kot kaže na to že njegovo ime NOMISMA, in svojo uporabno vrednost prejme kot kovanec pravzaprav le s svojo funkcijo, je ne dobi s kakšno njemu samemu pripadajočo uporabno vrednostjo. „Ničev se zdi, da je denar, in skoziinskoz nekaj zakonskega, prav nič naraven /Natur – narava; prej Gesetz – zakon; prevajalka/, tako da je brez vrednosti in neuporaben za kar koli potrebnega, če ga vzamemo iz obtoka. (n.n.m. /str. 15/.)

84. Mandeville (Sir John), „Voyages and Travels“, London 1705, str. 105: „Ta cesar (Kataja /Cattay/ali Kitajske/ lahko izdaja, kolikor hoče, brez omejitve. Kajti on ni odvisen in dela denar iz potiskanega usnja ali papirja. In če je ta denar že tako dolgo v obtoku, da prične razpadati, takrat ga prinesejo v cesarjevo zakladnico, in star denar nadomestijo z novim. V vsej deželi je ta denar v obtoku in v vseh njenih provincah... denarja ne delajo niti iz zlata niti iz srebra“, in Mandeville zato misli, „da ga lahko izdaja kar naprej in čez vsako mero.“

85. Benjamin Franklin, „Remarks and facts relative to the American paper money“ 1764, str. 348, n.n.m.: „Prav v tem času je v Angliji celo del vrednosti srebrnega denarja prisilo zakonito plačilno sredstvo; ta del je razlika med njegovo dejansko težo in njegovo nazivno vrednostjo. Velik del šilingov in šestpenijev, ki so zdaj v obtoku, je zaradi obrabe postal za 5, 10, 20 in nekaterih šestpenijev celo za 50 % prelahek. Za to razliko med realno in nominalno vrednostjo nimamo nobene notranje vrednosti; niti papirja nimamo, ničesar nimamo. Gre za zakonsko plačilno veljavnost, ki je povezana z zavestjo, da ga lahko zlahka damo naprej z isto vrednostjo, kar naredi iz kosa srebra, ki je vreden 3 penije, /kovanec/ za šest penijev.“



86. Berkeley, n.n.m. /str. 3/. „Če je ohranjena denominacija kovanca, potem ko je njegova kovina odšla po poti vsakega mesa, ali ne bi potlej obstajala cirkulacija v trgovini še naprej? “ /inačica: Ali ne bi trajala trgovinska cirkulacija še naprej, če se bo obdržala denominacija kovanca. potem ko bo odšla njegova kovina po poti vsakršnega mesa? ; prim. še MED 20-406./

pojasnila

A. „Statistical Abstract for the United Kingdom... from 1844 to 1858“, str. 41.

B. akt – dej: knjiž., fil. kar povzroči, da kaka stvar je: dej stvari /čisti dej (po tomistični filozofiji) bog; po SSKJ.

dienen – služiti; rabiti za kaj, biti za kaj. V prevodu sem upoštevala 4. pomen po DUDEN – Das grosse Woerterbuch der deutschen Sprache 2: Sprache 2: gebraucht, benutzt, verwendet werden; einen bestimmten Zweck haben oder erfüllen. Tako nisem prevajala: denar služi nečemu, temveč: denar se uporablja za to. O tem več v prevajalkini margini. figura – nav. ekspr., s prilastkom oseba kot nosilec kake lastnosti; po SSKJ. Po DUDEN 2: Gebilde, Gestalt, Erscheinung.

frakcija – 4. grad. sipki material, katerega zrna imajo približno isto velikost. Frakcioniranje, glagolnik od: frakcionirati – fiz. postopno ločevati tekoče zmesi neke zmesi na sestavine Katze – DUDEN 4 pod 4. pomenom: pokrajinsko, sicer zastarelo: denarnica. Prosim, da sporočite na Tribuno, če veste za kakšen pogovorni izraz za denarnico.

prevajalkina margina

V eni teh margin sem že omenila, da se med pripravljanjem prevodov seznanjam s stroko v različnih dostopnih SLOVENSkih tekstih, da bi lahko uporabljala pravilno izrazje. Pri pripravih za to prevajanje sem uporabljala tudi knjigo: Jože Pokorn, Denar in kredit v narodnem gospodarstvu. Se zlasti mi je prišlo prav, da avtor ob pomembnejših pojmihi navede v oklepaju nemški in angleški izraz, ker sem lahko tako lažje prirejela pojme, presojala umestnost prevoda ipd.

Vendar danes knjige ne omenjam toliko zaradi izrazja, kot zato, ker bi rada opozorila na vsebinski moment v izpeljavi zgodovine kovanega denarja. V poglavju „Zgodovinski razvoj denarnih oblik“ je obravnavan kovani denar na straneh od 195 do 216 (knjiga je izšla v Ljubljani l. 1967). Ker je v tokratnem nadaljevanju prevoda Marxa prav tako govora o kovanem denarju, je nadvse zanimiva primerjava obeh tekstov.

V obeh se namreč pojavljajo isti primeri iz zgodovine kovanega denarja. Toda enkrat le kot ponazoritve teoretske razlage, drugič pa kot ena od anekdot iz zgodovine, anekdot, ki so zgolj opis različnih pojavnih oblik. Tako sicer izvemo pri Pokornu še za nekaj podrobnosti, ki v prevedenem Marxovem tekstu niso podrobno razložene; toda, za razumetje navedenih anekdot je neizogibno predhodno poznavanje Marxovega teksta. S takšnim predznanjem namreč tekst „zapoje“ s svojo vsebino.

Morebiten očitek tem trditvam bi lahko bil: o tem, o čemer ne govori avtor v tem poglavju, govori v ostalih delih knjige. Toda prav v tem je jedro nesporazuma: čeprav so lahko v ostalih delih navedene različne pravilne teoretske razlage denarja, sta izrazje in izpeljava v poudarjenem poglavju preveč zgovorna, da bi lahko sprejeli takšno delitev vsebine po poglavjih.

Vprašanje, na katero še nisem našla zadovoljivega odgovora, je vprašanje brezosebnega izražanja v slovensčini. Pozorna sem na to že nekaj časa; ko pa sem tokrat prevajala stavek: „Diese Gesamtsumme selbst aber ist bestimmt 1. durch den Preisgrad, die relative Höhe oder Niedrigkeit der in Gold geschaetzten Tauschwerte der Waren...“ (MEW 13-84), sem se vprašala, ali ni ta možnost brezosebnega izražanja tukaj izkoriščena zato, da bi se pokazalo na „samostojno“ delovanje ekonomskih zakonitosti. Zato sem se odločila, da prevedem stavek takole: „Ta seštevek pa je sam določen 1. z ravniho cen. relativno višino ali nizkostjo menjalnih vrednosti blag, ki se cenijo v zlatu...“. Čeprav vem da običajno lektorji navedeno rešitev popravijo v obliko: „...“, ki jih cenimo v zlatu/z zlatom, ...“.

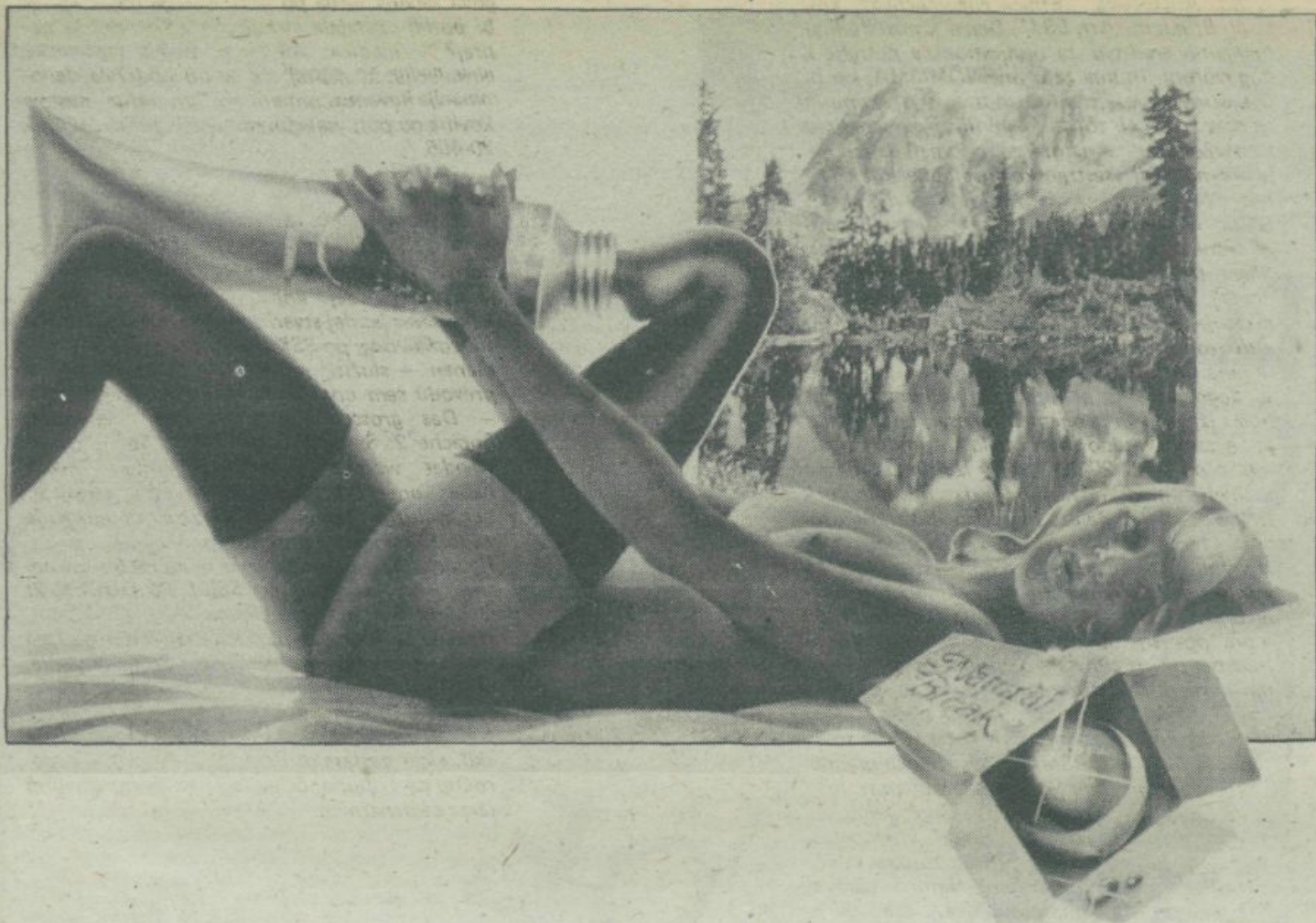
Morda gre v tem primeru za podobno razliko, kakršna se skriva v dveh rabah jezika v naslednjem primeru: „zakon govori“ in „v zakonu je govora“. Prva oblika je vsekakor popredmetena oblika govora, toda popredmetena v obliki, ko privzemajo predmeti/stvari značilnosti, ki so sicer značilne le za živa bitja ali celo le za človeka. Toda, ta oblika govora ima v določenih hermenevitičnih razumevanjih tekstov svoj pomen, ki se razlikuje od pomena oblike „v zakonu je govora“. V takšnih interpretativnih postopkih dobi namreč pomen tudi „obzorje“, v okviru katerega poteka interpretacija. Če se posveča tekstu kot pojavu, ki je dobil določeno samostojnost, se osamosvoji glede na svojega avtorja, potem dejansko oblika „teskt/zakon govori“ ni več neumestna.

Iz različnih Marxovih drobnih opazk v prevajanem tekstu pa lahko razberemo prav takšno pojmovanje različnih ekonomskih dogajanj. Marx pa razvija teoretski koncept, ki razlaga pestrost ekonomskega dogajanja. In to razvite koncepta je ponazorjenje s primeri, za katere zmeraj znova velja, da so ljudje mislili ali hoteli to ali ono, vendar so ta njihova hotenja znova spodletela, ker niso poznali, dojeli, razumeli ekonomskih zakonitosti.

Vendar nikakor ne mislim, da je s temi argumenti izčrpana razprava o različnih oblikah pasiva v nemškem jeziku in o oblikah, s katerimi ga naj slovenimo. S temi opozorili bi hotela takšno razpravo pravzaprav vzpodbuditi.

Ostane še eno „slovenistično“ vprašanje: v tokratnem prevodu se meša poslovenjeno pisanje utežnih in merskih enot ter denarja z „angleškim“. Ker se skuša uveljaviti načelo, da bi se pisalo tuje izraze po enotnem pravopisnem pravilu, moram navesti kot argument naslednje: poslovenjeno sem pisala tiste izraze, ki so nam že dovolj poznani, tako da vemo kljub podomačeni obliki, da so s temi izrazi označeni pojavi/stvari iz drugih kulturnih sfer; nepodomačeno pa sem pisala tiste redkeje pisane/uporabljene izraze, za katere je tudi malo verjetnosti, da se bo kdaj uveljavila enotna podomačena oblika.

Ker je s tokratnim nadaljevanjem sklenjen spomladanski del objav, navajam še razrešitev kratik, ki sem jih uporabljala: SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika (še izhaja v Ljubljani) MEW – Marx-Engels Werke (Berlin: Dietz Verlag) MED – Marx-Engels dela (Beograd: Prosveta)



ZNANSTVENA FANTASTIKA POSTAJA RESNIČNOST

„od črne metalurgije k elektroniki in farmaceutiki“. Gre za to, da sta farmacevтика in elektronika lahko tehnološko zahtevni in delovno intenzivni proizvodnji in da sta to trenutno zaradi rastočega povpraševanja, med kapitalno najbolj intenzivnimi panogami (predvsem izdelava računalnikov). Vendar ravno v železarni Ravne izdelujejo visokokvalitetna jekla s predelavo tako imenovanih sekundarnih surovin, to je starega železa, in bodo v kratkem prešli na vodenje proizvodnje s procesnim računalnikom. Podobno usmerjajo svoj razvoj tudi v železarni Jesenice, kjer prav tako že nekaj časa izdelujejo visoko kvaliteta jekla, sicer na drugačni surovinski osnovi, in zato tam ne bodo pričeli s peko keramičnih ploščic, kot se je pred leti govorilo.

Da je „razpoložljivi potencial“ v pogojih blagovne produkcije lahko le kapital, je nedvoumno. Sedaj že lahko povzamem, da je logika, ki „nedvomno velja“ in „drži“ in zato vodi avtorja obravnavanega članka iz „DELA“, profitna logika, in da so interesi, ki jih zastopa, interesi nacionalnega kapitala. Na tem mestu se mi zdi potrebno omeniti neko avtorjevo stilistično posebnost, ki se pojavlja v obravnavanem članku v „DELU“. Avtor vzbuja videz, kot da sploh ne pozna pojmov kot so: nacionalna ekonomija, trg, kapital, konkurenca, profit... čeprav je v njegovem članku ves čas mogoče čutiti njihovo prisotnost v skladu z interesi, ki jih zastopa.

Blagovna produkcija ni nek produkcijski način, ki si ga družba izbere sama, temveč je to zgodovinsko nastal produkcijski način s svojimi zakonitostmi delovanja. V svoji najvišje razviti obliki je interes kapitala tisti družbeni dejavnik, ki vzpodbuja nadaljno akumulacijo dela v produkcijskih sredstvih in s tem vzpodbuja tudi nadaljni razvoj produkcijskih sredstev. V tem se kaže kapital kot oblast minulega dela nad živim, kot oblast stvari nad človekom (producentom), družbene zakonitosti blagovne produkcije pa, ker so zgodovinsko nastale neodvisno od volje posameznika, kot večni naravni zakoni človeške družbe. Poznavanje zakonov blagovne produkcije in uvid v njeno nujnost na določeni stopnji razvoja produkcijskih sredstev še v ničemer ne nasprotuje in zavira socialistične revolucije, jo kvečjemu pospešuje. Blagovna produkcija in prevladujočih interesov kapitala na današnji stopnji razvoja proizvodnje ni mogoče utajiti. S tem, ko plačani nameščenci /birokrati in tehnokrati/ postopoma prevzemajo družbene funkcije kapitalista, kapitalsko družbeno razmerje še vedno ohranja. Razredni boj proletariata s kapitalom je v veliki meri odvisen od organiziranosti delavskega razreda, vendar delavski razred znotraj blagovne produkcije ne more dobiti tega boja, saj je ravno konkurenčna sposobnost kapitala in tej dolgoročno ustreza profitna mera pogoj tudi za nadaljno mezdno delo. Višina mezde je torej lahko le do neke profitne mere odvisna od organiziranosti proletariata. Prav gotovo pa ta ne sme biti negativna. Delavski razred mora siliti kapital k temu, da ta v čim večji meri uveljavlja družbeni značaj produkcijskih sil, ne le po ovinku, preko države, temveč tudi v delovnem procesu samem, s tem, da ga kolektivizira, da vzpostavi potrebo po čim večjem povezovanju živega dela med seboj, ne le posredno preko stroja, temveč tudi neposredno. Primer je tako imenovano teamsko delo v raziskovanju in načrtovanju. Vloga znanosti v procesu osvoboditve človeka je sledeča: da spozna tako družbene kot naravne zakone in tako omogoči človeku, da bo sam lahko odločal o njihovi uporabi z vsemi kompleksnimi učinki, ki jih ta prinaša.

Vendar avtor obravnavanega članka noče poznati niti boja za uveljavljanje socialističnega načina produkcije. Profitna logika mu ostaja trajno vodilo, saj pravi: „Po drugi strani se moramo zamisliti nad dejstvom, da tako po svetu kot pri nas avtomatizacija in kibernetizacija proizvodnje zmanjšujeta število potrebnih delovnih mest v tovarnah, ob strojih, in obenem večata obseg t.i. terciarnih dejavnosti – toda ne v enakem razmerju, kar je razvidno tudi iz tega, da v industrijskih deželah brezposelnost postopoma, pa vendar vztrajno raste. Znanstveni in tehnološki razvoj prinaša s seboj tudi nezaželene „stranske učinke“, številne socialne, ekonomske in psihične probleme, s katerimi se bomo morali – še bolj kot doslej – pogumno in iskreno soočiti, sicer nam preti nevarnost, da se spremenimo v eno izmed provinc „krasnega novega sveta“, v katerem je večina zadovoljna, le malokdo pa srečen in človeško avtentičen.“ Ker zaradi svojega ideološkega izhodišča ne sme razumeti zgodovinskega procesa akumulacije kapitala v njegovi totalnosti, ga obravnava fragmentarno, da si lahko ustvari predstavo o „stranskih učinkih“ tehnološkega razvoja. Tako njegov svet blagovne produkcije lahko ostane najboljši in edini možen izmed vseh svetov. Prav nič ne dvomim, da se bo moral branilec interesov kapitala s „stranskimi učinki“ v bodoče „še bolj kot doslej pogumno in iskreno soočiti“, saj se družbena protislovja blagovne produkcije s tehnološkim razvojem poglobljajo. Na svoji ideološki osnovi pojmovanja blagovne produkcije je seveda sposoben izoblikovati tudi nadzgodovinsko človeško srečo in avtentičnost. Mi pa lahko ugotovimo le (mi smo D. T. in nekateri bralci tega članka), da je avtorjeva družbena bit kranjskega malomeščana povsem v skladu z njegovo zavestjo, saj tehnokratov iz njemu „krasnega novega sveta“ visoko razvitih industrializiranih dežel zaenkrat še ne potrebuje, jih pa že podzavestno kliče na pomoč pri odpravljanju „stranskih učinkov“.

„Brez pretiravanja lahko rečemo, da doživljamo tretjo industrijsko revolucijo, ki ji bodo prav gotovo sledile velike spremembe na socialni, ekonomski in politični ravni“, in da obzorje predvidenih družbenih sprememb gospoda Uršiča, avtorja obravnavanega članka iz „DELA“, ne presega okvirov blagovne produkcije in obstoja nacionalnih ekonomij, ker mu tega njegova družbena bit ne dopušča.

Dušan Turk

Članek s tem naslovom in podnaslovom: „Presenetljiv spisek predvidenih znanstveno-tehničnih inovacij do leta 2000 – Kakšna bo naša vloga v mednarodni delitvi dela in znanja?“ je izšel v sredo, 6. maja, na 8. strani časopisa „DELO“, v rubriki kultura–šolstvo–znanost. K branju članka me je vzpodbudil naslov, ki sicer ne pove dosti, vzdrami pa radovednost. Članek po mojem mnenju ni doživel ne vem kakšnega odziva pri bralcih. Zato članek zaradi svoje odzivnosti prav gotovo ne potrebuje posebne obravnave, ima pa to dobro lastnost, da je v njem toliko pristnih domačih kranjskih pogledov v bodočnost na kupu, kot si jih za obravnavo lahko le želimo.

Ljudje so od nekdaj fantazirali. Zaradi vedno večjega obsega povezave med znanostjo in proizvodnjo, so ljudje pričeli tudi znanstveno fantazirati. Znanstvena fantastika se je uveljavila tudi kot posebna literarna zvrst, ki danes doživlja velike komercialne uspehe. Prvi tovrstni pisec je prav gotovo Jules Verne (1825–1905). Marsikater njegove znanstvene fantazije so danes že realizirane, vključno s poletom človeka na Luno. Zato lahko trdim, da znanstvena fantastika že lep čas postaja resničnost. Presenetljivost „presenetljivega spiska predvidenih znanstveno-tehničnih inovacij do leta 2000“ zato prepuščam presenečenim bralcem omenjenega članka na osmi strani „DELA“ samim. V svojem članku bom skušal v čim večji meri razkriti podlago teh pristnih domačih pogledov v bodočnost s stališča odprave razredne družbe in osvoboditve človeka in nakazati vlogo znanosti v tem procesu.

Začnimo pri avtorjevi želji: „Slovenija se prek Jugoslavije ali neposredno vedno bolj vključuje v mednarodno delitev dela in svoje pravo mesto bo v tej delitvi dosegla takrat, ko bo naša mednarodna in medrepubliška menjava tako na področju gospodarstva kakor tudi pri pretoku znanja, informacij in kulturnih dosežkov obojestransko uravnotežena.“ Gre torej za „pravo mesto“ nacionalne ekonomije v ožjem slovenskem merilu in širšem jugoslovanskem, v kolikor je to slednje vključeno v ožje. Zakaj avtor vključuje poleg blagovno-denarne menjave še pretok znanja, informacij in kulturnih dosežkov, bom skušal takoj pojasniti. Takole jadikuje in se sprašuje: „Kakšna bo naša vloga, vloga slovenske znanosti in gospodarstva, v vsej tej množici najrazličnejših izumov, inovacij in tehnoloških izboljšav, s katerimi nas bodo prav gotovo „oblegali“ industrijski in raziskovalni giganti najbolj razvitih držav? Kako naj ohranimo svojo samobitnost in hkrati prispevamo nenadomestljivi delež v svetovno zakladnico znanja? “Skrbi ga za svoj nacionalni obstoj, ki ga neposredno navezuje na samobitnost domačega nacionalnega kapitala in na nenegativno plačilno bilanco s tujino. Vprašanje „Kako naj... prispevamo nenadomestljivi delež v svetovno zakladnico znanja?“ je tu samo zaradi umetniškega vtisa. Avtorju in interesom, ki jih zastopa, ne gre za napredek znanosti z namenom podrediti produkcijo človeku, temveč kapitalu: „Predvsem se moramo zavedati, da bo na področju aplikativnih in razvojnih raziskav nujno začrtati jasno in našim razmeram

ustrezno dolgoročno strategijo. Če za temeljne raziskave nedvomno velja, da se ne moremo povsem odreči nobeni znanstveni panogi, pa za aplikativne in razvojne raziskave drži, da ne bo mogoče raziskovati, vsega, ampak bo treba vse razpoložljive potencialne usmeriti v tiste panoge in na tista področja, kjer imamo v mednarodnih okvirih največje možnosti za uspeh“. Ker avtor ne pove, po kakšni logiki je potrebno „nujno začrtati jasno in našim razmeram ustrezno dolgoročno razvojno strategijo“, bom poskusil poiskati logiko, ki ga vodi. „Nedvomno velja“, da ni mogoče razviti razvojnih in aplikativnih raziskav, ki dajejo tako uporabne rezultate, da je mogoče s tehnologijo, razvito iz njih konkurirati na svetovnem tržišču, na področju, kjer niso vpeljene temeljne raziskave.

Nacionalni kapital potrebuje za ohranitev svoje „samobitnosti“ pri prehajanju v panoge z najvišjo profitno mero bazo, ki mu to „samobitnost“ ohranja. Drugače lahko pade pod odvisnost tujega kapitala. Zato „nedvomno velja“, da se na področju temeljnih raziskav ne smemo „povsem odreči nobeni znanstveni panogi“. To ne povsem popolno odrekanje je pri nas že lep čas tako popolno, zaradi obilice sredstev, porabljenih v te namene, da so Jugoslovani na področju naravoslovno-tehničnih znanosti po številu objavljenih originalnih znanstvenih prispevkov že lep čas na repu evropske lestvice.

„Mednarodni okvir“ v okviru katerega je potrebno poiskati „tiste panoge in tista področja, kjer imamo v mednarodnih okvirih največje možnosti za uspeh“, je svetovni trg, na katerem naj bi si tudi slovenski kapital zagotovil „pravo mesto“. Za dosego te konkurenčne pozicije pa „bo treba vse razpoložljive potencialne“ na področju razvojnih in aplikativnih raziskav usmeriti v „tiste panoge in tista področja“, ki imajo najvišjo profitno mero.

„Sorazmerno skromni naravni resursi Slovenije narekujejo odločen premik k tehnološko zahtevnim in delovno intenzivnim proizvodnjam.“ V obravnavo veljavnosti te trditve se tu ne morem spustiti, ker je zamenjevanje dela s kapitalom, to je višanje organske sestave kapitala, preveč kompleksen pojav in se razlogov, ki slovenski kapital vodijo k temu, ne da tako enostavno izbrskati kot logiko, ki „nedvomno velja“ in „drži“. Morebitnih virov, od koder bi lahko avtor to trditev povzel, pa tudi ne navede. Mislim, da bi lahko bil eden od vzrokov tudi pomanjkanje delovne sile na slovenskem ozemlju, ki lahko preprečuje nadaljnjo akumulacijo kapitala z večanjem masovnosti proizvodnje. Dvig organske sestave kapitala tako poveča rezervno armado delovne sile, če ta ne uide drugam, in s tem ustvari optimalne pogoje za zdravo gospodarsko rast in nadaljnjo akumulacijo kapitala z vsaj povprečno profitno mero. Poleg tega je dvigovanje deleža konstantnega kapitala v proizvodnji vendar zgodovinska tendenca kapitala. Avtor je bil nekoliko neroden pri izbiri primera, od koder naj bi se prenesli „razpoložljivi potenciali“. Za „odločen premik tehnološko zahtevnim in delovno intenzivnim proizvodnjam“ navede primer

opombe

1 Vse besede (razen „DELA“), ki so v narekovanjih „...“ so iz v uvodu navedenega članka Marka Uršiča.

2 Besede resursi v Verbičevem Slovarju tujk, četrta izdaja, 1974 ni. Verjetno ima podoben koren kot angleška beseda resource, kar pomeni bogastvo, dobrine, surovine, ali pa celo izhaja iz nje.

ZAPOZNELE POSLEDICE JEDRSKE ŠKODE

Tekst Zapoznele posledice jedske škode je del diplomskega dela Mateje Mahnič s Pravne fakultete. Objavljeni del vsebuje prva tri poglavja diplomskega dela in zaključek. Tekst vsebuje poljuden sistematičen prikaz zapoznelih posledic jedske nesreče in njihovo pravno obravnavanje pri nas in na tujem, obenem pa izraža in opozarja na pomajkljivost prava kot teoretskega in praktičnega izhodišča pri obravnavi in reševanju obravnavanega problema. Tekst je aktualen za naš slovenski prostor posebno zato, ker naj bi jeseni pričela obratovati jedska elektrarna Krško. S tem bo Slovenija oziroma njen del izpostavljen morebitnim posledicam obratovanja jedske elektrarne Krško.

Tekst Zapoznele posledice jedske škode in članek Goljufanje pri nevarnostih jedske energije: poziv k akciji sodita skupaj. Pri tem nimamo nikakršnih pretenzij za posploševanje nezanesljivosti uradnih zagotovil o varnosti obratovanja jedske elektrarne Krško. Kapital je družbeni dejavnik, ki deluje tudi v pogojih naše „socialistične“ blagovne produkcije. V kolikšni meri je kapital dovzeten za zaščito okolja in ljudi je v veliki meri odvisno ravno od subjektivnih družbenih dejavnikov.

Uredništvo za naravoslovje

MATEJA MAHNIČ

I. NAČIN OBRAVNAVANJA PROBLEMA

Mislim, da je mogoče pravno urejati določen pojav šele potem, ko smo ga spoznali v njegovih vzrokih in posledicah na več področjih družbenega življenja. Vzrok našega problema je nastal z odkritjem atoma, ki je povzročilo vzpostavitev atomske tehnologije, za katero stojijo čisto določni interesi.¹ Njene posledice so le deloma znane. Rešitve problema se pojavljajo s strani medicine, varnosti pri delu, sociale, sociologije, politike, prava itd. in so vse bolj ali manj neopolne.

Osredotočila se bom na tiste vzroke, posledice in možnosti rešitev, ki se pojavljajo v zvezi z enim od najbolj specifičnih pravnih vprašanj zapoznelih posledic atomske škode, t.j. v zvezi z ugotavljanjem vzročne zveze med škodnim dogodkom in zapoznelo škodo. Vprašanje, na katero bi torej želela v prvi vrsti odgovoriti, je: „... kako s pravnimi sredstvi obvladati težave naravoslovnih znanosti pri dokazovanju vzročne zveze pri škodi od radioaktivnega sevanja?“² Menim, da tega vprašanja ni mogoče raziskovati zgolj z ozkega gledišča civilnega prava. Pri iskanju vzrokov in rešitev sem skušala poseči v „nepravno“ ozadje „pravnega“ vprašanja.

Širše obravnavanje postavljenega problema je potrebno tudi zato, ker je prav atomska tehnologija tista, ki „nudi primere za osamosvojitev družbeno postavljenih ciljev v samovoljno prisilo stvari.“³ Čeprav je navedena misel nastala v okviru kritike kapitalistične tehnologije, je ravno tako aktualna za našo socialistično tehnologijo, ki nastaja v družbi (ali bolje: se uvaža v družbo), za katero veljajo značilnosti družb „prehodnega obdobja“.

II. PREGLED POSLEDIC RADIO-AKTIVNEGA SEVANJA

II. 1. SPLOŠNO

Živa bitja na Zemlji so izpostavljena naravnemu in umetnemu sevanju.⁴ (5) Ugotovljeno je, da radiacijske posledice nastopajo predvsem kot posledica umetnega žarčenja.⁶ Nekateri viri umetno povzročenega sevanja niso zajeti v predpisih o odgovornosti za atomsko škodo, kar pomeni, da tudi poškodbe, ki izhajajo iz takih virov sevanja, ne pomenijo pravno priznane škode.⁷ (8)

II. 2. RAZDELITEV RADIACIJSKIH POSLEDIC

II. 2—1 Radiacijske posledice na okolju in stvareh

V vsakem okolju obstaja naravna stopnja radioaktivnosti, katere velikost je odvisna predvsem od geološke zgradbe. Naravna radioaktivnost področja, na katerem obratuje jedska elektrarna, se po zagotovilih strokovnjakov poveča zgolj minimalno.⁹ Kontaminacija izhaja predvsem iz plinastih in trdnih radioaktivnih izpustov jedske elektrarne.¹⁰ Radioaktivno onesnaževanje¹¹ „je vsako onesnaževanje oseb, predmetov, prehrambenih proizvodov, delovnih in bivalnih površin ter živine in obdelovalnih površin z radioaktivnimi snovmi prek predpisanih mej.“¹²

Če naj bo škoda, ki nastane zaradi kontaminacije človekovega okolja na ljudeh ali stvareh ali škoda na okolju samem — v smislu pravice do prijaznega okolja — iztožljiva, morata biti izpolnjena dva pogoja: da je radioaktivno onesnaževanje in škoda zaradi njega posledica jedske nesreče, ki ne sme biti nepredvidljiva in neodvrtljiva, in da se je škodna posledica pojavila v zakonsko določenem roku.

Ker taka urejenost pomeni, da bo krivo le majhno število iz radioaktivnega onesnaževanja izvirajočih škod, se mora še večjo pozornost posvetiti sistemu radiološkega nadzora okolice,¹³ ki naj pravočasno odkrije kontaminacijo, in vsem „tehničnim in organizacijskim ukrepom, ki se izvajajo med gradnjo jedrskih elektrarn, preverijo med poskusnim obratovanjem in uporablja med uporabo kakor tudi po prenehanju obratovanja, kateri v vsakršnih razmerah zagotavljajo varstvo človekovega okolja pred kontaminacijo z radioaktivnimi snovmi.“¹⁴ Pri izračunavanju dodatnih doz, ki jih bo prešlo prebivalstvo zaradi postavitve jedske elektrarne, je potrebno predvsem poiskati kritične poti razširjanja radioizotopov po okolici in odkriti t.i. kritično skupino prebivalcev, ki bi v danih meteoroloških pogojih prejela največjo dozo.¹⁵

Med zapoznele radiacijske posledice pravzaprav lahko uvrstimo vse škodne posledice radioaktivne kontaminacije okolja. Kot primere lahko naštejemo: „Jodovo verigo“¹⁶ dve drugi kumulacijski verigi: 1) izpust (radioaktivnih snovi v vodo) — alge — ribe — človek in 2) rečno blato (ki veže radioaktivne snovi) — poplave — rečno blato na poljih — poljedelske kulture — človek¹⁷ zapoznele radioaktivne padavine; (18) itd.

II. 2. — 2 Radiacijske posledice na človeku

II. 2. — 2 a) glede na osebo, na kateri se pojavijo

Radiacijske posledice delimo glede na osebo, na kateri se pojavijo, na somatične in genetske. Somatične radiacijske poškodbe nastopajo na obsevanem posamezniku, genetske pa na njegovih naslednikih.

Somatične poškodbe so: — poškodbe krvotvornih organov (hrbtenečnega mozga);

— poškodbe žleznih tkiv (golšne žleze, limfnih tkiv prebavnega trakta, spolnih žlez);

— poškodbe kostnega in hrustančnega tkiva;

— anemija;

— katarakta (zamegljevanje očesne leče);

— levkemija;

— fibroze, karcinomi, tumorji, sarkomi in druge vrste rakavih obolenj na koži, pljuči, prsih, limfnih žlezah in drugih organih in tkivih.

Naštete poškodbe in bolezni ne pomenijo popolnega seznama radiacijskih poškodb, kajti mnogo posledic je še neodkritih ali pa niso priznane kot posledica radioaktivnega sevanja. Proučile so se npr. radiacije na kasnejše travme, pri čemer se je dokazalo, da je obsevani organizem manj odporen.

ren.¹⁹ Pri današnji stopnji znanosti se lahko tudi določi, za koliko se skrajša življenje zaradi obsevanja.²⁰

Druga skupina radiacijskih posledic so genetske poškodbe, ki pa jih v tej nelogi ne bom obravnavala, čeprav tudi te nastopajo „zapoznelo“ t.j. na kasnejših generacijah.²¹

II. 2. — 2 b) glede na velikost prejete doze sevanja

Radiacijske posledice glede na odvisnost od velikosti prejete doze sevanja delimo na „stokastične“ in „nestokastične“.²²

„Stokastične“ posledice radioaktivnega sevanja so tiste, pri katerih je verjetnost pojavljanja radiacijske poškodbe odvisna od prejete doze sevanja (podrčt. M. M.). Bistveno za „stokastične“ posledice je, da z zniževanjem dovoljene doze sevanja — ni mogoče določiti tiste meje sevanja, pod katero ne bi bilo verjetnosti, da se bo pojavila škodna radiacijska posledica; seveda pa je možno to verjetnost omejiti. Med „stokastične“ posledice uvrščajo vse genetske in nekatere somatične poškodbe — predvsem karcinogeneze.²³

„Nestokastične“ posledice radioaktivnega sevanja so tiste, pri katerih je jakost poškodbe odvisna od prejete doze sevanja in katerih se lahko popolnoma izognemo s sistemom limitacije prejetih doz sevanja (podrčt. M. M.).²⁴ Med „nestokastične“ posledice sevanja so uvrščene naslednje poškodbe in bolezni: katarakte; poškodbe gonadnih celic, kar vodi do poslabšanja plodnosti; nemaligne poškodbe kože, poškodbe celic kostnega mozga, kar povzroča hematološki primanjkljaj.²⁵

II. 2. — 2 c) glede na čas pojavitve

Nekatere radiacijske posledice nastopijo že po zelo kratkem času po obsevanju in le-te nas tudi ne zanimajo v okviru zastavljenega cilja.²⁶ Osredotočili se bomo na radiacijske posledice, ki nastopajo po desetih in več letih od radioaktivnega obsevanja osebe in ki jih opredeljujemo z nazivom „zapoznele posledice“. Poglavitne zapoznele posledice radioaktivnega sevanja so levkemija in različna rakava obolenja.²⁷ (28)

II. 3. ZAPOZNELE RADIACIJSKE POSLEDICE

II. 3. — 1 Nekaj primerov

— Levkemija med vojaki, ki so bili navzoči pri preizkusu jedske bombe leta 1957 v Nevadi, je dvakrat pogostejša od predvidene. (29)

— Pri preživelih žrtvah hirošimske bombe so leta 1977 ugotovili, da ima precejšnje število ljudi znižano število belih krvničk. (30)

— Pri pacientih, ki so jim v zgodnjih dvajsetih letih v terapevtske namene obsevali glavo ali vrat, so se po petih, desetih, štiridesetih ali petdesetih letih po obsevanjih začeli pojavljati rak in druge malignosti na ščitnici (golšni žlezi, tiroidu).³¹

— Devetnajst od enadvajsetih prebivalcev otoka Rongelapa (Maršalovi otoki), ki so bili stari 12 let, ko jih je zajel radioaktivni oblak (izvirajoč od preizkusa jedskega orožja leta 1954 na otoku Bikini, ki je oddaljen okoli 100 milj od Rongelapa), ima danes tumorje na ščitnici. (32) Tudi prebivalci otoka Utirika so pred kratkim ugotovili nenaden porast tiroidnih bolezni in raka.³³

II. 3. — 2. Nekaj posebnosti pri statističnem obravnavanju zapoznelih posledic

Na podlagi natančnih podatkov o smrtnosti zaradi levkemije in raka so bili narejeni naslednji izračuni:

— glede na možnost obolenja za levkemijo: latentni dobi 5-ih let sledi 20 let stalnega rizika;

— glede na možnost obolenja za drugimi oblikami raka: latentna doba je 15 let, katerim sledi 30 let stalnega rizika. (34)

Izračunano je bilo tudi povečanje možnosti obolenja za rakom ali levkemijo, ki je nastalo zaradi izpostavljenosti določeni dozi sevanja (podčrt. M. M.). Tako je za moža, ki je bil od 20. leta dalje izpostavljen dozi sevanja 1 rem na leto, pri 25-ih povečanje rizika nastanka levkemije zaradi sevanja enako nič (latentna doba levkemije je 5 let!), pri 35-ih letih je povečanje rizika zaradi sevanja 10-5 (oboli 1 do 100.000), v 45-em letu 2. 10-5 (oboli 1 od 50.000), v 55-em letu je povečanje rizika zaradi obsevanja z 1 rem letno predstavlja 5 (ali manj) odstotkov velikosti naravnega rizika v srednjih letih moža in 1 odstotek vrednosti naravnega rizika pri njegovih 65-ih letih. (36)

Velika večina radiacijskih bolezni nastaja in bo nastajala predvsem zaradi izpostavljenosti nizkim dozam sevanja, (37) zaradi česar se veljavnost ocenjevalnih rizikov postavlja pod vprašaj. Pri tem različna stališča glede možnosti pojavljanja somatičnih poškodb izhajajo iz dveh osnovnih problemov. (38) Prvo vprašanje je, kako zagotoviti tako velik vzorec, da bi le-ta zagotavljal zadovoljivo stopnjo verjetnosti, da dobljeni rezultat ustreza resničnosti. (39) Ker je opazovanje tako velikega števila oseb za zdaj še neizvedljivo, je ocenjevanje nevarnosti majhnih doz možno le z ekstrapolacijo (40) podatkov o ocenjenih nevarnostih visokih doz sevanja. (41) Uporaba metode ekstrapolacije pa prinaša s seboj nove nevarnosti — temelji namreč na različnih ekstrapolacijskih modelih in pripadajočih različnih oblikah krivulj. Ocene velikosti rizika, ki so odvisne od izbire modela in domneve o obliki krivulje, se lahko zelo razlikujejo. To med drugim dokazujeta tudi dve poročili o rizikih sevanja, ki temeljita vsako na drugem ekstrapolacijskem modelu in se precej razlikujeta v končnih ugotovitvah. (42) (43)

Neenotnosti in protislovja statističnih metod pogojujejo vprašanje, ali je sploh možno objektivno oceniti nevarnost pojavljanja radiacijskih poškodb. Če na to odgovorimo negativno, potem dopuščamo, da ima vsaka metoda svoje znanstvene zagovornike in seveda tudi tiste, ki znanstvena nesoglasja izrabljajo za dosego svojih ekonomskih in političnih ciljev. (44) (45) Celo v primeru, ko je znanstvena raziskava izdelana v vplivni instituciji, ki naj bi omogočala največje približanje zahtevam po znanstveni objektivnosti, jo uporabniki lahko precej po svoje prikrivajo: tako npr. nekatera poročila pri ugotavljanju možnih posledic reaktorjskih nesreč upoštevajo zgolj zgodnje smrtnosti, ne pa tudi smrti zaradi zapoznelih posledic, ki naj bi pomenile poglavitno nevarnost jedrskih nesreč (46)

III. RADIACIJSKE POSLEDICE JEDRSKE NEZGODE

III. 1. JEDRSKA NEZGODA

III. 1. — 1 Opredelitev pojma

Opredelitev jedrske nezgode se razlikujejo med seboj:

— v nekaterih definicijah je potrebno, da gre za sevanje preko predpisanih meja, da se dogodek opredeli kot jedrska nesreča, (47) v drugih se o prekoračenju predpisanih meja ne govori; (48)

— v nekaterih predpisih je kot škodni dogodek opredeljen samo tisti, ki je povzročil jedrsko škodo, (49) druge pa tisti, ki lahko povzroči jedrsko škodo; (50)

— v nekaterih predpisih je kot jedrska nesreča opredeljen tudi tisti dogodek, ki odkrije napako ali pomanjkljivost (opreme ali načrta jedrske naprave), ki bi lahko povzročila jedrsko škodo; (51)

— nekje se govori o „izrednem dogodku“ (52) druge o „dogodku“ in „večjemu dogodku“ (53) o „vrsti dogodkov istega izvora“ (54) druge spet samo o „dogodku“ (55)

III. 1. — 2 Vzroki jedrske nezgode

Po pregledu jedrskih incidentov do leta 1962 je bilo od skupaj 348 primerov samo 65 reaktorjskih nesreč. (56)

Med vzroki reaktorjskih nezgod moramo omeniti predvsem vzroke tehnične in tehnološke narave: pomanjkljivosti ali napake v samem načrtovanju, pri postavljanju in obratovanju jedrske naprave, napake ali pomanjkljivosti pri opremitvi; (57) drugo skupino vzrokov pa poimenujemo „človeški faktor“. Čeprav so ljudje za delo v jedrski elektrarni izbrani po strogih kriterijih, to še ne pomeni, da ne morejo odpovedati v najbolj kritičnih trenutkih (58).

III. 1. — 3 Posledice jedrske nezgode

Jedrska nezgoda lahko povzroči izpust radioaktivnosti iz reaktorjske zgradbe v okolico. (59) Možnost eksplozije reaktorja kot posledica nekontrolirane verižne reakcije jedrskega goriva je zelo majhna. (60)

III. 2. VIRI RADIOAKTIVNEGA SEVANJA PRI JEDRSKI NEZGODI

III. 2. — 1 Izpuščene radioaktivne snovi

Pri velikem radioaktivnem izpustu ločimo tri večinske skupine radioaktivnih snovi: žlahtne pline, radioaktivne jode in radioaktivni cezij.

Radioaktivno sevanje žlahtnih plinov je zaskrbljujoče samo neposredno po izpustu, ker se ti plini ne vsidrajo v tleh in jih zato človeški organizem ne absorbira v pomembnih količinah.

Radioaktivni jod se hitro absorbira v telo preko inhalacije in se selektivno shranjuje v ščitnici. Skupaj z radioaktivnim telurjem radioaktivni jod največ prispeva h kratkotrajnemu (nekaj mesečnemu) sevanju v okolici reaktorja.

Radioaktivni cezij dominira pri dolgotrajajoči talni kontaminaciji (razpolovni čas Cs-137 je 30 let!). (61)

III. 2. — 2 Načini razširjanja izpuščenih radioaktivnih snovi

Poleg možnosti razširjanja po vodi se vsi trije večinski tipi izpuščenih radioaktivnih snovi širijo predvsem po zraku. (62) Po izpustu se nevidni radioaktivni oblak v obliki aerosol delcev dvigne do določene višine nad reaktor, nato ga veter zanese proti tlom, kjer se radioaktivni delci nabirajo. Po več letih bo nekaj radioaktivnosti v tleh erodiralo in delci radioaktivnih snovi bodo z vetrom preneseni naprej. To razširjanje, čeprav predstavlja le relativno majhen del pri nesreči sproščene radioaktivnosti, je lahko vir nevarnosti za prebivalce drugih območij.

III. 2. — 3 Načini sprejemanja radioaktivnih snovi oz. radioaktivnega sevanja v človeški organizem

Ljudje, ujeti v radioaktivnem oblaku, lahko prejemajo radioaktivne doze prek:

— inhalirane radioaktivnosti;

— eksterne radiacije iz radioaktivnega oblaka;

— eksterne radiacije iz radioaktivnih delcev, ki se naberejo v zemlji in na površinah stavb.

„Zakasnele“ radioaktivne doze pa bi ljudje prejemali od:

— vdihane radioaktivnosti, uskladiščene v telesu;

— kontaminiranih tal, pri čemer bi bila stopnja kontaminacije prenizka, da bi upravičila evakuacijo;

— kontaminirane hrane, kadar bi bila stopnja kontaminacije dovolj nizka, da bi bila hrana škoda za sprejemljivo;

— radioaktivnosti, prinesene z vetrom dalj časa po nesreči.

III. 3. POSLEDICE PREJETEGA RADIOAKTIVNEGA SEVANJA ZARADI JEDRSKE NEZGODE NA LJUDEH

III. 2. — 1 Zgodnje smrtnosti

Zgodnje smrtnosti se pojavijo v šestdesetih dneh v območju do približno 32 km od reaktorja, (63) čeprav je verjetnost zgodnje umrljivosti zelo nizka celo za katastrofalne izpuste in je precej nižja kot pa možnost velikega števila prihodnjih smrti zaradi raka.

Obstaja mejna doza za pojavitev zgodnjih smrtnosti (150 remov na celo telo), kar pomeni, da imamo lahko veliko sprostitev radioaktivnosti brez ene zgodnje smrti.

Možnost zgodnjih smrtnosti pojema z oddaljenostjo od reaktorja, pri čemer je najbolj odvisna od meteoroloških pogojev v času nezgode.

III. 3. — 2 Zapoznele posledice

Večina zapoznelih zdravstvenih posledic katastrofalne reaktorjske nezgode bo najbrž nastopila pri prebivalcih, oddaljenih več kot 48 km od reaktorja. Radioaktivnost je na tej razdalji že precej razredčena, vendar je število tako izpostavljenih ljudi zelo veliko.

Zapoznele posledice večje jedrske nesreče so predvsem rak, tiroidne oteklina in druge malignosti, degenerativne bolezni in genetični defekti. Večina zapoznelih smrti zaradi raka bi nastopila pri prebivalcih, oddaljenih več kot 38 km od reaktorja, zaradi prejetih doz v velikosti nekaj deset remov ali manj.

III. 4. OMEJITVENI UKREPI UČINKOV RADIOAKTIVNEGA SEVANJA ZARADI JEDRSKE NEZGODE

III. 4. — 1 Evakuacija

Evakuacija prebivalstva je ukrep, ki ga je potrebno izvesti preden pride radioaktivni oblak. Načrti evakuacije morajo biti izdelani že vnaprej in tudi javnost mora biti z njimi predhodno seznanjena. Pri načrtovanju evakuacije je potrebno upoštevati tudi „psihologijo evakuacije“. (65) Za uspešno evakuacijo moramo predhodno uriti evakuacijsko osebo in imeti adekvaten alarmni sistem. (66)

III. 4. — 2 Drugi ukrepi

Nemogoče bi bilo evakuirati prebivalstvo iz krajev, oddaljenih več kot približno 48 km od reaktorja.

Za veliko število ljudi torej obstaja nevarnost, da bodo prejeli nizke doze sevanja in trpeli posledice, ki se bodo razvile šele po daljšem času. (67) Pri načrtovanju strategije zaščite tega prebivalstva bi lahko uporabili tri omejitvene ukrepe: — jemanje kemikalije, ki bi preprečila absorbiranje radioaktivnega joda v ščitnico;

— zaklanjanje v stavbe;

— dihanje skozi zasilno narejene filtre iz blaga ali pa skozi respiratorje.

S kombinacijo teh treh ukrepov lahko znižamo prejete radioaktivne doze, ne moremo pa jih eliminirati. (68) Zapoznele posledice bodo torej lahko nastale na velikem številu prebivalstva kljub varnostnim ukrepom pri načrtovanju, lociranju, obratovanju in kasneje po zaprtju jedrske naprave in kljub omejitvenim ukrepom v primeru, da je prišlo do jedrske nesreče. (69)

Nekatere posebnosti zapoznelih posledic in možnosti njihovega reševanja bomo pregledali v naslednjih poglavjih. Opozorim naj še na to, da ne mislim, da se pravno obravnavanje zapoznelih posledic začne šele na stopnji, ko je škoda že nastala. (70)

VI. ZAKLJUČEK

Ko bo vzpostavljeno splošno družbeno zavarovanje, neomejeno tako po času kot po obsegu, bo sistemsko rešeno vprašanje denarnega nadomestila za zapoznele posledice, kar pa seveda ne pomeni rešitve problema. (71) Postavljamo vprašanje, ali je dosedanje pravno urejanje atomske energije dovolj upoštevalo značilnosti atomske energije kot družbene lastnine? Če gremo še naprej, se vprašamo, ali atomska energija kot ena od osnov za delo sploh izpolnjuje namen in cilje družbene lastnine, opredeljene v ustavi in zakonu o združenem delu/ (72)

Odločili smo se za jedrsko energijo na podlagi mnenj strokovnjakov, ki trdijo, da je razvijati in izkoriščati te vrste energije nujnost, v katero nas silijo predvsem skromne zaloge fosilnih goriv doma na eni strani, na drugi pa naraščajoča poraba električne energije. Odločitev je pomembna tudi zaradi omejevanja odvisnosti od uvoza nafte in zaradi razvoja nove domače industrije za gradnjo in opremljanje jedrskih elektrarn. Čeprav lahko že tem argumentom oporekamo, (126) prinaša jedrska tehnologija s seboj nevarnosti, ki jih je kapitalistični svet že okusil.

Nekateri pravijo, da se tudi v socializmu ne more narediti za odvrnitev nevarnosti toliko, kolikršna je nevarnost, ampak toliko, kolikršno breme prenese naša ekonomija (73) — to breme pa je posebno v sedanjem stanju ekonomske zaostritve majhno. (74)

Drugi menijo, da je takšno „razreševanje ekoloških „ekscosov“ ostajanje na nivoju meščanskega prava“. (75)

Mislim, da se pravo ne more zadovoljiti z „nadrazredno“ vlogo razsojevalca, ki odloča, kaj je prav in kaj ni prav (vendar v tej nalogi najbrž nisem prišla kam dlje!). Izhajati mora iz analize konkretnih razmer, za kar pa je potreben širok pristop. Brez tega pravne rešitve problema ostajajo prakticistične. Naj jih nekaj naštejemo:

— spodbujanje pravnega urejanja še nepriznanih škod; — podaljševanje prekluzivnega roka v predpisih o odgovornosti za jedrsko škodo in njegova postopna odprava ter iskanje načina za zagotavljanje sredstev za tako ureditev; (77)

— zagotavljanje uresničevanja oškodovančevih pravic *de lege lata*, predvsem z javnostjo meritev o prejetih količinah sevanja, z javnostjo zdravniških izvidov in drugih podatkov, pomembnih pri dokazovanju vzročne zveze.

In rešitve bodo ostale prakticistične, dokler bo pravo moralo reševati probleme, ki so že „rešeni“: prvič s samim razvojem jedrske fizike, drugič z ekonomskimi interesi zanjo, tretjič z razvojem jedrske tehnologije in četrtič s samim odločanjem zanjo. Pravo bo preseglo današnjo stopnjo šele, ko bo začelo dajati objektivno, kritično in strokovno pomoč delavskemu razredu pri njegovem odločanju za družbeno prihodnost; pomoč, s katero mu bo pomagalo onemogočiti tehnokratsko in birokratsko samovoljo pri planiranju razvoja samoupravne socialistične družbe. (78)

- Harald Glaser: „Miroljubna“ uporaba atomske energije kot primer kapitalističnega tehnološkega razvoja — teze k soodvisnosti kapitalističnega razvoja in problem ekologije, Tribuna, Ljubljana, XXX/1980, št. 4, str. 4 — 5. V članku so navedeni predvsem interesi podjetij za preskrbo z električno energijo, proizvajalcev atomske opreme, gospodarstva na splošno (poceni energija) in države (politična stabilnost zaradi gospodarske rasti).
- Stojanović Dragoljub: Odgovornost za naknadu genetičnih, anonimnih i zakasnelih atomskih šteta, Beograd, Institut za uporedno pravo, 1967.
- Gl. op. 11
- Sevanje naravnega porekla vključuje kozmično sevanje, sevanje Zemljine notranjosti (radioaktivni elementi U-283, K-40 in Th-232), radiacijo znotraj človeškega telesa (C-14, K-40 in Rn), kar vse skupaj predstavlja letno dozo sevanja 150 - 400 mrem. Podatki iz: Dr. Pač Valerija, dr. Guy Pač: Osnove radijacione dozimetrije i zaščite od zračenja, Zagreb 1968.
- Vir umetnega radioaktivnega sevanja so atomske eksplozije in po njih povzročene radioaktivne padavine, obratovanje reaktorjev, akceleratorjev, laboratorijev za delo z radioaktivnimi snovmi, uporaba radiizotopov v medicini, industriji, poljedelstvu, gospodinjstvu, konjičkarstvu...
- Z zdravstveno preiskavo prebivalstva dveh kitajskih provinc z visoko naravno radioaktivnostjo niso ugotovili statistično signifikantnih povečanj primerov levkemije, malignih tumorov, genetskih deformacij, splavov; High Background Radiation Research Group, China: Health Survey in High Background Radiation Areas in China, Science, Washington, 209/1980, N. 4462.
- Zapoznale posledice atomske škode so torej le eden od primerov, ko oškodovanec — oseba, ki je pretrpela škodo na zdravju ali na svojih stvareh zaradi izpostavljenosti radioaktivnemu sevanju — nima pravnega varstva.
- Tudi pri nas je odgovornost za posledice radioaktivnega sevanja omejena na taksativno našteje vire —4. točka 2. člena Zakona o odgovornosti za jedrsko škodo, Ur. l. SFRJ 22/78 (v nadaljevanju jedrski zakon): Jedrska naprava je: vsak jedrski reaktor razen reaktorja, ki se izkorišča v morskem in zračnem prometu kot vir energije za pogon ali za druge namene; vsaknaprava, ki uporablja jedrsko gorivo za proizvodnjo jedrskega materiala ali za ponovno predelavo obsevanega jedrskega goriva; vsak kraj, kjer je jedrski material uskladiščen razen začasnega uskladiščenja med prevozom.
- Praviloma bo kontaminacija, ki jo povzroča jedrska elektrarna, za dva velikostna razreda manjša kot običajna naravna (t. j. 1 % naravne) in ne bo bistveno vplivala na povečanje radioaktivnosti v okolici elektrarne. Naravno radioaktivno ozadje v Krškem je max. 95 mrem na leto, pri čemer po mednarodnih in ameriških predpisih dodatna kontaminacija ob meji jedrske elektrarne ne sme presežati 5 mrem/leto; podatki iz Predgradbenega varnostnega poročila za JE Krško, 1975, arhiv Republiškega sanitarnega inšpektorata.
- Celoten izpust radioizotopov v odvodni kanal znaša 12 Ci/leto, izpust tritija dosega 200 Ci/leto. Iz sistema za odstranjevanje odpadnih plinov

je izpuščenih 42 Ci/leto Kr-85; 105 Ci/leto Xe-133; 1,9 Ci/leto Xe-135; 1, 22, 10-4 Ci/leto J-131; 2,10-6 Ci/leto J-132: podatki iz: gl. op. 91

11 Definicija iz 15. alineje 3. člena Zakona o izvajanju varstva pred ionizirajočimi sevanji in o ukrepih za varnost jedrskih objektov in naprav, Ur. l. SRS 28/80 (v nadaljevanju republiški zakon o izvajanju varstva).

12 Meje so predpisane v Pravilniku o največjih dovoljenih mejah radioaktivne kontaminacije človekovega okolja in o dekontaminaciji, Ur. l. SFRJ 32/79.

13 Organi, način in časovna razdobja, v katerih se radiološki nadzor izvaja, so navedeni v Pravilniku o preiskovanju kontaminacije zraka, zemlje, rek, jezer in morja, trdnih in tekočih padavin, pitne vode ter hrane in krmil z radioaktivnimi snovmi, Ul. l. SFRJ 27/77.



14 Iz opredelitve jedrske varnosti v 4. členu Pravilnika o pogojih za lo kacijo, graditev, poskusno obratovanje, začetek obratovanja in uporabo jedrskih objektov in naprav, Ur. l. SFRJ 25/79. Podobna je opredelitev jedrske varnosti v 13. alineji 3. člena republiškega zakona o izvajanju varstva s tem, da je na koncu definicije dodano: „... ter preprečujejo nastanek jedrske nezgode.“

15 Gl. op. 91

16 Ibid. Radioaktivni J-131 se nabira v travi okoliških pašnikov, prehaja v krave in se s pitjem radioaktivnega mleka koncentrirajo v ščitnici (obstaja sicer kemikalija, ki blokira vskakanje radioaktivnega joda v ščitnico, vendar se uporablja le pri večjih radioaktivnih izpustih, v zgornjem primeru pa gre za postopno kopičenje sicer dovoljenih doz).

17 Ibid.

- 18 Le-te izvirajo iz radioaktivnega prahu, ki je ob eksploziji dosegel stratosfero, iz katere se delci počasi pomikajo v troposfero, od koder jih padavine odnašajo na zemljo. Nekateri cenijo, da pride s padavinami na tla dvajsetkrat več radioaktivnih snovi kot z naravnim padanjem zaradi teže delca. Podatki iz: Dr. Stojan Cigoj: Nuklearna škoda v pravni ureditvi, Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1970.
- 19 Rezultat raziskave izhaja iz poskusov na miših. Pantelić Dragoljub: Prilog izučavanju patofiziologije udruženih radijacionih povred, Beograd, Vojnomedicinska akademija, 1976.
- 20 Stojanović Dragoljub: Odgovornost za naknadu genetičnih, anonimnih i zakasnelih atomskih šteta, Beograd, Institut za uporedno pravo, 1967; drugače Recommendations of the International Commission on Radiological Protection (ICRP), Pergamon press, Oxford: New York: Frankfurt, Publication no. 26/77, (67) (v nadaljevanju Recommendations 26): „Skrajševanje življenja je evidentno samo pri indukciji tumorja, ne da se ga kvantitativno uporabi.“
- 21 Pri genetskih poškodbah se pojavljajo odgovornostni problemi, ki so še bolj pereči, ker gre pri njih za škodo, ki prizadene večje število ljudi in se lahko razširi na celotno populacijo nekega ozemlja.
- 22 Razdelitev radiacijskih posledic na „stochastic effects“ in „non-stochastic effects“ je bila vpeljana z Recommendations 26.
- 23 Recommendations 26, (7).
- 24 Recommendations 26, (12): „Zato komisija priporoča sistem limitacije doze: a) nobena dejavnost se ne sme osvojiti, če njena uvedba ne pomeni čiste koristi; b) vse doze morajo biti tako nizke, kot je razumno možno, pri čemer se upoštevajo ekonomski in socialni faktorji; c) DE (dozni ekvivalent) ne sme preseči meja, priporočenih s strani ICRP.“ (prevredla M. M.)
- 25 Recommendations 26, (8).
- 26 Zgodnje posledice se pojavijo predvsem po obsevanju z visokimi dozami radioaktivnosti (do 25 remov na dan ni vidnih posledic sevanja, gl. op. 181) in sicer kot slabost, bruhanje, opekline, smrt.
- 27 Tudi levkemija je pravzaprav neke vrste rak.
- 28 Naj še enkrat poudarim, da karcinogeneze uvrščamo med „stokastične“ posledice radioaktivnega sevanja, gl. op. 231.
- 29 Podatek je rezultat raziskave, ki jo je izvedel „Center for Disease Control“ v Atlanti, ZDA. Povzeto po članku Stephen Salaff: Help for the Hibakusha, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, April 1980, p. 61 – 63.
- 30 Ibid.
- 31 Te malignosti so predvsem: Hashimoto thyroiditis, adenomats in goščci, hipothyroidism in benigni ter maligni tumorji; redkeje pa parathyroid adenomas, tumorji na parotidu ali na žlezi slinavki; v primeru obsevanja prsi rak na prsih. Podatki so vzeti iz članka Francis S. Greenspan: How to manage patients who've had head or neck irradiation, Modern Medicine, New York, vol. 48/1980, N. 1, p. 60 – 63.
- 32 Pri tem je treba opozoriti, da se je prvo rakavo obolenje pojavilo že leto po atomskem testu; torej v vseh primerih ne gre za zapoznele posledice. Podatki so iz članka Franka Bon Hippela: The NRC and thyroid protection – one excuse after another, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, Vol. 36/October 1980, N. 8, p. 44 – 46.
- 33 Jonathan, M. Weisgall: The Nuclear Nomads of Bikini Atoll, Foreign policy, Summer 1980, N. 39, p. 74 – 98.
- 34 Izračuni so v članku J. A. Bonnella, G. Hartes: Occupational Exposure to Ionising Radiation – The Risk in Perspective, Lancet, May 13, 1978, arhiv Republiškega sanitarnega inšpektorata; gl. dve tabeli iz članka v prilogi.
- 35 Za podobne podatke o raku gl. prilogo, tabela II (B).
- 36 Gl. op. 351. Nimam izračunov, kolikšen je rizik pri izpostavljenosti nižjim ali višjim dozam od 1 rema/leto: po Pravilniku o mejah, ki jih ne sme presegati sevanje, kateremu so izpostavljeni prebivalstvo in tisti, ki imajo opravka z viri ionizirajočih sevanj (Ur. l. SFRJ 27/77) namreč prebivalstvo ne sme prejeti doze, višje od 0,17 remov/leto (1. člen); posamezniki ne smejo biti obsevani po vsem telesu preko 0,5 remov/leto (2. člen); osebe, ki imajo opravka z viri ionizirajočih sevanj, ne smejo biti obsevane po celotnem telesu z več kot 4 remi/leto (dovoljena doza za štitično in kožo je 30 remov/leto, za pest, podlaket, stopalo in členke 75 remov/leto; za druge organe in tkiva 15 remov/leto).
- 37 Npr. delavci v nuklearni industriji, prebivalstvo v okolici nuklearnih elektrarn itd.
- 38 Charles E. Land: Estimating Cancer Risk from Low Doses of Ionizing RADIATION Science, Washington, September 1980.
- 39 Tako je pri enem milijonu opazovanih oseb zanesljivost ocene samo nekaj nad 5 odstotna, pri desetih milijonih je 17 odstotna in šele pri sto milijonih opazovanih oseb je dosežena 70 odstotna zanesljivost. Podatki iz: gl. op. 381.
- 40 Ekstrapolacija je metoda sklepanja iz znanih podatkov na neznane.
- 41 Ocenjevanje rizikov visokih doz radioaktivnosti zahteva manjše vzorce oz. manjše število opazovanih oseb.
- 42 Ti dve poročili je pripravil Komite za biološke učinke ionizirajočega sevanja na Dunaju: prvo poročilo je temeljilo na linearnem modelu in je pokazalo precej visoke rizike majhnih doz sevanja, drugo pa je uporabilo linearno kvadratični model. Zagovorniki slednjega so trdili, da se z nižanjem doze sevanja zmanjšuje možnost nastanka radiacijskih poškodb hitreje kot to prikazuje linearni model. Povzeto po: NAS Panel Downgrades Radiation Risks, Science, Washington, 209/80, N. 4459, p. 887 – 888.
- 43 Podobno je prišlo do različnih rezultatov pri znani raziskavi o umrljivosti za rakom, ki je bila izvedena med handfordskimi delavci v nuklearni industriji. V času raziskave med leti 1944 in 1972 je umrlo 3520 delavcev, 442 med njimi od raka. Število pričakovanih naravnih smrti zaradi raka je bilo 411-416, kar pomeni, da so 26 - 31 „eksesnih“ smrti lahko pripisali sevanju ali drugim faktorjem. Vodje raziskave so pri interpretaciji podatkov izhajali iz komparativne metode – primerjali so celotne doze delavcev, ki so kasneje umrli za rakom, z dozami drugih delavcev. Po drugi metodi, ki se imenuje Standardised Mortality Ratio (SMR), pa 442 smrti ne pomeni „bistveno deviacijo od pričakovanega povprečja“. Podatki so povzeti iz komentarja Johna Martina: On Cancer and Radiation, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, Vol. 36/80, N. 9.
- 44 Tako npr. nasprotniki jedrske energije poudarjajo, da so riziki uporabe jedrske energije večji od njenih koristi tudi pri nizkih rizikih, ki jih kaže kvadratična metoda (v resnici so riziki lahko večji). Nasprotno trdijo zagovorniki jedrske energije: po njihovem so koristi večje od nevarnosti celo, kadar izberemo linearno statistično metodo, ki pri ocenjevanju rizikov pokaže najvišje vrednosti nevarnosti (ki pa so v resnici lahko manjše).
- 45 „Centralno vprašanje, ki ga je sprožila ‚Mancusova afera‘, je bilo: ali lahko promotorji jedrske industrije v dobri veri izvajajo raziskave, ki pogojujejo omejitve njihove prihodnosti?“ (prevredla M. M.) Robert Alvarez: Mancuso affair, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, February 1980.
- 46 Ameriška Komisija za atomsko zakonodajo (U. S. Nuclear Regulatory Commission, NRC) je v svoji varnostni študiji reaktorja (Reactor Safety Study: An Assessment of Accident Risk in U. S. Commercial Nuclear Power Plants, NUREG – 75/014; WASH – 1400, Washington, NRC, October 1975) med drugim ugotovila, da bi jedrska nesreča, ki bi povzročila (manj kot) eno zgodnjo smrt, lahko povzročila 30.000 nemalighnih in 13.500 malignih tiroidnih novotvorb in 5.000 smrti zaradi raka (kar pomeni osemkrat več smrti kot jih je zahteval najhujši ameriški potres). Nuklearna nesreča, ki bi povzročila 110 zgodnjih smrti, bi lahko povzročila 70.000 nemalighnih in 31.500 malignih tiroidnih novotvorb in 14.000 smrti zaradi raka (zadnja številka pomeni osemkrat več smrti kot v vseh letalskih nesrečah v ZDA v enem letu). Najhujša možna nuklearna nesreča bi po zgodnjih 3.000 smrtih in 45.000 pojavih zgodnje radiacijske bolezni lahko povzročila 250.000 tiroidnih novotvorb in 45.000 smrti zaradi raka (število teh smrti je približno enako številu ljudi, umrlih v avtomobilskih nesrečah v ZDA na leto). Poročilo, ki je bilo narejeno na podlagi te študije, je zaključilo, da je rizik nuklearnih nesreč majhen, nič večji kot pri drugih nesrečah, in da je predvideno število zapoznelih in genetičnih posledic manjše kot je normalna incidenčna stopnja teh bolezni. Poročilo je ugotovilo tudi, da bi bilo celo pri večjih reaktorskih nesrečah težko ločiti majhno povečanje števila teh bolezni od števila oseb, ki so „naravno“ obolele za temi boleznimi. Podatki iz članka Brucea L. Welch: Deception on Nuclear Power Risks: A Call for Action, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, September 1980, p. 50 – 54.

- 47 Tako opredelitev vsebuje republiški zakon o izvajanju varstva; podobno tudi Zdravstveni in varnostni ukrepi IAEA (gl. op. 511).
- 48 Opredelitev iz 2. točke 2. člena našega jedrskega zakona: „jedska nesreča je dogodek ali vrsta dogodkov istega izvora, ki povzročijo jedrsko škodo.“
- 49 Gl. op. 481.
- 50 V 14. alineji 3. člena republiškega zakona o izvajanju varstva je kot jedrska nezgoda opredeljen „vsak izredni dogodek v jedrskem objektu ali pri jedrski napravi, ki lahko povzroči zaradi obsevanja preko predpisanih meja telesno poškodbo ali smrt oziroma ogrozi zdravstveno stanje delavcev in prebivalstva ter lahko povzroči materialno škodo ali poslabšanje okolja zaradi radioaktivnega onesnaževanja ali zaradi kombiniranega vpliva ionizirajočega sevanja ter toplotnih in mehanskih učinkov procesov, ki so posledica nezgode pri delovanju jedrske naprave.“ (podčrt. M. M.).
- 51 „Incident shall mean any occurrence or condition that results in the exposure of any person to ionizing radiation in excess of safety standards or that indicates a defect or failure of equipment or planning which may result in such an exposure.“ The Agency's Health and Safety Measures, IAEA, INFCIRC/18, I. 8., arhiv Republiškega sanitarnega inšpektorata.
- 52 Gl. op. 501.
- 53 „Major incident shall mean any occurrence or condition that results in the exposure of any person to ionizing radiation in excess of 12 rem or indicates a defect or failure of equipment or planning which may result in such an exposure.“ The Agency's Health and Safety Measures, IAEA, INFCIRC/18, I. 9.; gl. tudi op. 511.
- 54 Gl. op. 481.
- 55 Gl. op. 481.
- 56 Drugi dogodki so bili: „zunanj incidenti“, t. j. povečana radiacija v okolici zaradi prevelike uporabe radioaktivnega materiala (105 primerov); izgube in kraje radioaktivnega materiala (43 primerov); požari in eksplozije radioaktivnega materiala (27 primerov); incidenti pri transportu radioaktivnega materiala (23 primerov); pri transportu in preizkušanju jedrskega orožja (14 primerov); nesreče pri poteku kemijskega procesa (11 primerov); ostalo izguba in kraje. Podatki iz: dr. Smilja Avramov: Mednarodna odgovornost država za štete izzavane nuklearnim udesima, zbornik Pravni problemi miroljubivog korišćenja nuklearne energije (v nadaljevanju: zbornik), str. 17 – 24. Gl. tudi pregled jedrskih nesreč v knjigi iz op. 181.
- 57 Kemeny Commission report on Three Mile Island accident, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, Vol. 36, January 1980.
- 58 Ibid.
- 59 Pregled jedrskih nesreč v knjigi iz op. 18 kaže, da je skoraj v vsakem primeru reaktorske poškodbe prišlo do znatnega izpusta radioaktivnosti (npr. jedrske nesreče v Idaho Falls, ZDA; v Saclayu, Francija; v Windscaleu, Velika Britanija).
- 60 Nekateri menijo, da najnevarnejša ni možna eksplozija reaktorja, pač pa produkti pri zgorevanju atomskega goriva, ki so izpuščeni v atmosfero, nato potujejo tisoče milj in padajo na zemljo z zračnimi tokovi ali dežjem; Warren A. Seavey: Torts and Atoms, Symposium on Atomic Energy and the Law, University of California, Berkeley 1957, str. 3 - 13.
- 61 Jan Beyea: Emergency Planning for Reactor Accidents, The Bulletin of the Atomic Scientists, Chicago, Vol. 36/80, N. 10, p. 40 - 45.
- 62 Ibid., t. j. „airborn release of radioactivity“.
- 63 Ibid. To velja za primer ugodnih meteoroloških pogojev (visoki vetrovi, visoka razburkanost, nizka depozicija); če pa so ti pogoji neugodni, so lahko smrtno doze dosežene tudi nad 32-imi km od reaktorja.
- 64 Ibid.
- 65 Ibid. Upoštevati je treba, da so okoliščine, v katerih se evakuira prebivalstvo, zelo različne od normalnih. Ljudje doživljajo močne strese in lahko jih zajame panika. Prav zaradi tega vzroka je tako pomembna pridobitev zaupanja javnosti s predhodno izdelavo evakuacijskih načrtov in z njihovo razgrnitvijo na javnem mestu.
- 66 Glede organov, pristojnih za načrtovanje in izvajanje evakuacijskih in drugih ukrepov v primeru jedrske nezgode gl. republiški zakon o izvajanju varstva.
- 67 To velja še posebej za primer jedrske nezgode na našem ozemlju z majhnimi dimenzijami (podatke o oddaljenosti večjih naselij od JE Krško gl. v poročilu iz op. 91).
- 68 Uspeh je možen samo ob treh pogojih: da obstaja sistem snemanja in napovedovanja položaja radioaktivnega oblaka, sistem sporočanja natančnih informacij prebivalstvu in ustrezen distribucijski sistem (za razdelitev blokirajoče kemikalije in respiratorjev); gl. op. 611.
- 69 Glede varnostnih ukrepov gl. predvsem Zakon o varstvu pred ionizirajočimi sevanji (Ur. l. SFRJ 54/76), II. poglavje; republiški zakon o izvajanju varstva; Uredbo o ratifikaciji sporazuma med Mednarodno agencijo za atomsko energijo in vlado SFRJ o pomoči agencije pri graditvi jedrskega postroja in sporazuma o dobavi storitev za obogatitev urana za jedrsko elektrarno v SFRJ (Ur. l. SFRJ 24/76), V. člen; Pravilnik o pogojih za lokacijo, graditev, poskusno obratovanje, začetek obratovanja in uporabo jedrskih objektov in naprav (Ur. l. SFRJ 25/79).
- 70 Pravniki bi morali skupaj s strokovnjaki tehničnih in naravoslovnih znanosti preverjati, če se že obstoječi varnostni in zaščitni standardi lahko dopolnijo ali spremenijo tako, da bi zagotavljali največjo možno varnost ljudi in okolja glede na najnovejša znanstvena dognanja. Druga pomembna naloga je seveda preverjanje izvrševanja že obstoječih varnostnih in zaščitnih ukrepov ter standardov, ki naj ga izvršujejo za to pristojni strokovni organi (gl. op. 661) in „samostojni“ strokovnjaki. Sodelovanje pri teh nalogah mora biti omogočeno tudi družbeno-političnim organizacijam, družbenim svetom, krajevnim odborom za varstvo okolja, za energetiko, lokalnim štabom civilne zaštite in splošne ljudske obrambe itd.
- 71 Podobno je tudi z izplačevanjem odškodnin za uničene pridelke in zdravje v primeru onesnaženega zraka v Zasavju. Termoelektrarna Trbovlje je leta 1973 vsako leto izplačevala ljudem določene vsote: imela je 130 „rentnikov“ v trboveljski in 224 v hrastniški občini. Politični položaj je pogosto vzkipeval, ker ljudje niso več hoteli odškodnin, pač pa zrak, ki bi ga lahko dihali; iz članka Rudija Podgornika: Proti anarhičnosti v slovenskem elektrogospodarstvu in proti nekritični ekologiji, Tribuna, Ljubljana, XXIX/80, št. 7 - 8, str. 5.
- 72 Gl. npr. II/3. odstavek Ustave SRS; 10. člen Zakona o združenem delu.
- 73 Tako dr. Milan Bartoš, gl. diskusijo v zborniku!
- 74 Zelo pogost argument, kadar se odloča o sredstvih za „neproduktivne namene“ – sem spadajo tako sredstva za varnost pri delu, za izobraževanje, študentski standard, družbena stanovanja, čistilne naprave kot tudi denar za „nerazredne“ projekte kot je npr. azil za zapuščene živali.
- 75 Tako Rudi Podgornik v intervjuju dr. Andreja Kirna: Boj za drugačno tehnologijo je izgubljen brez boja za novo družbo, toda tudi boj za novo družbo je izgubljen brez boja za drugačno tehnologijo, Tribuna, Ljubljana, XXIX/80, št. 14, str. 6 - 7. Podobno dr. Andrej Kirn: „Toda ekonomska učinkovitost je smiselna, če bo tudi ekološko učinkovita. Komu bo še potrebna ekonomska učinkovitost, če ob takšni proizvodnji ljudje ne bodo mogli živeti.“
- 76 Gl. op. 71.
- 77 Eden od načinov zagotavljanja sredstev je opredeljen v 21. členu republiškega zakona o izvajanju varstva in sicer se (za uresničevanje programa zdravstvenih storitev, ki so potrebne zaradi izpostavljenosti ljudi „tistim učinkom ionizirajočega sevanja, ki jih ni mogoče preprečiti z drugimi ukrepi.“) sredstva solidarnostno združujejo.
- 78 „Ne gre torej izhajati iz tega, da je plan državni instrument z močjo prisile na temelju ciljev, ki so rezultat v tehnokratskih kabinetih določenih „optimumov“ materialnega, ekonomskega razvoja družbe, ki pa se pozneje v praksi pokažejo kot zelo „neoptimalni“, ker stihijsko izzivajo nove in nepredvidene disproporce. Nasprotno, zares optimalen je lahko samo tisti plan, ki temelji na pravici delovnih ljudi, da – v skladu s svojimi življenjskimi potrebami in interesi – svobodno urejajo predvsem medsebojne družbenoekonomske in tekoče materiale in druge odnose, kakor tudi odnose, ki se tičejo razvoja družbe v celoti.“ Edvard Kardelj: O sistemu

OSTRZANO DOBRE JE



1980



Decembra lani je v zbirki Žepna knjiga izšla brošura srbskega novinarja in publicista Dragana Stefanovića, „Poljsko poletje 1980“. Cankarjeva založba, ki je delo objavila v okviru tega medzaložniškega projekta, je z izdajo gotovo naredila dobro potezo, saj gre za aktualno politično publicistiko, pravzaprav poročilo s kraja dogajanja samega, kar je na naših knjižnih policah dobrodošla redkost. Podobne knjige so se sicer že pojavljale (npr. o Češkoslovaški leta 1968) in vedno naletele na dober odziv publike, saj so pisane živo in v neposrednem stiku z dogajanjem in njihovimi subjekti, ter tako predstavljajo tudi svojevrsten zgodovinski dokument. Tokrat posebej preseneča hitrost izida knjige. Le-ta namreč obravnava poljsko dogajanje do sredine lanskega novembra, že mesec dni kasneje pa jo je bilo mogoče prebrati. Tako delo pravzaprav živi z dogodki in upajmo, da se je založniku njegova izdaja dobro obrestovala in da ne gre le za eno redkih belih vran, saj je dogodkov, ki bi zaslužili podobno pozornost in ki jih je mogoče predstaviti na živ in relativno poljuden način širokemu krogu bralcev na pretek. V nasprotju z vsakdanjim prebiranjem časnikarskih novic in komentarjev, ki so podvrženi logiki senzacionalizma in anarhije, take publikacije povprečnemu bralcu omogočajo celovitejšo, bolj poglobljeno in bolj kontinuirano razumevanje političnih procesov v modernih družbah. Časnikarska kontinuiteta je največkrat navidezna in dostikrat v nasprotju z notranjo logiko nekega velikega in pomembnega dogajanja, ki tako pomembno oblikuje zgodovino in razvoj.

Dragan Stefanović je zahvaljujoč naravi poklica, dober poznavalec Poljske, še posebej pa njenih najbolj burnih let. Kot novinar se je tam mudil leta 1956, leta 1970, 1976 in lansko leto, torej ravno takrat, ko je na Poljskem marsikaj viselo na nitki in ko so bile ustvarjene najpomembnejše ločnice poljske moderne zgodovine. V vseh teh letih je namreč prišlo do velikih delavskih nemirov, kot po pravilu zaradi relativno nepomembnega povoda (navadno zaradi zvišanja cen), zato pa s toliko pomembnejšimi vzroki in posledicami. Vsakič so se delavci uprli državi in njenemu aparatu, in vsakič so zahtevali pomembne spremembe v načinu vodenja notranje politike. Predvsem so zahtevali večjo demokratizacijo sistema še posebej pa delavnih odnosov, odnosov v neposrednem produkcijskem procesu. Poljski delavci so vedno zahtevali samoupravljanje, dobili pa prazne obljube o reformah, ki so se po začetnem zagonu izgubile v mrežah velike državne birokracije.

Ob kronologiji lanskeletnih dogodkov Stefanović tako mimgrede posega v bližnjo zgodovino ter navaja analogije, ki pričajo o neki notranji logiki političnih procesov v poljski družbi. Zgodovina sama tudi izraža poljski narodni značaj, ki se oblikuje ob nekaterih temeljnih vrednotah — posebej narodni neodvisnosti in demokraciji. Zgodovina Poljakom gotovo ni bila naklonjena, s tem v zvezi pa tudi ne geografski položaj Poljske, stisnjene med velika in agresivna „zrela“ naroda — Nemce in Ruse, v enakem položaju pa je tudi poljska cerkev: med protestanti in ortodoksi. Celoten tok zgodovine je torej izoblikoval poljski narod in njegov nacionalizem ter povezal poljsko katoliško cerkev z njenim ljudstvom ter jih hkrati ločil od sosedov. To dejstvo pomembno prispeva k razumevanju tudi lanskeletnih dogodkov, saj je bila neverjetna enotnost delavskega razreda Poljske tista, ki je odločila zmagovalca velike razredne bitke.

Korenine lanskeletnih dogodkov so torej v preteklosti, so mnogovrstne in hudo prepletene tako s celotno poljsko zgodovino kot z obdobjem po drugi svetovni vojni. Vse se je začelo že mnogo prej, prav tako pa tudi lanskeletni razredni spopad ni nastal ravno v avgustu. Stavke so trajale že od začetka poletja 1980. Stefanović pa nas opozarja predvsem na štrajk lubinskih delavcev, ki so postavili tudi politične zahteve ter tako napovedali, da se dogaja nekaj velikega ter da stavke ne bo mogoče končati z običajnimi pogajanjmi med stavkajočimi in predstavniki vlade. Seveda so masovni mediji obveščanja do konca avgusta, ko je bil podpisan znameniti gdanski sporazum, o vsem skupaj preprosto molčali in vtis je bil, kot da se nič ne dogaja. Vendar je samo v juniju in juliju stavkalo okoli 150 podjetij, stavke pa so se povečini končale na klasičen način: s sklenitvijo sporazuma o zvišanju plač. Drugače je bilo v Lubinu, velikem industrijskem središču na vzhodu države, kjer so delavci izvolili medtovarniški stavkovni odbor ter zahtevali, naj se vladni predstavniki pogajajo z njim kot s predstavnikom vseh stavkajočih delavcev Lubina. Poleg zahtev o zvišanju plač so stavkajoči zahtevali, naj vlada prizna pravico do stavke, naj odpusti direktorje nekaterih lubinskih podjetij ter da je treba razpustiti sindikalne organizacije v podjetjih. Še preden so se končale pogajanja med vlado in lubinskim medtovarniškim stavkovnim komitejem (dosegli so le sporazum o povečanju plač), je postalo jasno, da je stavkovno gibanje zajelo celo Poljsko. Oblasti dogajanja niso mogle več nadzorovati.

14. avgusta je stavkovno gibanje doseglo svoj vrhunec: začela se je splošna stavka v Gdanku, ki so se ji v nekaj dneh pridružila tudi druga obbaltiška mesta. Vse je bilo dokaj nenavadno in v nasprotju s prejšnjimi stavkovnimi leti ob Baltiku, ko je prišlo do hudih delavskih nemirov. Mesta so bila kot izumrla. Nihče ni delal, stal je mestni promet, zaprti so bili mnogi uradi in trgovine. Vsi delavci so bili kot običajno na svojih delovnih mestih, delal pa ni nihče. Delavci so zborovali za zaprtimi tovarniškimi vrati. V središču stavkovnega gibanja v ladjedelnici Lenin, ki ima 12.000 zaposlenih, so ustanovili medtovarniški stavkovni komite, ki so ga sestavljali predstavniki stavkajočih iz večine baltiških podjetij, imel pa je okoli 400 članov. Komite je neprestano zasedal in razglasil, da zastopa vse stavkajoče delavce Baltika in celotne Poljske. Predsedstvo komiteja je vodil Lech Walesa, 37 letni elektromehaničar, večkrat odpuščen z dela zaradi hujskanja ali sodelovanja v stavki, po decembrskih dogodkih leta 1970 zaprt, oče šestih otrok. Walesa je v ladjedelnico, ki jo je obkolil kordon milice, prišel naskrivaj, tako da je preskočil ograjo. Delavci so ga poznali že od prej, med njimi je bil zelo priljubljen in njegov prihod so stavkajoči burno pozdravili. Stavkovni komite je sestavil listino z 21 zahtevami „delodajalcem“, kot so delavci imenovali nasprotno stran-državno oblast. Med zahtevami je najpomembnejša tista, ki govori o obstoju novih, neodvisnih samoupravnih sindikatov Solidarnost.

Zmotno je mišljenje, da je zamisel o neodvisnih (od države ločenih) sindikatov nastala šele lansko poletje. Poljski delavci jih poznajo že od decembrskih dogodkov 1970 dalje, ideja pa izhaja iz takojimenovanega disidentskega kroga varšavskih intelektualcev ter je povezana z ustanovitvijo ilegalnega komiteja za obrambo delavcev — KOR po decembru 1970. (Med štirimi najvplivnejšimi ljudmi lanskeletnega stavkovnega gibanja je KOP najbrž predstavljal Andrzej Gwiazda, strojni inženir). Močnejši zamah je ilegalno sindikalno gibanje dobilo po delavskih nemirih leta 1976, ko so v podjetjih ustanovljali tajne sindikalne podružnice, medtovarniški sindikalni komite pa so izvolili v Gdanku leta 1978. Ilegalni sindikati so izdajali tudi glasilo „Rabotnik“, ki je tedensko izhajalo v 30.000 izvodih, kar priča o številčnosti tajnega gibanja. Tudi sicer Stefanović pravilno opozarja, da med Poljaki deluje vrsta ilegalnih organizacij (ob tem, da obstaja tudi več političnih strank ter znotraj njih več struj), ki s svojim delovanjem opravičujejo oznake od skrajne levice do profašističnih organizacij („Zveza za neodvisno Poljsko“) ter da izven posebnega tipa večstrankarskega sistema deluje še vrsta legalnih organizacij in društev, ki se ukvarjajo s politično dejavnostjo.

Mnoge od njih so navezane ali povezane s katoliško cerkvijo, npr. Klub katoliške inteligence ZIK, pravzaprav pa predstavljajo možno ali dejansko opozicijo poljski državi oblasti. Večina naprednih organizacij takega tipa (če ne kar vse) je seveda podprla stavkajoče, saj so bili njihovi interesi dejansko isti-težnja k demokratizaciji poljske cerkve, ki je stavkovno gibanje podprla ter odigrala pri vsem dogajanju veliko vlogo povezovalca vsega poljskega naroda ter hkrati pomirjevalca najradikalnejših znotraj stavkajočih (spominjamo se pozivov poljskega nadškofa Wieszinskega na umirjenost ipd.) Mogoče je reči, da je bila cerkev na dogodke nekoliko nepripravljena ter da se je prehudo zbal za usodopoljske neodvisnosti, saj je bila možnost zunanje vojaške intervencije na Poljsko zelo velika. V času stavke so duhovniki maševali in spovedovali (npr. ob Baltiku) kar na tovarniških dvoriščih in delovnih dvoranah. Pomena združevalne vloge cerkve so se dobro zavedali tudi stavkajoči, ki so dosegli prenos nedeljske maše po državnih radijskih postajah. Po drugi strani je cerkev spet pomagala stavkajočim materialno, saj so naprimer dali Lechu Walesi na razpolago udobno limuzino, znameniti bel mercedes, v katerem so se sindikalni voditelji tudi kasneje vozili na pogajanja z vlado ter obiskovali podjetja širom Poljske. Kot je povezava poljske cerkve s svojim narodom eden redkih tovrstnih primerov v svetu, je tudi tokratna povezanost cerkve s stavko gotovo izjemen primer v zgodovini delavskega gibanja. Redko je namreč, da je bila cerkev na strani delavcev tedaj, ko so le-ti bili svoje najpomembnejše razredne bitke.

Stefanović ob napetem prikazovanju dogajanj ter natančnem opisu pogajanj med predstavniki vlade in medtovarniškega stavkovnega odbora sproti posega tudi v ozadje ter bralca sproti seznanja z razmerami na Poljskem, predstavlja najpomembnejše politike dežele ter prikazuje tako vzroke za delavsko nezadovoljstvo. Tako opozarja, da so krize na Poljskem cikličnega značaja, predvsem gospodarske, le-tim pa obvezno sledijo politične napetosti in konflikti. Administrativno-etatično gospodarjenje in napačne ekonomske poteze glede investiranja in delitve narodnega dohodka so iz „poljske inačice japonskega modela“ ustvarile ekonomijo z globokimi protislovji ter na robu poloma, ki je do vrata zadolžena v tujini. (Nekateri neuradni viri navajajo, da ima Poljska več kot 30 milijard dolarjev zunanjih dolgov). Ob tem je še potrebno omeniti, da je Poljska deseta industrijska sila sveta, največji proizvajalec premoga na svetu ter da ima dolgo delavsko tradicijo in tradicionalno močno industrijo.

Avtor brošure seveda največ pozornosti posveča ustroju delavskega gibanja, njegovi organiziranosti ter ugotavlja, da je uspeh poljskih delavcev treba iskati v njihovi neverjetni enotnosti, hkrati pa v njihovi organizacijski sili — ilegalni sindikalni organizaciji. Stavke so bile odlično organizirane, celotno gibanje pa neverjetno disciplinirano. V celotnem času generalnega štrajka ob Baltiku ni bilo nobenega izgreda, v središču stavkovnega gibanja, ladjedelnici Lenin, niso našli niti ene izpraznjene steklenice vodke, razbito ni bilo nobeno steklo, delavci so se držali vseh delovnih predpisov. Teden dni po stavki je šef policije v Gdansk izjavil, da v teh dneh „celo kriminalci niso delovali“. Med stavkajoče so prihajale gledališke skupine ter igrale kar na tovarniških dvoriščih, simfonični orkester Gdanska je imel več koncertov v tovarnah, med stavkajočimi so se mudili filmski režiserji (npr. Andrzej Wajda), pisatelji itd., nihče od nastopajočih pa ni zahteval honorarja in nihče od gledalcev ni plačal vstopnine.“ To je bila ena največjih, najbolj množičnih, najbolj discipliniranih in najbolj organiziranih stavk, kar jih pomni naš stari kontinent.“

Poleg natančnega poteka pogajanj med stavkajočimi in predstavniki vlade daje posebno težo sicer skromni knjižici njeno zadnje poglavje, v katerem so objavljeni nekateri najpomembnejši dokumenti poljske delavske vstaje, med njimi pa tudi Gdanski sporazum in statut Neodvisne samouprave zveze sindikatov. Dokumentarno vrednost ima gotovo tudi opis pogajanj med „delodajalci“ in stavkajočimi delavci, ki sta jih vodila Mieczysław Jagielski, podpredsednik vlade in Lech Walesa.

Knjižica je pisana v reporterskem slogu ter zato zanimivo in relativno lahko branje. Za bolj poglobljene analize je ostalo še nekaj časa, toda že Stefanovičeva brošura nudi mnoge dobre iztočnice zanje. Hkrati je pisana še pod vplivom dogodkov, kar ji daje še poseben čar. Avtor je najbrž dosegel svoj skromni namen, prav tako pa tudi založba, saj je knjižica izšla v 8.000 izvodih (po 120 din) ter gotovo naletela na ugoden odziv javnosti, saj je poljske delavske nemire z veliko pozornostjo spremljal tudi naš delavski razred.

DEŽMAN BOŠTJAN

V prilogi vam pošiljam nekaj pesmi in upam, da so za nekaj, da bi jih objavili. (v Tribuni). Če pa so zanič, je ne vrzite stran, pač pa jih spravite, ker bodo prav prišle za 341. zvezek slovenskih pesnikov in pisateljev, se pravi moj četrti zvezek zbranih del, ki bo izšel v tisti znani zbirki pri Državni založbi. Ne bi rad, da bodo iskali moje tekste, kot jih sedaj, in zapravljajo dragoceni čas. Drugič pa, odrekam se kakršnega koli honorarja, nagrade, priznanja. Nasvidenje na straneh Tribune.

Goran Gluvić
Črtomirova 24
Ljubljana

SONG ZA NEKO ŠE NENAPISANO DRAMSKO DELO

*Sem bral knjige, sem bral veliko knjig,
in so mi pripovedovali, pripovedovali.
Ko sem bil še majhen, ko sem bil še otrok,
sva z očetom šla na sprehod.
Pa so pred lepo palačo stali neki strici,
z črnimi kovčki, s črnimi kravatami.
Kdo so to, sem vprašal očka, pa je rekel,
to so, dragi sinko, tovariši.
Povsod se pa govori, da so tovariši
v modrih oblekah, s potnim čelom;
kaj pa delajo ti tovariši?
O, delajo, delajo, sinko moj.
A ja, zakaj pa niso nič umazani,
saj si rekel, da so tovariši umazani,
ker se trudijo.
Sem bral knjige, sem bral veliko knjig,
in so mi pripovedovali, pripovedovali,
in očka je dodal,
ljudje se delijo na različne tovariše.*



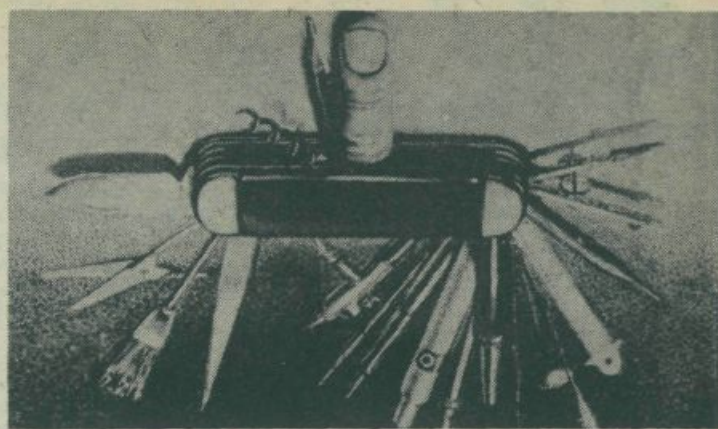
UVOD V IZVEDBO PROGRAMA

PARTIJA

*Igral sem šah s Stalinom.
Sepetali so, da moram predati partijo,
ker bom prav gotovo obsojen kot
imperialistični vohun.
Ni bilo lahko igrati s Stalinom.
Vseskozi je hodil nekam
in se vračal razjarjen. Ne vem, kam je hodil.
Priznati moram, da me je to njegovo
sprehajanje motilo.
Večkrat je ponavljal poteze,
čeprav je to proti šahovskim pravilom.
Medtem ko sem premišljeval,
je pripovedoval,
kako se v Sibiriji najugodnejše igra šah,
rekel je, da je tam ugodna klima.
Sekundanti so mi svetovali
da odigram napačno potezo.
Storil sem nasprotno.
Moji sekundanti so se neprestano
menjavali. Stalin je rekel, da je tako dobro.
Zame; seveda.
V končnici sem pridobil dve kvaliteti,
imel sem boljšo pozicijo.
Potem je Stalin spet odšel na svoj obhod.
Dolgo ga ni bilo. Rekli so mi,
da premišljuje, in da ve, kaj bo z mano.
Potem so zatrjevali, da sem opelel,
da bo Stalin izlekel neko neumnost
iz moje preteklosti.
Moja preteklost je bil šah in potem spet
šah.
Stalin se potem ni nikoli več vrnil.
Sporočili so mi, da je umrl.
V tej zmedi sem odšel v tujino,
kjer sem se udeležil medconskega
turnirja.
Sedaj igram simultanko s centralnim
komitejem VKP(b).*



GOLJUFANJE PRI NEVARNOSTIH JEDRSKE ENERGIJE: POZIV K AKCIJI



V zadnjih dvestih letih si je atomski establishment — industrija in vlada — prizadeval skriti pred javnostjo nevarnosti, vsebovane v jedrski energiji.

— Harold P. Green

Med vsemi birokracija i zveznih agencij je le-ta (birokracija Komisije za jedrsko energijo, AEC, in njenih naslednic) najbolj arogantna in zaničevalna do javnih koristi, kar se je pokazalo v izvršilnem povzetku (Executive Summary) Rasmussenovega poročila o varnosti reaktorja, ko je bila pripravljena popačiti dejstva, da bi se ujela s stališčem agencije.

— George B. Kistiakowsky

Očitno je, da sta ameriška zvezna birokracija in jedrska industrija četrta stoletja namerno goljufali javnost pri nevarnostih jedrske energije. 1,2 Izkazalo se je, da so sistematično prikrivali ali izkrivljali dejstva in usmerjali kalkulacije z namenom prikazati jedrsko energijo v ugodni luči. Tisto, kar so o nevarnostih jedrske energije odgovorni znanstveniki povedali javnosti — in včasih kongresu — je protislovno tistemu, kar so jim sugerirale njim razpoložljive informacije.

Znanstvena skupnost je odgovorna za to, da zagotovi, da se bodo takšni prekrški zoper znanstveno etiko in zoper zaupanje javnosti formalno priznali, kaznovali in da se jih v bodoče prepreči.

Nekaj takih stanovitnih, škandaloznih poskusov: — poskus, da bi se smrti zaradi nuklearnih nesreč prikazale javnosti kot nekaj normalnega, s tem, da so jih primerjali s smrtnimi zaradi bolj običajnih nesreč, pri čemer so izhajali samo iz „zgodnjih“ smrti, ignorirali ali zmanjševali pa so glavni učinek jedrskih nesreč, t.j. zapoznela rakava obolenja in genetske spremembe.

— uporaba psevdo — kvantitativnih statističnih verjetnosti, da bi prikazali, da je možnost resnejše jedrske nezgode zanemarljivo majhna.

Glavni primeri takšnih zlorab se najdejo v varnostni študiji jedrskega reaktorja, ki ga je pripravila Komisija za jedrsko energijo leta 1975.³

Uporaba študije z namenom varanja javnosti se je začela 13. januarja 1974 na državni tiskovni konferenci, na kateri so znanstveniki — administratorji AEC enačili pričakovane posledice jedrske nesreče s tistimi ob veliki letalski nesreči, možnost, da bo do jedrske nesreče prišlo pa so imeli za enako verjetno kot možnost, da bi bil nekdo ubit od padlega meteorja ali pa da bi ga pičila strupena kača, medtem ko bi prečkal prometno ulico v Washingtonu.

Predsednik Komisije za atomsko energijo je pred Državnim novinarskim združenjem 21. januarja 1974 izjavil, da bili stopitev jedra v jedrskem reaktorju nevarnost velika nesreča, kot nekateri mislijo. „Deset dni kasneje je na seji Združenega komiteja za atomsko energijo (JCAE) spet podcenjeval posledice jedrske nesreče: „Študija je po kazala, da nesreča zaradi stopitve atomskega jedra ne bi bila nenavadno velika.“

16. maja 1974 sta direktor študije in predsednik AEC izjavila (na avdienci pri JCAE), da so glavni zaključki študije v tem, da so nevarnosti pred in od jedrskih nesreč minimalne, in da so najbolj verjetne posledice takih nesreč „rečej zmerne, pravzaprav nič večje kot posledice drugih nesreč, npr. požarov in letalskih trčenj.“

V tem stilu so bile tudi dane izjave za tisk in pa pričevanje pred kongresom v avgustu in oktobru 1975, to je študija tudi formalno izšla. Ne v izjavah in ne v publikaciji pa ni bilo omenjeno, da so izračuni o posledicah jedrske nesreče nastali izključno na podlagi števila zgodnjih smrtnosti: zapozneli zdravstveni učinki so bili ignorirani.

Ravno tako se ni upoštevalo:

— da so bile nevarnosti zaradi radioaktivne izpostavitvenosti znane iz eksperimentov med II. svetovno vojno in iz laboratorijskih poskusov v pristojnosti AEC;

— da je Bernard Pasternack, svetovalec AEC pri ocenjevanju žrtev za primer reaktorske nesreče, že leta 1964 postavil vprašanje: „Ali se ne bi moglo upoštevati tudi zapoznelih učinkov radioaktivnega sevanja?“

— da sem v avdienci pri JCAE (24. januarja in 28. marca 1974) in tudi prej v osebnih razgovorih z vodilnimi uslužbenci AEC in z znanstveniki, ki so izdelali študijo, protestiral proti zlorabi še nedokončane študije, predvsem pa proti neprimerni uporabi zgolj zgodnjih smrtnosti za prikaz posledic možne reaktorske nesreče.^{4,5}

— da je študijo kritično ocenilo še mnogo drugih ljudi, med njimi tudi ljudje iz samega AEC.

Nekaj tednov po izidu študije je njen direktor izjavil pred kongresom, da bodo odgovorne kritike upoštevane, vendar niso bile. Še več, kljub zahtevam kongresa jim niso bile izročene kopije študije. Študija je bila torej nerecenzirana uporabljena za to, da je kongres obnovil Price-Andersonov zakon, ki zagotavlja jamstvo države za zavarovanje odgovornosti jedrske industrije.

Leta 1974 je izšel povzetek študije, ki je bil kritiziran ravno zaradi poudarjanja zgolj zgodnjih smrtnosti. Izvršilni povzetek (Executive Summary), kot naslednik povzetka, je izšel 14 mesecev kasneje in je vseboval iste zavajajoče podatke. Ta povzetek je pomemben predvsem zato, ker je nastal iz študije, ki je imela čez 2400 strani, in ker je bil množično in brezplačno razdeljen med prebivalstvo (študija je v končni obliki stala 200 dolarjev).

Grafi in tabele, na katerih so bili primerjani podatki o pričakovani smrtnosti zaradi jedrskih nesreč in

tisti, zaradi drugih nesreč (neravnih ali povzročenih po človeku), so bili razporejeni na enako, da bi lahko samo skrupulozen bralec opomel, da vsebujejo samo podatke o zgodnjih smrtnostih. O zapoznelih učinkih je bilo v povzetku rečeno:

„Napoveduje se, da bo število genetičnih defektov in zapoznelih smrti zaradi raka manjše od normalne smrtnosti zaradi teh bolezni. Celotno v primerih večjih jedrskih nesreč bi bilo težko ločiti majhno povečanje teh bolezni od njihove normalne pojavnosti...“

Bolezen ščitnice, ki bi lahko bila posledica jedrske nesreče..., je lahko zdravljena z medicinskimi postopki in ima le redko resnejše posledice. Pri večini nesreč bi bilo število povzročenih oteklina manjše od njihove naravne pojavnostne stopnje: v primeru večjih nesreč (za katere pa je malo verjetno, da bo do njih prišlo), pa bi bilo število povzročenih enakomerno. „...“

Nasprotno trditvi, da ima rak ščitnice (leporečno imenovan „bolezen ščitnice“), le redko resnejše posledice, kaže študija, da so raziskovalci vedeli, da približno ena tretjina takšnih oteklina postane — maligna; da je deset odstotkov od teh smrtnih; da je pri tem lahko prizadetih na stotine tisoč ljudi. Morali bi tudi vedeti, da pravočasno odkritje raka na ščitnici med množico ljudi ni ne preprosto ne poceni in tudi ne gotovo; da so najbolj učinkoviti „medicinski postopki“ za zdravljenje raka na ščitnici, o katerih se v povzetku piše s takim zaupanjem, kirurški posegi, ki niso tako zanesljivi.

Izvršilni povzetek zaključuje:

„Izvršilni povzetek študije izhaja, da so nevarnosti za prebivalstvo, izhajajoče iz potencialnih nuklearnih nesreč, komparativno majhne... Napoveduje se, da možne posledice možnih reaktorskih nesreč ne bodo nič večje — v mnogih primerih celo manjše — kot posledice najedrskih nesreč.“

Da je ta trditve slepila, je očitno. Podatki iz študije, katere se je zmožalo, kažejo, da bi tudi jedrska nesreča, ki bi zahtevala samo nekaj smrtnih žrtev, lahko skupaj zahtevala veliko več smrti kot vse naravne ali od človeka povzročene katastrofe v vsej zgodovini ZDA.⁶

Najhujša nesreča (po izračunih)

Avtorji študije vedo, da v njej prikazana najhujša nesreča ni res najhujša, kot jo je možno pričakovati glede na okoliščine, ki so jih opazovali v nekaterih krajih, kjer stojijo jedrski reaktorji. Zavedajo se tudi, da možnost, da pride do najhujše nesreče, ni tako oddaljena, kot so to prikazali v študiji.⁸

Celo „Science“ je nekritično objavila tabelo, v kateri je bila primerjana smrtnost zaradi jedrske nesreče s smrtnostjo zaradi drugih nesreč.⁸ V „Science“ je bila tudi navedba trditve direktorja študije o „spodnji meji“, kar pomeni stalitev reaktorskega jedra ob hkratni odpovedi vseh varnostnih sistemov in ob najslabših vremenskih pogojih. Po študiji, bi to lahko povzročilo približno 2300 smrti, pri čemer pa se ne upošteva, da so to samo zgodnje smrti in da tudi nesreča ni najhujša možna, ampak samo najhujša po izračunih, in da pri izračunavanju števila žrtev niso bili upoštevani (kljub zagotovilom direktorja študije) najslabši vremenski pogoji.

Na pobudo predstavnika Morris K. Udalla je Komisija za jedrsko zakonodajo (Nuclear Regulatory Commission, NRC) ad hoc ustanovila telo za pregled študije o varnosti reaktorja. Na osnovi odkritij te skupine ljudi, je NRC 19. januarja 1979 sprejela stališče, da komisija:

— meni, da ocenitev nevarnosti reaktorskih nesreč ni zanesljiva

— da preklicuje kakršnokoli eksplicitno ali implicitno odobritev izvršilnega povzetka... nekakovostnega opisovalca študije, ki je napačno uporabil („misuse“) v razpravi o nevarnostih jedrskih rizikov.

— da kognitivne kritike niso bile vzete na znanje ali pa se jih je obšlo in da je na splošno odziv na kritike bil slabši, kot bi moral biti.

Kljub temu je pregledna skupina bila v mnogih stvareh preveč velikodušna in ni nikjer v večji meri nakazala da je izvršilni povzetek zavajal in goljufal. Pregledna skupina je ugotovila, da so mnoge izračunane verjetnosti „subjektivne“, točnost izračunanih verjetnosti ni taka, kot se je zahtevalo, analize niso popolne zaradi pomanjkanja podatkov in zaradi izumov in uporabe napačnih statističnih metod, glavna slabost pa je uporaba nekaterih metodoloških in statističnih domnev, ki niso več verodostojni. Kljub temu je pregledna skupina označila študijo kot „vestno in pošteno trzevanje, da bi uporabili metodo fault-tree/event tree tudi pri tako kompleksnem sistemu, kot je jedrska nesreča.“

Ta zadnja trditve se nanaša torej samo na analizo o izpustu reaktorja in posledični sprostitvi radioaktivnosti. Ker pa so jo na široko citirali izrgano iz konteksta, so ljudje dobili napačno predstavo, da je študija ocenjena kot „vestno in pošteno prizadevanje“ v širšem smislu, kar pa pregledniki niso hoteli.^{9,10}

Niti pogodbena najete znanstvenike niti znanstvenike, uslužbence AEC, ne moremo imeti za naivne. Tako ne moremo drugače kot zaključiti, da so vedeli, da so z izvršilnim povzetkom in s svojimi zagotavljanji pred kongresom naslikali zavajajočo podobo glede nevarnosti možnih reaktorskih nesreč.

Znanstveniki, ki so zagotavljali, da stalitev jedra ni velika nesreča, so morali vedeti za oceno v študiji, ki pravi da bi bil v enem primeru od desetih stalitev jedra radioaktivni izpust v okolico dovolj velik, da bi

povzročil maksimalne posledice, odvisne samo od števila okoliškega prebivalstva in vremenskih razmer. Možnost maksimalnega izpusta radioaktivnosti v primeru stalitve jedra dokazuje neodgovornost in zavajalnost njihove trditve.

Ko se je začelo pripravljati na študijo, se je zahtevalo, naj bi bila izvedena na Tehnološkem inštitutu v Massachusettsu, (MIT) ki je „neodvisen“ od AEC. Ker je bil vodja MIT-ovega strojnega oddelka imenovan za direktorja študije, študija pa se je vršila na sedežu AEC v Georgetownu, Maryland, je bilo njegovo vodenje le delno, tako da so proces dejansko vodili in nadzirali dolgoletni uslužbenci AEC. Na podlagi dokumentov, ki jih je AEC morala dati na vpogled Združenju zaskrbljenih znanstvenikov (Union of Concerned Scientists) na podlagi zakona o svobodnem informiranju (Freedom of Information Act), je „Science“ 1977. leta zaključila, da obstaja dvom v neodvisnosti študije in v objektivnosti njenega direktorja.¹¹

Čeprav je bilo uradno stališče NRC iz 19. januarja 1979, „da bo izvedena potrebna korektivna akcija“, so člani pregledne skupine pri komentiranju svojih odnosov z uslužbenci NRC-ja izjavili, da je „del oseba stal na poziciji obrambe, nekateri pa celo „obleganja“. „Ko izverno to,“ se vprašajo, ali bo korektivna akcija, izvedena s strani samih uslužbencev NRC-ja, zadostovala.“

Danes se nadaljuje z dragimi jedrskimi informacijskimi centri (Nuclear Information Centers), v katerih se prikazujejo do podrobnosti izdelani in čisto avtomatizirani, avdio-visualni programi za odnose z javnostjo (public relations programs). K tem centrom usmerjajo avtomobiliste znaki ob avtocesti, ki so istega formata kot prometni znaki. Večina informacij, ki jih rutinsko prikazujejo v teh centrih, je lažna. Sugerira se, da obstajajo ali so imanentni procesi ponovnega predelovanja, odlaganja in oplajanja radioaktivnih odpadkov, da je največ radioaktivnih odpadkov v klinični in eksperimentalni medicini in da bo reaktorska lupina zadržala kakršnokoli radioaktivno onesnaženje okolja v primeru kakršnekoli jedrske nesreče, ki si jo je mogoče zamisliti.

V teh centrih uporabljajo tudi zagotovila iz študije o zanemarljivih tiskih jedrskih nesreč, kot da ta zagotovila ne bi bila nikdar uradno zaničana. Včasih so celo poljubno razširjena do trditve, da je npr. manj možno, da bo nekdo poškodovan zaradi radiacije iz jedrskega reaktorja kot pa zaradi radiacije od zvezdne eksplozije. Ti centri so žalostni primeri kontinuiranih promulgiranih prizadevanj, da bi zameglili znanstveni ugotovljene nevarnosti jedrske energije.

Problem ni samo varnost jedrske energije: problem je tudi v neetični in politični izrabi znanosti. Javnosti in kongresu je bila zanikana pravica do resnice o nevarnostih uporabe jedrske energije. Zaupanje javnosti v integriteto in objektivnost znanosti je oslabevalo. V današnjem temnozaupnem svetu je bistveno, da se to izgubljen zaupanje obnovi.

Naravna vloga znanosti pri pomembnih javnih odločitvah. Če na te odločitve vplivajo popačena znanstvena dejstva in pritisk na javnost, potem zloraba zaupanja javnosti ne more iti mimo samo s tiho seznanjenostjo in profesionalnim omalovaževanjem. Ponavljanje takih zlorab bo v prihodnosti preprečeno samo s tem, da se bo o njih javno razpravljalo, da bodo odgovorni kaznovani in da se ustvari obramba pred njimi. Skupnost znanstvenikov ima posebno odgovornost, da se bodo zgoraj naštetih akcij zares začele.

1. To je kondenzacija članka B.L. Welch, „Nuclear Power Risks: A Challenge to the Credibility of Science“, International Journal of Health Services, 10 : 1 (1980), 5—36.

Zaradi kratkosti večina dokumentacije tukaj ni ponovljena.

2. Izjava D. L. Forda pred Komitejem za notranje zadeve, Subkomiteja za energijo in okolje, 95. kongres, 2. seja, Zakon o lokaciji in izdajanju dovoljenj za jedrsko energijo (Nuclear Siting and Licensing Act), 1978. 3. del, 53-58, 201-306.

3. U. S. Nuclear Regulatory Commission, Reactor Safety Study: An Assessment of Accident Risks in U. S. Commercial Nuclear Power Plants, NUREG-75/014; WASH-1400 (Washington, D. C.: NRC, October 1975).

4. Kritiziral sem tudi, da javnost ni zvedela za pomanjkanje podatkov pri pripravi študije, za neprimernost statistične domneve, za pomanjkanje upoštevanja preproste dejavnosti, če človeških napak, za nezmožnost vnaprej predvideti vse možne posledice nesreče in za ogromno negotovost izračunanih rizikov.

5. Ko sem v januarju 1977 postavil pod vprašaj ustaljeno prakso ignoriranja ali podcenjevanja zapoznelih učinkov jedrskih nesreč, mi je vodja raziskave o varnosti jedrskega reaktorja odgovoril: „Število žrtev ob nesreči je edino, kar zanima javnost.“

6. Podatki iz študije kažejo v obdobju 30-ih let po jedrski nesreči:

— Reaktorska nesreča, ki je povzročila manj kot eno zgodnjo smrt, bi lahko povzročila nič manj kot 30.000 nemalighnih in 13.600 malignih novotvorb na ščitnici in 5.000 smrti zaradi raka. To pa je več smrti, kot jih je povzročila najhujši ameriški hurikan; petkrat več kot vseh zabeleženih potresih v Ameriki; trikrat več kot vseh ameriške popustitve jezov skupaj; trikrat več smrti kot najhujša nuklearna eksplozija na svetu.

— Reaktorska nesreča, ki je povzročila 110 zgodnjih smrti, bi lahko povzročila 70.000 nemalighnih in 31.500 malignih novotvorb na ščitnici in 14.000 smrti zaradi raka. Zadnja številka pomeni osemkrat več smrti, kot so jih povzročile vse ameriške letalske nesreče v enem letu.

— Po izračunih najhujša možna jedrska nesreča bi po 3.300 zgodnjih smrtih in 45.000 primerih zgodnje radiacijske bolezni lahko povzročila 250.000 novotvorb na ščitnici in 45.000 smrti zaradi raka. Ta številka pa pomeni približno število žrtev avtomobilskih nesreč v enem letu v Ameriki ali pa število ameriških izgub v vietnamski vojni.

7. Npr.:

— Omenjena najhujša možna nesreča vključuje izpostavljenost 10 do 15 milijonov ljudi, pri izračunavanju smrtnosti pa je bilo upoštevanih le 10 milijonov.

— Zgornja meja verjetnosti stalitve reaktorskega jedra je bila ocenjena kot 1:3.333 na reaktor na leto. Toda izračuni nevarnosti so jo arbitrarno ocenili kot 1:20.000 na reaktor na leto.

— Študija je ugotovila, da intenzivno zdravljenje, ki bi bilo bistveno za preživetje mnogih ljudi, obolenih za zgodnjo radiacijsko boleznijo, ne obstoji niti za primer manjše jedrske nesreče in da tudi ni dobro načrtovano. Kljub temu se je pri izračunavanju smrtnosti izhajalo iz domneve, da je tako zdravljenje za priložico.

— Število smrti je bilo zgolj povprečje prikazovane števila smrti ob obstoječih 100 reaktorjih na 68 lokacijah po vsej državi; številke na podlagi katerih je bilo izračunano povprečje, pa so včasih variirale za več kot faktor 250.

— Vremenski podatki so bili zbrani za določene reaktorske lokacije, pri čemer je bilo selektivno izbrano le eno leto. Celotno v okviru tega leta se ni poskušalo seznaniti z najslabšim vremenom, čeprav vemo, da je število smrti nad reaktorsko nesrečo zelo odvisno od vremenskih razmer.

— Izračuni števila smrti so izhajali iz domneve, da bo izvedena evakuacija, katere model pa ni primeren tudi za večje populacijske centre; vemo pa, da pod določenimi pogoji lahko mesto pretrpi več izgub zaradi jedrske nesreče reaktorja, oddaljenega 20 do 30 milj od mesta, kot pa zaradi jedrske nesreče reaktorja v mestu samem.

— Izračuni o številu smrti so temeljili na domnevi, da bo evakuacija nujna samo v loku 45-ih stopinj v oddaljenosti 5 — 25 milj od reaktorja; da bo evakuacija nerealistično hitra; da veter ne bo odsekano spremenil smeri.

— Uporaba domneve, da sta izpostavljenost prebivalstva in vremenske razmere statistično neodvisni, je pripeljala do ugotovitve o zelo majhni verjetnosti nesreče z najhujšimi posledicami.

— Študija je domnevala o zapoznelih bioloških učinkih radioaktivnega sevanja ni upoštevala vseh profesionalnih mnenj (konzervativnih).

— Ocene nevarnosti temeljijo na domnevi o zanemarljivo majhnih doprinosih različnih pojavov k celotnemu obratovanju reaktorja (npr. požarov, povodnj, potresov, tornadov, hurikanov, izpada energije, človeških napak, običajnih napak, pomanjkljivosti v reaktorskem designu, nasilnih dejanjih).

8. Science, „Nuclear Safety: Calculating the Odds of Disaster“, 185 (1974), 838.

9. F. von Hippel, trditve pred Podkomitejem za energijo in okolje, 96. kongres, 1. seja, Reactor Safety Study Review (26. februar 1979), 199-209.

10. Predsednik preglednega zbora je označil študijo kot „veliko, vestno in pošteno delo“, medtem ko je dopustil, da je bil izvršilni povzetek „uporabljen kot politični instrument.“ Gl. Harold Lewis, statement, Reactor Safety Study Review, 30-33, 41-45, 123-128.

11. Zaključeno je bilo, da AEC izbrala direktorja študije „ne samo zaradi njegovega tehničnega znanja, temveč tudi zaradi tega, ker ga je imela za „prijatelja“ jedrske energije... Osebe, določene za izdelavo študije, je bilo očitno slabo izolirano pred birokratskimi pritiski, ki so lahko ogrozili integriteto raziskovalnega projekta... Očitno je, da so bile atmosfera in okoliščine, v katerih se je vršilo raziskovanje, vse prej kot prispevajoče k nepristranskosti študije.“ Science, „Reactor Safety Independence of Rasmussen Study Doubt“, 197 (1977), 29.

Citirana je bila tudi izjava direktorja študije v njegovi korespondenci z AEC-jem, da bo „občutljiva narava te študije zahtevala pazljivo kontrolo vseh informacij, ki se bodo uradno izdajale javnosti“; in trditve iz enega od memorandumov AEC-ja: „Mi imamo vlogo... pomagati s tonom, zanesljivostjo in nastopom.“ Ocenjeno je bilo, „da je iz dokumentov AEC-ja očitno, da je nekaj uslužbencev, ki jih so delali študijo, bilo dovzetnih za delstvo, da bi njihovi zaključki lahko spodbudili zaupanje javnosti v jedrsko energijo.“

Naveden je bil tudi memorandum, ki je izražal zaskrbljenost: „Dejstva morda ne bodo podpirala naših predpostavljanih zaključkov... Naša študija mora prikazati, da so A-E (architect-engineer), lastnik dovoljenja, prodajalec in AEC opravili delo tako..., da so zagotovili varnost in zanesljivost... Kakšne so informacije, ki jih moramo zbrati, da bomo podprli takšne zaključke?... Informacije, kakršne želimo, morajo... služiti temu, da se bo zaupalo AEC — ju kot organu, ki zagotavlja visoko kvaliteto varnostno prakso; ne smejo torej porajati vprašanj, na katera ne bi bilo mogoče odgovoriti.“

Prevedeno iz „The Bulletin of the Atomic Scientists“, Chicago, 1980 Vol., N. str. 50 — 64.

Prevedla Mateja Mahnič

ŠKUC

AITON JURETA POTOKARJA

je enaindvajseta knjiga Škucove založbe /letnica 1980 je seveda blef, saj je knjiga zagledala temo knjižnih polic šele pred dobrim mesecem dni/!

aiton Jureta Potokarja
je navezanost na neko deželo, katere resničnost, surova vsakdanjost, se preobleče v zaljubljeno pesniško govorico — in izgubi stik sama s sabo: tako ostane sled neodkritega, nečesa česar ni... melanholija;

aiton Jureta Potokarja
prav zaradi tega izgubi svojo trdnost, „moja trdnost ni prava trdnost“ pravi stran 111, in plane v usodo človeka, njegovo razklanost in notranjo stisko: usojena samotnost metalca nožev, samega na robu...

aiton Jureta Potokarja
se tako hote izčrpava v iskriju ločnice, prelomne točke, velikega razočaranja: življenja, ljubezni, dežele, človeka, njegove usode,...

aiton Jureta Potokarja
pa vendar, kljub vzpostavljanju tega robu in poigravanju z njim, ne posega v mejna področja svoje problematike: njegova govorica je sicer izglajena, izdelana in dodelana (čeprav seveda z nekaterimi izjemami) — a to je govorica varnosti in oddaljenosti, ki celo znotraj svojih okvirov ostaja na zlati sredini, ki je sicer zlata, pa kaj več kot to?

aiton Jureta Potokarja
se potem posveti ljubezni s strastjo utapljajočega se, a Penelopa mojih dni utone v času, ki je izginitev in izbris: ta čas je gibalo in konstanta zbirke, je osnova njene razboljenosti:
— razboljenost, ker nas „čas krči in razteza“;
— razboljenost vedočega, ki mu poprejšnje ne-vedenje pomeni srečo; — razboljenost samote, ki jo čas določa;
— razboljenost zaradi nemoči:

aiton Jureta Potokarja
pa te nemoči ne more preseči, ker je njegova pasivnost obenem tudi njegova varnost: tako ostaja na svoji poziciji mazohističnega obžalovanja samega sebe — edino sprejemljivo rešitev najde v stvaritvi in begu v svoj lastni svet:

aiton Jureta Potokarja
pa tudi v tem svetu sonca in ženske ne odkrije krasnega novega sveta, ker zgodovino lahko posiliš in ji narediš otroka, ne moreš pa sedanjosti: skozi svoj govor samote in razdvojenosti razkrije tisto, o čemer naj ne bi bilo besedi — idiličnost sveta se poruši prav zaradi svoje idilične zgradbe;

aiton Jureta Potokarja
se tu prelamlja, ustraši se morebitnega koraka naprej, koraka več iz svojega varnega zavetja in se umakne nazaj v svojo samoto, nemir in notranjo stisko: lepota konj ni nič več in nič manj kot lepota konj;

aiton Jureta Potokarja
tako na določen način niha med usodo enega in usodo vseh: „drhtimo kot utrjeni konji po gospodarjevi dirki“
— a kdaj bomo začeli špilati svoj lasten špil, kdaj bomo začeli dirkati v svoji lastni dirki?

aiton Jureta Potokarja
m.hribar

ŠKUC, KNJIGA IN UŽITEK

(Jadran Sterle: Pisma iz Havane; Škucov literarni zbornik)

Morala bi biti prijetna dolžnost ali celo slavnostna priložnost pisati o dogodku, ki je izjemen tako po svoji redkosti kot tudi po pomembnosti. Ta nenavadni imperativ pa izjavlja svojo nemoč vsaj na dveh nivojih — prvi se drži redkosti, drugi pa pomembnosti.

In če se da hibo prvega odkriti že na formalnem nivoju — namreč, da bi bila prijetnost in slavnost največja tedaj, ko bi se dogodek sploh ne bil zgodil, pa je hiba drugega dosti bolj skrita in vprašljiva vsaj do tedaj, ko se ne razjasni pomembnost konkretnega dogodka. Tako je torej treba izdati, da se govori o treh novih Škucovih knjigah, ki so pod krinko letnice 1980 zagledale brezizhodnost svojega eksistenciranja šele pred kakim mesecem — porod torej, ki je zaradi svoje zapoznelosti omogočil svojim ocenjevalcem izgovor za prav tak zapoznel porod ocen. Upati je, da bodo vsaj kupci rojevali hitreje. Treba je izdati vsaj še imena ter starše teh treh novorojencev, pri čemer bosta prva dva deležna zdravniškega pregleda že kar v okviru pričujočega prispevka, tretjega pa bo krstil stanovski kolega nekoliko nižje. Gre za Pisma iz Havane, očeta Jadrana Sterleta, Škucov literarni zbornik, plod svobodne ljubezni številnih mladih očetov in mater ter za prvo-rojenca z imenom Aiton, Jureta Potokarja. Za mater-nico je služila Škucova založniška komisija, umetno hranjena s strani Kulturne skupnosti Slovenije, porodne klešče (ali celo nož) pa je vihrel tiskar Jože Povše. Seveda je treba omeniti še vir, ki je avtorja tega zapisa oborožil s porodniško terminologijo, saj bi mu bilo drugače onemogočeno konsekvantno zaključiti ta prvi odstavek. Tako in še bolj radikalno šolo še nikoli slišane izrazoslovja nudi trenutno Meščansko gledališče iz Ljubljane z igrirke dramatičarke Mar O'Malley, Mili bog v nebesih, ki je hkrati del slovenskega izobraževalnega programa predzakonskega svetovanja.

Na začetku drugega odstavka je potrebno narediti salto mortale, ki pa ima, v tem primeru in v primeru literature sploh, to prednost za svojega avtorja, da v nasprotju s podobnim podvigom pri izvajanju telovadnih veščin, ta (avtor) ostane nepoškodovan, publika pa si kaj lahko zlomi zvedavi vrat. Avtor bo namreč povezal preteklost (začetek) tega zapisa s prihodnostjo kar tako, kar bo porodilo nekaj paradoksov.

Prav lahko se zgodi, da redkost — ki v zadnjem Škucovem obdobju izdajanja dosega stopnjo „enkrat na leto“, in torej omogoča še znosno stopnjo prijetnosti in slavnosti, že v kratkem ne doseže tiste stopnje, ko bi „prijetnost in slavnost“ postali neznosno intenzivni.

Če se nekoliko uredimo:

1. Opravičilo in potrđilo za tako predpostavko se da po vsej verjetnosti najti neke v nadaljevanju teksta.
2. Prijetnost in slavnost sta pod navednicami zato, da se izpostavi dialektičnost atributa neznosnosti, ki obema pojmovoma vsiljuje stalno preskakanje v svoje nasprotje — neprijetnost in neslavnost.

Na tem mestu se je potrebno vsaj nekoliko približati naši empiriji in se vprašati: Kdo bi bil tisti, ki bi iz te „dialektične“ polarnosti črpal pozitivno (zadovoljstvo), in kdo tisti, ki bi trpel bolečine negativnega (nezadovoljstva). Vprašanje črpa svojo moč seveda iz prepričanja (naivnega), ki v družbi že vnaprej vidi črne sile satanizma in nedolžne božje služabnike. V tem primeru bi torej obdal nekdo, ki bi stremel po tem, da bi Škucova izdajateljska dejavnost zamrla, ter nekdo, ki bi po drugi strani tako dejavnost organsko potreboval. Seveda si ne delam iluzije, da ne obstajajo patološki posamezniki, ki so jim želje po ukinitvi hrana lastne boleznosti, toda tovrstna Škucova dejavnost je tokom svojega delovanja tako globoko posegla v sistem institucije, da je vsaj na videz stopila pod radodarno okrilje njenega napuščja. Na tej britvi je treba iskati eksistenco celotne Škucove dejavnosti, v nekakšnem neuradnem sporazumu, ki Škucu omogoča kljub njegovi neinstitucionalni nastojenosti določeno mero družbene varnosti — istočasno pa neuradnost te pogodbe stalno opominja na nezanesljivost takega varovanja, češ: v tvojem interesu je, da ne rušiš temeljev ostrešja, ki te varuje, saj ti sicer prav lahko padle na glavo cegle. Tako je torej jasno, da je ta streha pogoj Škucove eksistence, s tem pa je Škuc sam eden od stebrov tega ostrešja, se pravi, da je člen (pa čeprav šibak) institucije, ne glede na to, da se deklarativno in programsko od nje distancira. In dejansko ne vem za nobeno slovensko institucijo — razen časopisa Pavlihe —, ki bi kako posebno napadala Škucovo književno proizvodnjo, kar je seveda tudi dokaz, da te knjige v ničemer ne prebijajo institucionalnih okvirov.

To pa po drugi strani spet pomeni, da je tudi prepričanje o obstoju nekoga, ki bi organsko potreboval tovrstno Škucovo dejavnost, plod naivnih predpostavk. Seveda tudi tu obstajajo patološki posamezniki, ki hranijo svojo blaznost z zadovoljstvom ob delu v Škucu. Toda taisti že prej omenjeni sistem institucije, ki se je že izkazal v „pozitivni“ luči zaščitnika, v tem primeru onemogoča, da bi se blaznost s posameznikov znotraj Škucove prenesla tudi na množico, ki jim je dejavnost Škuca namenjena. Taki učinki patronažne roke institucije nad Škucem se kažejo v teh trenutno razvidnih posledicah.

Škucove knjige se slabo prodajajo. Seveda se za to dejstvo lahko najde kup vzrokov — od slabe reklame do ekonomske krize. Kolikor tak ugovor še drži za relativno slabo reklamo in zaradi nizke cene knjig, malo manj drži za ekonomsko krizo, ki naj bi zmanjšala kupno moč; po drugi strani tudi ta dva možna vzroka samo potrjujeta ujetost Škuca v okvir institucije. S svojo produkcijo se torej utaplja v poplavi komercialno mnogo bolj uspešnih izdelkov ostalih založb. Znotraj tega kroga potegne krajši konec tudi pri zbiranju tekstov — avtorji znotraj podobnega izbirajo založbe, ki jih vsaj delno finančno stimulirajo. To velja seveda za vsaj delno uveljavljene avtorje, ki lahko upajo na izdajo svojih del kljub krčenju programov. Vedno pa ostane odprto vprašanje „mladih“ neuveljavljenih avtorjev, o katerih se vse pogostejše sliši, da stojijo pred zaprtimi vrati, da nimajo kje objavljati, da si ne upajo niti upati na knjižno izdajo. Take tožbe, če jim je verjeti, so v kričnem protislovju s položajem v Škucu, kjer so v ta namen pripravljeni predati prazni. Spet lahko nazivamo nekaj vzrokov.

1. Zaradi že ekspliciranega ambivalentnega položaja Škuca, odražajočega se tudi v založniških produktih, se širi nezaupanje. Avtorji raje čakajo na boljše čase. Ta možnost se seveda brati z že omenjeno (upravičeno) željo po finančni stimulaciji. V tem primeru bi bilo krog mogoče presekati na dva načina:

a) da se Škuc totalno izvije izpod patronaže institucije, kar je seveda prepovedan in za Škuc nemogoč maneuver,

b) da se konsekvantno institucionalizira in začne na dovolj visokem komercialnem nivoju konkurirati ostalim založbam.

2. Sploh ne obstaja taka literatura (teorija), ki bi jo bilo mogoče publicirati v Škucu. Natančneje bi to pomenilo, da so vsaj delno uveljavljeni avtorji pač tam, kjer so, v okriljih velikih založb (kolikor so), „mladi“ in neuveljavljeni pa se izčrpajo po raznih mladinskih revijah in podlistkih ter, kolikor pa še ostane, v Škucu.

Ne da bi se vpisoval med aristotelike, se mi zdi, da je resnica podložena z obema nastavkoma, kot tudi oba nastavka zarisujeta v svoji idealnosti dve mejni možnosti.

In v tem okviru je verjetno tudi potrebno brati zadnji založniški podvig. Izbrati med tistim, iz česar se je izbirati dalo, ni pomenilo izbrati dela, ki najbolj revolucionirajo obstoječe okove, temveč taka, ki znotraj teh okov izpolnjujejo nek uveljavljeni kvalitetni nivo. Znotraj takega defenzivnega pristopa, ki na nek način (ritolizniški) ukinja stari in do zdaj vedno prisotni spor med starimi in mladimi ali pa ga vsaj zjva na željo, da bi vsak rad čim prej postal star — se pravi v redu plačani članek okov. Tak neproblematičen tip literature — esejistike predstavljajo na poseben način vse tri knjige — vsem trem je značilno to, da prelagajo konflikt v varno oddaljenost, ki se giblje od eksotizma vase zaprtega subjekta (Zbornik), preko povezave takega subjekta z eksotiko Grčije (Aiton), do pravega eksotizma tretjega sveta (Pisma iz Havane).

Če se za trenutek ustavimo pri Pismih iz Havane, Jadralna Sterleta, je zanje potrebno ugotoviti, da predstavljajo sicer fragmentaren, a empirično natančen popis Kube in do neke mere cele Latinske Amerike — v enem delu zgodovinsko — političen, v drugem, obsežnejšem in pomembnejšem, pa kulturno — umetniški. Jasno je, da je samo kubanska kultura lahko plen desetih bolj obsežnih knjig kot je Sterletova, in da torej Pisma nikakor ne morejo predstavljati celovite podobe. Zato se mi zdi na nek način posrečena uporaba oblike pism (krajših sestavkov), ki sicer nujno trga celoto, a zato vsaj korektno tematizira posamezne delčke. Kot taka je knjiga degustacijske vrednosti, saj okusimo mnogo in zaslužitmo še več, kar bi se dalo na kaki obsežnejši pojedini zaužiti. Tu se je potrebno zamisliti nad paradoksalnim dejstvom, da je Škuc tisti, ki pogrinja degustacijsko mizo. (Situacija je podobna tisti, v zvezi z organizacijo koncerta Davida Hollanda, o čemer smo na teh straneh tudi pisali.) V čem je tokrat ta paradoks. Ko govorimo o Kubi kot o tretjem svetu je ta sintagma tipičen produkt kapitalističnega sveta in označuje neko nedoločljivo razdaljo med svetovoma. Za Jugoslavijo, ki se ima za socialistično in ki je član istega neuvrščene gibanja kot Kuba, ta država ne bi smela predstavljati eksotike tretjega sveta. To bi moral biti naš svet in kot tak samoumevno zastopan v politiki velikih založniških hiš tudi in predvsem z družboslovno mislijo. Tako pa igra Škuc tisto vlogo spodbujevalca, ki bi po logiki sistema bila sploh odveč. V resnici igra Škuc vlogo, kakršna bi mu pripadla v sistemu zahodnih demokracij. Dovolj žalostno, da mora to igrati pri nas.

Seveda pa smo se lahko zmotili in Kuba v resnici ni naš svet — mogoče ni tretji svet, pač pa drugi svet modela sovjetskega totalitarizma. Kakorkoli že je, o tem iz Pisem ne vemo kaj dosti — točnejše, ne vemo nič več, kot vemo že iz „aktualnega“ pisanja naših časnikov. Tudi v tem pogledu izdelek zaseda mesto, ki bi se sicer moralo nahajati v uradni strukturi institucije. V tem primeru Škuc samo zapolnjuje luknjo, ki se



je ustvarila zaradi nesposobnosti vladajočih. Kot edino možna perspektiva delovanja Škuca v družboslovni smeri se očitno kaže misel eminentnega anonimnega družboslovca in humanista z RS: „Iščimo tretji svet pri nas!“

In če pogledamo, kako to maksimo uresničuje delo, ki je tipično naše, slovensko, Škucov literarni zbornik, ugotovimo, da zanj svet sploh ne obstaja (kaj šele tretji svet). Za ilustracijo je nujno treba navesti motto zbornika, ki je izbran posrečeno, da bi bolj ne mogel biti:
Predrzo zrem
kot Buonaparte,
preziram svet,
nikdar ne umrem,
verujem v srečne karte.

Razen redkih in negotovih izjem se nam ponuja literatura, ki je 100 % zaverovana v svojo subjektivnost — če se že distancira od česa, se distancira na tak način, da s tem še utrdi lastno trdnost nasproti distanci. Hočem reči, da je to literatura, ki se skoraj v ničemer ne ločuje od tovrstne vladajoče slovenske produkcije. Zato se ne strinjam s poplavo kritik (predvsem neuradnih), ki zadnje čase krožijo toč okoli in letijo na kvaliteto tekstov v Zborniku. Večina tekstov je prav solidnih, nekateri so celo nadpovprečni, in prepričan sem, da so le redki, ki bi ne zaslužili, na primer, objave v Sodobnosti.

In tu se sklepa krog pričujočega teksta, ki je skušal najti nekaj užitka v svojem predmetu, ga iskal na poti od redkosti do pomembnosti, našel v tem krogu kup manjših krogcev, ki kot veriga oklepajo nesrečni Škuc, ki je sam člen dosti bolj nevarne verige, celo bolj nevarne od navidezno nevarne punkovske — in ker tega užitka ni našel tam, se je pač moral naslanjati iz samega sebe.

Andrej Drapal



KABARET: DOBRO JUTRO, DOBER DAN, ZA NEGO